

Ewa Domagała-Zyśk, Małgorzata Knopik
Tomasz Knopik, Beata Kucharska

Doświadczam - rozumiem - wiem

Innowacyjny program nauczania skierowany
do klas I-III szkoły podstawowej

**Ewa Domagała-Zyśk, Małgorzata Knopik
Tomasz Knopik, Beata Kucharska**

Doświadczam - rozumiem - wiem
**Innowacyjny program nauczania skierowany
do klas I-III szkoły podstawowej**

CONSULTING

Lechaa Consulting Sp. z o.o.
Lublin 2015

Publikacja wydana w ramach projektu „Doświadczam – rozumiem – wiem” współfinansowanego przez Unię Europejską w ramach Poddziałania 3.3.4 „Modernizacja treści i metod kształcenia – projekty konkursowe” Program Operacyjny Kapitał Ludzki 2007–2013

Wydawca:

Lechaa Consulting Sp. z o.o.
ul. Fiołkowa 7
20-834 Lublin

Autorzy

Ewa Domagała-Zyśk, Małgorzata Knopik, Tomasz Knopik, Beata Kucharska

Recenzenci

dr hab. Jolanta Karbowniczek, prof. Ignatianum
dr hab. Urszula Oszwa

Konsultacje programu

Anna Kosno, Elżbieta Lisiak, Monika Wiczuk

ISBN 978-83-89305-48-0

Publikacja dystrybuowana bezpłatnie
Publikacja współfinansowana przez Unię Europejską
w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

Lublin 2015

Człowiek - najlepsza inwestycja

Spis treści

Wstęp 5

Założenia psychopedagogiczne programu 6

Cele programu 16

Treści kształcenia 20

Sposoby osiągania celów 102

**Opis założonych osiągnięć ucznia, propozycje kryteriów oceny i metod
sprawdzania osiągnięć 118**

Uwagi dotyczące realizacji programu 127

Literatura 129

Noty o autorach 132

Wstęp

Program edukacji wczesnoszkolnej „Doświadczam - rozumiem - wiem” (DRW) został opracowany w oparciu o rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 27 sierpnia 2012 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół (Dz. U. z dnia 27 sierpnia 2012 r., poz. 977). W związku z planowanym przez MEN wprowadzeniem od roku szkolnego 2014-2015 zmian w treści załącznika nr 2, polegających przede wszystkim na określeniu efektów kształcenia po trzeciej klasie szkoły podstawowej (bez osobnego wyodrębniania efektów kształcenia po pierwszej klasie), proponowane przez autorów niniejszego programu treści nauczania przedstawiono łącznie dla całego pierwszego etapu edukacyjnego, tj. klas I-III szkoły podstawowej (zmieniony załącznik nr 2 jest dostępny na stronie MEN: www.bip.men.gov.pl). W roku szkolnym 2014-2015 planuje się pilotażową realizację programu w czterech szkołach województwa lubelskiego. Po analizie informacji zwrotnych od nauczycieli oraz analizie wyników ewaluacji program zostanie udoskonalony i zaproponowany do szerszego stosowania.

Autorami programu są psycholog twórczości oraz pedagodzy zajmujący się zarówno badaniami edukacyjnymi, jak i praktyką nauczania w klasach I-III. Wieloletnie doświadczenie w pracy z dziećmi oraz prowadzeniu studiów podyplomowych, szkoleń dla nauczycieli i kursów utwierdziły nas w przekonaniu, że współczesna szkoła potrzebuje programu, w którym trosce o ucznia z trudnościami w uczeniu się towarzyszy także zainteresowanie rozwojem ucznia zdolnego, zaś indywidualizacja nie przesłania konieczności wychowania i kształcenia dzieci do życia we wspólnocie. Program DRW jest więc podsumowaniem naszych dotychczasowych doświadczeń. Do jego realizacji zapraszamy wszystkich nauczycieli, którzy chcą w sposób interesujący i efektywny wspierać dzieci w rozwijaniu ich indywidualnych zdolności i talentów, a jednocześnie budować wspólnotę osób odpowiedzialnych za siebie i innych.

Program DRW może być szczególnie przydatny wtedy, kiedy nauczyciel w procesie dydaktyczno-wychowawczym chce pracować twórczo i efektywnie z całą klasą, ale jednocześnie pragnie w wysokim stopniu wspierać rozwój poznawczy i społeczno-emocjonalny dzieci zdolnych. Liczne zadania dodatkowe i poszerzające program, wsparte możliwością wykorzystania aplikacji multimedialnych i kart pracy w języku angielskim, pozwalają efektywnie odpowiadać na potrzeby rozwojowe uczniów zdolnych.

Założenia psychopedagogiczne programu

U podstaw programu tkwi przekonanie autorów o tym, że każde dziecko ma swój indywidualny potencjał poznawczy, który ze strony dorosłych wymaga rozpoznania i otoczenia troską. W poczuciu bezpieczeństwa gwarantowanym przywiązaniem do osób znaczących - rodziców, ale i nauczycieli - dziecko czuje się wolne i chętne do poznawania otaczającego go świata. Jego motywacja do uczenia się ma charakter wewnętrzny i jest najważniejszym gwarantem powodzenia szkolnego, konieczne jest jednak umiejętne budzenie i podtrzymywanie w dziecku ciekawości poznawczej oraz dążenia do poznawania świata przyrody i kultury. Warunkiem powodzenia programu jest zatem stworzenie w klasie atmosfery „zadziwienia światem”, w której uczniowie lubią i chcą stawiać pytania oraz proponować własne, innowacyjne i nieoczywiste rozwiązania.

Uczenie się powinno być rozpoczynane od doświadczania, manipulowania i eksplorowania najbliższego otoczenia, zgodnie z pedagogiczną maksymą, mówiącą, że do mózgu możemy dotrzeć przez działające ręce. Podstawowym zatem narzędziem dydaktycznym nauczyciela są różnorakie doświadczenia i eksperymenty, pokazujące prawidłowości funkcjonowania świata przyrody oraz relacji międzyludzkich. Nauczyciel nie jest jednak jedynym eksperymentatorem, ale osobą stwarzającą przestrzeń i warunki, w których uczeń sam stawia pytania i podejmuje działania. Współczesna szkoła, do której często trafiają dzieci przed ukończeniem siódmego roku życia, nie może pozostać szkołą realizującą kolejne ćwiczenia z kart pracy. Uczniowie 5-7-letni mają wrodzoną potrzebę ruchu, działania i zabawy. Ich zakres koncentracji uwagi jest krótki, często kilkuminutowy, potrzebują zatem takiej organizacji zajęć, w której będzie dużo elementów zabawowych, a rodzaj aktywności będzie często zmieniany. Z tego względu program ma charakter polisensoryczny - w codziennej edukacji nauczyciel i dzieci starają się używać wszystkich zmysłów, aby dzięki temu lepiej poznać otaczający je świat. W procesie uczenia się wykorzystywane są liczne pomoce wizualne, dźwiękowe i dotykowe.

Ważnym zadaniem w klasach I-III jest kształtowanie dojrzałości emocjonalnej. Dzieci w tym okresie dopiero uczą się radzić sobie z trudnymi sytuacjami. Niektóre rozpoczynają naukę w szkole bez właściwego poziomu dojrzałości emocjonalnej, inne nie radzą sobie ze zbyt trudnymi zadaniami poznawczymi i tracą pierwotną motywację oraz zapał do nauki, wchodząc na ścieżkę błędnego koła porażki edukacyjnej. Z tego

względu konieczne jest stworzenie dla każdego z nich przestrzeni do osiągania sukcesów na miarę możliwości psychofizycznych, a także uczenie dojrzałego radzenia sobie z sytuacjami trudnymi i niepowodzeniami. Nauczyciel w programie jest partnerem dziecka, razem z nim uczy się, cieszy z sukcesu, ale także przeżywa porażkę, może zatem być modelem porażki tych dwóch doświadczeń - radości sukcesu i smutku porażki, któremu jednak towarzyszy przekonanie, że można podjąć kolejne próby opanowania danej umiejętności, które prawdopodobnie przyniosą dobre efekty.

Program uczy dzieci krytycznego wykorzystywania technologii informacyjnych i komunikacyjnych w uczeniu się. Dzięki systematycznemu korzystaniu z tablicy interaktywnej oraz tabletów uczniowie nabywają biegłości w używaniu informacji zgromadzonych w internecie, dzięki czemu mają szansę czuć się uczniami „globalnej klasy”, korzystającymi z zasobów dostępnych dla dzieci na całym świecie. Uczą się czytać i pisać nie tylko z tradycyjnej książki papierowej, ale także z hipertekstów dostępnych w sieci.

W programie zastosowano model projektowania uniwersalnego w uczeniu się (UDL - *Universal Learning Design*) - większość elementów obudowy dydaktycznej przygotowana jest zgodnie z zasadami UDL w taki sposób, że po niewielkich modyfikacjach może służyć w nauczaniu uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, np. uczniów niesłyszących i słabosłyszących czy niewidomych i niedowidzących. Program zachęca także do realizowania wychowania do wartości, w szczególności przywołując potrzeby dzieci z niepełnosprawnością, dostarcza uczniom wiedzy i prostych kompetencji, które pomogą im w nawiązaniu kontaktu z osobą z niepełnosprawnością bez stereotypów i uprzedzeń.

Uczniowie ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi (SPE) wynikającymi z trudności w uczeniu się o różnej etiologii i przejawach dzięki programowi DRW mogą w pełni uczestniczyć w procesie uczenia się. Specyfika prowadzenia zajęć, w których dominuje praca grupowa czy też wspólne wykonywanie eksperymentów, pozwala na obserwację każdego dziecka w różnych warunkach i określenie rodzaju doświadczanych przez nie trudności. Aktywizujące metody pracy na zajęciach umożliwiają także dostrzeżenie mocnych strony i talentów dziecka, niekoniecznie tych związanych z osiągnięciami w czytaniu, pisaniu czy liczeniu, ale np. predyspozycji przywódczych, umiejętności organizacyjnych czy też talentu do opiekowania się młodszymi i słabszymi. Dominacja

grupowych form pracy pozwala dzieciom z trudnościami szkolnymi na doświadczenie współodpowiedzialności za powodzenie w wykonywaniu zadania, a także przeżywanie sukcesu w grupie. Przygotowanie w programie karty pracy mogą być wykorzystywane przez dzieci ze SPE kilkakrotnie, nie tylko w celu zapoznania się z materiałem, ale utrwalenia i uporządkowania informacji.

Program stawia sobie za cel włączenie języka angielskiego do regularnych zajęć nauczania zintegrowanego i szerokie wykorzystanie go jako narzędzia edukacji. Służy temu specjalny cykl kart pracy, „English Ant”, dzięki któremu uczniowie mogą samodzielnie lub pod kontrolną nauczyciela edukacji wczesnoszkolnej poszerzać i utrzymywać umiejętności posługiwania się językiem angielskim.

Akcentując potrzebę wspierania uczniów zdolnych, autorzy programu odnoszą się do założeń koncepcji inteligencji sprzyjającej powodzeniu życiowemu R. Sternberga, według której warunkiem sukcesu człowieka jest zrównoważone rozwijanie trzech rodzajów umiejętności: praktycznych, twórczych i analitycznych (Sternberg 2012). Polska szkoła skupia się głównie na kształtowaniu inteligencji analitycznej, która jednak nie wystarcza do pełnego wykorzystania potencjału osób zdolnych. Podejście uwzględniające pracę nad tymi trzema typami zdolności jest jednym z głównych założeń prezentowanego programu i doskonale wpisuje się w konstruktywistyczne założenia o podmiotowości człowieka zawarte w myśli J. Piageta i jego następców. To uczeń jest podmiotem działań poznawczych i autorem swojej wiedzy. Zamiast gotowych twierdzeń i informacji do opanowania, warto zaproponować mu nieco dłuższą, choć zdecydowanie bardziej satysfakcjonującą drogę samodzielnego zdobywania wiadomości o świecie poprzez tworzenie jak najczęstszych okazji do zdziwienia, zaciekawienia, wygenerowania pytań i uzyskiwania możliwości odpowiedzi na nie.

Z badań E. Gruszczyk-Kolczyńskiej (2012) wiemy, że w wieku przedszkolnym około $\frac{1}{4}$ dzieci to uczniowie uzdolnieni matematycznie, chętni do podejmowania zadań związanych z liczeniem i umiejący postrzegać świat w sposób matematyczny. Niestety, w okresie edukacji wczesnoszkolnej (klasy I-III) liczba ta w znaczący sposób maleje. Nie oznacza to utraty zdolności, ale wskazuje na nieadekwatność metod nauczania tych dzieci, które, nie otrzymując potrzebnych bodźców edukacyjnych, wycofują się i stają się bierne poznawczo.

Prezentowany program ukierunkowany jest w sposób szczególny na stworzenie

przez szkołę możliwości zaspakajania potrzeb uczniów zdolnych. Badania psychologiczne wskazują, że prawie połowa osób zdolnych wychodzi z systemu szkolnego niezidentyfikowana jako ponadprzeciętni (Dyrda 2000). Słaba koncentracja działań pedagogów wokół diagnozy i rozwoju zdolności jest szczególnie dotkliwa dla uczniów z wybitnym potencjałem poznawczym, ale posiadających jednocześnie trudności o charakterze emocjonalno-społecznym. W kontekście ich zaburzonego zachowania i problemów wychowawczych ewentualne talenty schodzą na plan dalszy, nie pasując zupełnie do obowiązującej etykiety „ucznia trudnego”.

Większość współczesnych koncepcji psychopedagogicznych podejmujących zagadnienie kompetentnego wspierania uczniów utalentowanych wskazuje na kluczowy etap wczesnej edukacji przedszkolnej i szkolnej w kształtowaniu aktywnej postawy dziecka wobec własnego potencjału (por. Renzulli 1986, 2003; Heller 2004). Etap ten to czas formowania się ważnych skryptów zachowań, które w znacznej mierze wpływają na przyszłą hierarchię preferowanych wartości oraz poziom i kierunek motywacji osiągnięć. Warto jednak zaznaczyć, że wielu specjalistów projektujących optymalne z założenia wsparcie dla uczniów zdolnych skupia się na samym rozwijaniu ich potencjału zgodnie z maksymą „więcej, lepiej, wyżej”. Jest to podejście dość niebezpieczne, gdyż niesie ryzyko formowania osób pracujących dla rekordu, wygranej lub uznania z pominięciem z jednej strony przyjemności własnej (tzw. motywacja autoteliczna), z drugiej zaś troski o dobro wspólne (myślenie prospołeczne).

Przez **aktywną postawę dziecka** wobec własnych zdolności autorzy tego programu rozumieją:

- uświadamianie sobie swoich mocnych stron i podejmowanie wysiłku rozwijania ich,
- poszukiwanie własnych zainteresowań i rozwijanie ich,
- kształtowanie pozytywnego obrazu siebie, w tym poczucia sprawczości i stabilnej samooceny,
- wyznaczanie sobie celów życiowych możliwych do realizacji (adekwatnych do potencjału),
- krystalizowanie się potrzeby angażowania na rzecz dobra wspólnego (osoby zdolne jako ponadprzeciętne odgrywają ważną rolę we współczesnym społeczeństwie wiedzy i innowacji),
- poznawanie i kontrolowanie własnej motywacji osiągnięć tak, aby umiejętnie

wykorzystywać ją w procesie ciągłego przekraczania granic osobistych i społecznych (dokonywania transgresji, por. Koziński 2007).

Na podstawie podanych postulatów można stwierdzić, że istotą rozwoju uczniów zdolnych nie jest jedynie ekspansja o kierunku poznawczym, ale tożsamościowy proces kształtowania się kompetencji intra- i interpersonalnych warunkujących: poczucie sprawczości, otwartości i wiary we własne możliwości, sprawowanie kontroli nad własnym życiem, a także satysfakcjonujące relacje z innymi ludźmi. Dopiero te osobowościowe umiejętności dają podstawę do efektywnego i dającego poczucie spełnienia aktualizowania posiadanego potencjału. Wielu uczniów z ponadprzeciętnym wyposażeniem intelektualnym z powodu niskiej samooceny i zewnętrznej lokalizacji kontroli (poczucie, że wszystko zależy od czynników zewnętrznych) mimo początkowych sukcesów szkolnych szybko traci motywację pod wpływem pierwszych porażek (np. słabe oceny, brak pochwał ze strony nauczycieli lub rodziców) i staje się zupełnie przeciętnymi. Przyczyną jest brak wykształconych mechanizmów radzenia sobie z trudnościami opartych na poczuciu sprawczości i wierze we własne możliwości. Dlatego kluczowym zadaniem wczesnej edukacji jest kształtowanie odpowiednich kompetencji intrapersonalnych stanowiących tzw. zasoby odpornościowe wykorzystywane do pokonywania mniejszych lub większych kryzysów.

Zbliżone poglądy w tej sprawie prezentuje jeden z najwybitniejszych współczesnych psychologów - Robert Sternberg. W swojej koncepcji inteligencji sprzyjającej powodzeniu życiowemu stwierdza, że sukces uwarunkowany jest harmonią między inteligencją analityczną, praktyczną oraz twórczą. Tylko zrównoważona praca nad kształtowaniem każdej z tych umiejętności daje możliwość pełnej realizacji potencjału jednostki, a w konsekwencji czyni ją szczęśliwą (zapewnia powodzenie życiowe). Autorom niniejszej publikacji teoria ta jest szczególnie bliska z racji uwzględnienia przez Sternberga właściwego celu rozwijania zdolności, tj. sukcesu życiowego. Pedagodzy często zapominają o pozaszkolnym kontekście zdolności uczniów, co skutkuje rozwijaniem ich na zasadzie „sztuki dla sztuki” - uczeń jest uzdolniony matematycznie, zatem o poziomie jego progresji świadczyć ma opanowywanie przez niego coraz bardziej złożonych operacji algebraicznych lub geometrycznych. Kształtowanie sprawności powinno jednak odbywać się w jakiejś długofalowej perspektywie. Laury w konkursach to jedynie krok w realizacji bardziej istotnego celu, np. samorozwoju,

poczucia dobrostanu, satysfakcji życiowej. Tak też widzi to Sternberg: trzy typy inteligencji odpowiednio usprawniane mają w efekcie uczynić zdolnego człowieka szczęśliwym. Warto przypomnieć, że taki jest też jeden z celów edukacji w szkole podstawowej: przygotowanie dziecka do życia w zgodzie z samym sobą, innymi ludźmi i przyrodą.

Inteligencja analityczna w ujęciu Sternberga budowana jest przez metapoznanie (kontrolowanie własnych procesów poznawczych, w tym myślenia, pamięci, percepcji, wyobraźni i uwagi), komponenty nabywania wiedzy (bezpośrednio odpowiedzialne za uczenie się) oraz składniki wykonawcze. Rozumienie jej jest zbliżone do inteligencji psychometrycznej, czyli grupy zdolności diagnozowanych w testach inteligencji. Wielu psychologów widzi w inteligencji analitycznej wystarczające kryterium wybitnych zdolności, dla samego Sternberga jest ona jedynie jednym z trzech równoważnych komponentów zdolności, tym niemniej wartym szczególnej troski. Badania T. Knopika (2014) przeprowadzone wśród ponad 100 uczniów klas IV-VI pokazują, że średni czas intensywnej koncentracji uwagi ucznia w ciągu zajęć 45-minutowych wynosi zaledwie 11 minut, zaś efektywność zapamiętywania materiału mierzona ilością prawidłowo odtworzonych informacji po upływie 5 dni od momentu uczenia się nie przekracza 25%. Oznacza to, że uczniowie II etapu edukacyjnego nie są przygotowani do procesu samodzielnego uczenia się. Wynika to prawdopodobnie z braku odpowiedniego treningu komponentów wykonawczych (zbyt mała liczba wierszy i piosenek do uczenia się na pamięć, unikanie zapamiętywania reguł i definicji). Autorzy programu, nieco na przekór dominującym we współczesnej pedagogice poglądom krytykującym ćwiczenia zapamiętywania tekstu, idąc tropem R. Sternberga, chcą ten rodzaj czynności poznawczych przewartościować i na nowo podkreślić jego pozytywną rolę w kształtowaniu się systemu zdobywania wiedzy o świecie przez ucznia.

Inteligencja praktyczna dotyczy rozwiązywania problemów, regulowania relacji ze światem zewnętrznym oraz celowej adaptacji do realnie istniejącej rzeczywistości. Według Sternberga osoba inteligentna nie powinna narzekać na środowisko, gdyż inteligencja to właśnie optymalna adaptacja do otoczenia. Jeśli podmiot nie przystosował się, powinien podjąć wysiłek modyfikacji najbliższego otoczenia, a gdy to nie przynosi pożądanego skutku, jest zobligowany do zmiany środowiska. Przygotowywanie uczniów od najmłodszych lat do takiego konstruktywnego podejścia do własnego życia

(aktywnego działania zamiast narzekania) jest w opinii Sternberga istotnym zadaniem szkoły i rodziców (Sternberg, Grigorenko 2000).

Inteligencja twórcza określana przez takie cechy, jak: oryginalność myślenia, otwartość na problemy, tolerancja dla odmienności, podejmowanie ryzyka poznawczego odpowiada za równowagę między procesami uczenia się (radzenia sobie z nowymi zadaniami) a automatyzacją procesów myślowych. U uczniów zdolnych ta automatyzacja następuje bardzo szybko, w związku z tym uwalniana jest energia mentalna domagająca się odpowiedniego zaspokojenia. Nauczyciel powinien na tę potrzebę odpowiedzieć, w przeciwnym razie pojawiają się wśród uczniów zdolnych nuda i zniechęcenie.

Warto raz jeszcze podkreślić, że współpraca pomiędzy tymi trzema rodzajami inteligencji warunkująca sukces życiowy to według Sternberga synergia, co oznacza, że efektywność wspólnego działania wszystkich inteligencji jest zdecydowanie większa niż suma efektywności działania w zakresie poszczególnych struktur. Wspomaganie jedynie inteligencji analitycznej, choć pozytywnie wpłynie na zakres posiadanej przez jednostkę wiedzy, obniża szansę na życiowy sukces, gdyż zdobyta wiedza będzie miała charakter odtwórczy i nie będzie miała bezpośredniego przełożenia na praktykę (tzw. „wiedza deklaratywna”). Dlatego wspieranie osób zdolnych w pierwszym etapie edukacyjnym powinno opierać się przede wszystkim na dostarczaniu im okazji do możliwie szerokiej eksploracji świata poprzez samodzielne działania. Nauczyciel nie powinien przyjmować funkcji autorytetu, który z góry informuje uczniów o prawidłowościach wyjaśniających dane zjawisko, ale raczej mentora, który, wiedząc więcej niż uczeń, poprzez umiejętne prowadzenie zajęć umożliwia mu dotarcie do wiedzy. Podanie gotowych twierdzeń na tacy zabija ciekawość dziecka i usypia jego potrzebę skutecznego zadziwiania się światem. Zamiast kształtować w sobie nawyk samodzielnego poszukiwania odpowiedzi na nurtujące pytania, analizowania własnych doświadczeń i już posiadanej wiedzy, uczeń skorzysta z wypracowanych przez innych schematów i interpretacji, zwalniając tym samym swoją świadomość z niepotrzebnego wysiłku. Dlatego najważniejsza zasada w pracy z małymi dziećmi zdolnymi brzmi: ***Zanim wypowiesz dane twierdzenie, pomyśl trzy razy, czy uczeń już tego nie wie lub mógłby wiedzieć, gdyby się odpowiednio postarał, a Ty byś mu w tym pomógł.***

Zdobywanie informacji przez uczniów w wyniku pokonywania ścieżki zbliżonej do powstawania koncepcji w ramach np. nauk indukcyjnych (tj. tworzenie syntez

na podstawie obserwacji jednostkowych) umożliwia nie tylko trwałe zapamiętanie ich, ale przede wszystkim lepsze zrozumienie. Stąd propagowany przez projekt zwrot *doświadczam - rozumiem - wiem* oddaje istotę naturalnego dla naszego umysłu (a szczególnie umysłu dziecka) procesu tworzenia schematów poznawczych: od wiązki zróżnicowanych wrażeń do refleksji porządkującej o charakterze syntetyzującym (równowaga akomodacji i adaptacji w ujęciu J. Piageta). W tym znaczeniu każdy młody człowiek jest naukowcem stawiającym ważne pytania badawcze i szukającym narzędzi do znalezienia na nie odpowiedzi. Dlatego w prezentowanym programie nauczania przez ucznia zdolnego nie rozumie się osoby wybitnej (tzw. elitarne podejście do zdolności - ok. 2-3% populacji), ale ucznia naturalnie zaciekawionego światem, twórczego, który jest gotowy do podjęcia wysiłku samorozwoju.

Z tego punktu widzenia istotne jest tworzenie przez nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej możliwie jak najszerszej puli talentów, z których dopiero w przyszłości na skutek odpowiedniej stymulacji środowiska szkolnego i pracy własnej wybrane zostaną osoby wybitnie zdolne. Autorzy niniejszego programu są przekonani, że to właśnie stwarzanie przez szkołę okazji do odkrywania talentów jest najlepszą formą wspierania uczniów zdolnych. Im więcej tych okazji, tym mniejsze ryzyko niezauważania osób ponadprzeciętnych, które same do tej pory nawet nie wiedziały, że mogą być w jakiejś wąskiej dziedzinie bardzo dobre, czy nawet wybitne. Program zatem odpowiada na potrzebę różnicowania doświadczeń uczniów tak, aby nie tylko poznawać otaczający nas świat z wielu odmiennych perspektyw, ale również poznawać siebie samego w różnych sytuacjach poznawczych, emocjonalnych czy kulturowych i zadawać sobie pytanie: w której z tych sytuacji czuję się najlepiej i dlaczego (samopoznanie i metapoznanie).

Psychopedagogiczne założenia programu „Doświadczam - rozumiem - wiem” wpisują się w postulaty programu SEM (*The Schoolwide Enrichment Model* - Szkolnego Modelu Wzbogacania Zdolności) opracowanego przez J. Renzulliego i S. Reis (2003) - jednego z najbardziej rozpowszechnionych modeli kompleksowego wspierania rozwoju uczniów zdolnych i wybitnie zdolnych na świecie, prawie zupełnie nieobecnego w polskich szkołach:

1. Każdy uczeń jest inny, dlatego nauczyciel powinien podczas planowania wsparcia dla uczniów zdolnych uwzględnić kierunki jego zdolności, zainteresowania i style uczenia się. Aby jednak diagnoza tych zmiennych była rzetelna, uczeń musi mieć dostęp

do różnorodnych doświadczeń, aby sprawdzić siebie i przekonać się, co jest jego faktyczną preferencją. Wąska oferta szkoły opierająca się zazwyczaj na przedmiotach bezpośrednio ujętych w podstawie programowej powoduje, że uczeń zbyt wcześnie można zostać oceniony jako nieposiadający zainteresowań z tego tylko powodu, że nie dostarczono mu ani w szkole, ani w domu możliwości przetestowania siebie w innych dziedzinach i odmiennych działaniach. W modelu SEM pierwszy etap edukacji ma w tej kwestii znaczenie kluczowe: tworzy trwałe przekonanie w uczniu zdolnym, że szkoła może być ciekawa (lub też szablonowa i nudna).

2. Zdobywanie wiedzy jest najbardziej efektywne przy pozytywnym emocjonalnym pobudzeniu ucznia. Afektywna obróbka informacji zwiększa zaangażowanie systemu poznawczego, co ułatwia zrozumienie i zapamiętanie nowego materiału. Stąd częstym wprowadzeniem do zajęć zaproponowanym w przygotowanych przez autorów scenariuszach (element obudowy metodycznej) jest rozgrzewka twórcza, która pozwala każdemu uczniowi na odczuwanie własnej sprawczości i pozytywnych emocji.

3. Pozytywne pobudzenie emocjonalne jest warunkowane osadzeniem zdobywanej wiedzy w naturalnym kontekście rozwojowym dziecka. Nauczyciel powinien odnosić się do codzienności ucznia, na którą składają się zarówno powszednie doświadczenia wspólne wszystkim (typowe czynności: mycie, ubieranie się, robienie zakupów, przygotowywanie posiłków, świętowanie), jak i specyficzne doświadczenia indywidualne (związane z sytuacją rodzinną dziecka, jego podróżami, sposobami spędzania wolnego czasu). Nie wolno zapominać o aktualnych wydarzeniach, do których mamy dostęp za pośrednictwem mediów. Dzieci uczestniczą w nich pośrednio i często odczuwają wyraźny dysonans poznawczy lub nawet lęk, kiedy dana informacja jest dla nich zupełnie niezrozumiała. Stąd postulat wykorzystywania przez nauczyciela bieżących zdarzeń w konstruowaniu toku zajęć.

4. Myślenie i zdobywanie wiedzy przez uczniów powinno odbywać się samodzielnie, a nie w wyniku ingerencji nauczyciela (poprzez podanie wiedzy). Zasada ta, będąca sednem konstruktywizmu poznawczego, traktuje szkołę i nauczycieli jak przysłowiową wędkę, za pomocą której uczniowie wyławiają ryby z jeziora i są dumni, że dokonali tego własnoręcznie.

Ważną rolę w programie przypisuje się dobrej współpracy z rodzicami. Są oni zachęcani przede wszystkim do tego, by obdarzać swoje dzieci zaufaniem i pozwalać

na bezpieczne realizowanie dziecięcej potrzeby poznawania świata. Dzieci w okresie wczesnoszkolnym uczą się przede wszystkim „dla mamy i taty”, dlatego każda sytuacja, w której dorośli uważnie słuchają dziecka, odpowiadają na jego pytania, chwalą zaangażowanie w uczenie się, są ciekawi pomysłów dziecka i opowiadań o jego odkryciach - sama w sobie stanowi dla dziecka nagrodę i motywuje do podejmowania kolejnych zadań. Rodzice mogą także w znaczący sposób poszerzyć zakres dziecięcych doświadczeń poprzez organizowanie pozaszkolnych sytuacji uczenia się, np. wyprawy do lasu czy stadniny koni. Dziecko w tym wieku potrzebuje także wsparcia rodziców na etapie przygotowywania się do zajęć, z zachowaniem jednak zasady wspierania samodzielności i autonomii dziecka.

Szkoła realizująca program to przede wszystkim instytucja zorientowana na zaspakajanie potrzeb konkretnych dzieci - członków wspólnoty szkolnej. Nie sądzimy, aby do realizacji programu potrzebne były drogie pomoce dydaktyczne, których zresztą brakuje w większości szkół. W zaproponowanych scenariuszach zajęć nauczyciel korzysta przede wszystkim z materiału naturalnego, przyrodniczego (kasztany, fasola, woda, ziemia). Zabawa takim „materiałem przekształcalnym” dostarcza dziecku (zwłaszcza sześciolatkowi w klasie I) wielu możliwości do twórczego ich wykorzystania, rozwijania wyobraźni i kreatywności, a także relaksuje i uspakaja. Przyjęto także zasadę, że pozaprzyrodniczy materiał do wykonywanych doświadczeń musi być niedrogi i łatwo dostępny, tak aby bariera finansowa nie utrudniała realizacji programu. Dzieci uczą się także samodzielnie tworzyć gry i spędzać czas na zabawach ruchowych. W tym znaczeniu program kierowany jest szczególnie do szkół wiejskich i miejsko-wiejskich, które borykają się często z problemem braku odpowiedniego wyposażenia (zarówno jeśli chodzi o narzędzia multimedialne, jak i typowe pomoce naukowo-dydaktyczne, jak mikroskop, akcesoria laboratoryjne, czy zaktualizowane zasoby książkowe).

Program wykorzystuje także zasoby środowiska lokalnego, proponujemy w nich spacerować i wycieczki w najbliższe okolice, w czasie których dzieci podnoszą swoją sprawność fizyczną, ale także mogą dostrzec niezwykle bogactwo najbliższego im środowiska przyrodniczego. Dzieje się to zwłaszcza w kl. II i III, a w dostrzeżeniu zalet przyrody pomagają wskazówki „Pana od przyrody” zamieszczone w scenariuszach.

Jednocześnie autorzy programu zdają sobie sprawę, że współcześnie dzieci zdobywają wiedzę nie tylko w szkole za pośrednictwem nauczyciela, ale dzięki dostępowi do zasobów internetu - mogą poznawać wiedzę z różnych źródeł tworzonych na całym

świecie. Szkoły realizujące program mogą więc korzystać z nakładek do tablic interaktywnych oraz ćwiczeń przygotowanych do realizacji na tablecie, narzędziu, które obecnie jest uznawane za pierwszoplanowe w edukacji, umożliwiające uczenie się *anything, anywhere* - wszędzie i wszystkiego (M. Parmentier, wystąpienie na konferencji ICCHP, lipiec 2014). Należy jednak podkreślić, że większość scenariuszy ujmuje pracę z narzędziami multimedialnymi jako propozycję, wobec której opisana jest alternatywna strategia prowadzenia zajęć wykorzystująca standardowe techniki i środki dydaktyczne (zgodnie z kryterium przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu i zapewnieniu spójności społecznej).

Autorzy programu, doceniając też dobre praktyki stosowane przez innych nauczycieli, chcąc niejako zachęcić do tworzenia wspólnoty „odpowiedzialnych za edukację wczesnoszkolną”, polecają też przy okazji nowopowstałych scenariuszy zajęć, wybrane materiały dodatkowe zamieszczone w portalu SCHOLARIS.

Cele programu

Cel programu DRW to wszechstronne wspieranie każdego dziecka w rozwijaniu jego kompetencji fizycznych, poznawczych i społecznych, co jest zgodne z celami nauczania zapisanymi w podstawie programowej (Rozporządzenie MEN z dn. 27.08.2012). Realizacja programu powinna umożliwić każdemu dziecku kończącemu edukację wczesnoszkolną rozpoznanie - przy pomocy jego rodziców, nauczycieli i wychowawców - jego potencjału, a także wypracowanie sposobów jego rozwijania tak, aby czerpało radość z własnego rozwoju, czuło się bezpieczne i akceptowane we wspólnocie szkolnej oraz rówieśniczej, szanowało innych członków społeczeństwa oraz chętnie poznawało przyrodę ojczyzny i świata.

Cele programu zostały wyznaczone w oparciu o koncepcję inteligencji sprzyjającej powodzeniu życiowemu R. Sternberga. Rozwój człowieka traktowany jest w niej jako zrównoważony trening trzech grup zdolności: analitycznych, praktycznych i twórczych. W skład każdej grupy wchodzi kompetencje kluczowe z punktu widzenia celów edukacji wczesnoszkolnej. Poniższa systematyzacja nie jest podziałem logicznym (nie spełnia kryterium wyodrębniania zbiorów rozłącznych), co oznacza, że dana kompetencja może być wykorzystana do rozwijania więcej niż jednego typu inteligencji. Ma to bezpośrednie przełożenie na wielość funkcji określonej kompetencji, stąd poniższą

autorską typologizację kompetencji należy traktować bardziej jako funkcjonalną niż strukturalną.

Tab. 1. Typologizacja kompetencji w oparciu o koncepcję inteligencji sprzyjającej powodzeniu życiowemu R. Sternberga

Typ inteligencji	Kompetencje
analityczna	językowe, matematyczne, informatyczne, myślenie metapoznawcze, myślenie naukowe
praktyczna	komunikacyjne, kulturowe, intrapersonalne i emocjonalne, interpersonalne i społeczne, w zakresie przedsiębiorczości, myślenie naukowe, wrażliwość etyczna
twórcza	artystyczne, ruchowe, techniczne, myślenie twórcze, myślenie analogiczne, myślenie metaforyczne, wrażliwość estetyczna, w zakresie przedsiębiorczości

Cele szczegółowe zostały ujęte w pięć pól i zakładają rozwijanie następujących grup kompetencji:

1. Przyjaźń z sobą i innymi: rozwijanie kompetencji interpersonalnych i społecznych, etycznych, intrapersonalnych i emocjonalnych, ruchowych, szczególnie w aspekcie współpracy rówieśniczej i dotyczących zdrowia.

CELE SZCZEGÓŁOWE:

- rozwijanie poczucia sprawczości i względnie wysokiej samooceny,
- rozwijanie umiejętności współpracy i przekonania, że praca w grupie jest wartościowa,
- rozwijanie postawy gotowości do dzielenia się z innymi posiadanymi zasobami,
- rozwijanie autokontroli emocjonalnej i poznawczej (metapoznania), szczególnie w sytuacjach wymagających zmierzenia się z problemem,
- kształtowanie postawy szacunku wobec otoczenia, w tym w szczególności ludzi i zwierząt,

- kształtowanie gotowości do swobodnej ekspresji własnych wrażeń i uczuć,
- zrozumienie zasad gier zespołowych, ukształtowanie gotowości do respektowania zasady *fair play*.

2. Litery i słowa: rozwijanie kompetencji językowych i kulturowych - czytania, pisanie i korzystania z tekstów kultury, także w formie hipertekstu; komunikacyjnych - wykorzystywania języka ojczystego i obcego jako narzędzia porozumiewania się i budowania relacji interpersonalnych.

CELE SZCZEGÓŁOWE:

- rozwijanie umiejętności posługiwania się językiem mówionym i pisanym w sytuacjach codziennych,
- kształtowanie umiejętności pracy z tekstem,
- rozwijanie myślenia twórczego werbalnego,
- rozwijanie myślenia analogicznego i metaforycznego,
- rozwijanie zainteresowania literaturą piękną,
- rozbudzanie motywacji do nauki języków obcych.

3. Cyfry, liczby i figury: rozwijanie kompetencji matematycznych i umiejętności potrzebnych do sprawnego korzystania ze sprzętu komputerowego oraz przedsiębiorczości.

CELE SZCZEGÓŁOWE:

- rozwijanie umiejętności klasyfikowania obiektów w świecie,
- rozwijanie myślenia operacyjnego na poziomie konkretnym,
- rozwijanie umiejętności rachunkowych,
- rozbudzanie zainteresowania matematyką,
- kształtowanie umiejętności wizualizacji treści zadań matematycznych,
- dostrzeganie przez uczniów zastosowania matematyki w życiu codziennym,
- rozwijanie umiejętności posługiwania się komputerem celem poszerzania własnych zainteresowań i realizacji pomysłów (np. plastycznych),
- kształtowanie umiejętności posługiwania się pieniędzmi w życiu codziennym,
- rozwijanie inicjatywy i poczucia sprawczości w obszarze preorientacji przedsiębiorczej.

4. Twórcze pomysły: rozwijanie kompetencji twórczych - plastycznych i muzycznych, technicznych oraz wrażliwości estetycznej.

CELE SZCZEGÓŁOWE:

- rozwijanie umiejętności ekspresji siebie poprzez działalność artystyczną (plastyczną i muzyczną),
- rozbudzenie zainteresowań sztuką,
- zrozumienie funkcji techniki w codziennym życiu oraz rozbudzanie zainteresowań technicznych,
- rozwijanie wrażliwości estetycznej.

5. Doświadczenia i eksperymenty: rozwijanie kompetencji w zakresie myślenia naukowego, metapoznawczego i twórczego.

CELE SZCZEGÓŁOWE:

- rozbudzanie ciekawości poznawczej,
- rozwijanie myślenia naukowego indukcyjnego (usprawnianie umiejętności formułowania syntezy na podstawie przesłanek obserwacyjnych),
- opanowanie umiejętności samodzielnego: planowania, realizacji i ewaluacji eksperymentów przyrodniczych,
- rozwijanie myślenia analogicznego w poznawaniu przyrody,
- ukształtowanie postawy szacunku wobec przyrody,
- uformowanie schematów pojęciowych umożliwiających zrozumienie procesów i zjawisk dziejących się w najbliższym otoczeniu ucznia.

Celem pośrednim programu jest pełne przygotowanie ucznia do nauki na kolejnych etapach edukacji, zwłaszcza w klasach IV-VI poprzez kształtowanie postawy odpowiedzialności za własne uczenie się, systematyczności, samodzielności i poczucia podmiotowości. W tak rozumianym programie rolą nauczyciela jest przede wszystkim organizowanie środowiska uczenia się, w którym dziecko może poczuć się konstruktorem własnych działań.

Treści kształcenia

Treści kształcenia realizowane w programie ujęto w formie pięciu obszarów, adekwatnie do pięciu pól kompetencji. Poszczególne ośrodki wielokierunkowej aktywności dziecka - obszary wytężonej pracy - nazwano „mrowiskami”. Są to:

- I. **Mrowisko przyjaźni**, obejmujące zagadnienia z zakresu edukacji społecznej, etyki i wychowania fizycznego.
- II. **Mrowisko liter i słów**, w ramach którego realizowane są edukacja polonistyczne i nauczanie języka obcego nowożytnego.
- III. **Mrowisko cyfr, liczb i figur**, umożliwiające poznanie zagadnień z zakresu edukacji matematycznej.
- IV. **Mrowisko twórczych pomysłów**, w którym realizowana jest edukacja plastyczna, muzyczna i zajęcia techniczne.
- V. **Mrowisko doświadczeń i eksperymentów**, w którym uczniowie poznają treści z zakresu edukacji przyrodniczej.

Do każdego pola przygotowano przykładowe scenariusze zajęć, których numery zawarto w poniższej tabeli:

Tab. 2. Przykładowe scenariusze do klasy I do zrealizowania w poszczególnych ośrodkach aktywności

Ośrodek wielokierunkowej aktywności dziecka	Numery scenariuszy
mrowisko przyjaźni z sobą i innymi	01, 10, 23, 27, 32, 33
mrowisko liter i słów	11, 16, 20, 37, 38, 41, 42, 47,
mrowisko cyfr, liczb i figur	13, 24, 28, 34, 43, 44, 45, 49, 50,
mrowisko twórczych pomysłów	04, 05, 06, 07, 12, 14, 19, 25, 26, 29, 30, 31, 35, 40,
mrowisko doświadczeń i eksperymentów	02, 03, 08, 09, 15, 17, 18, 21, 22, 46, 48

Wyodrębnione mrowiska (główne pola treści kształcenia) korespondują z kluczowym dla niniejszego programu nauczania modelem inteligencji sprzyjającej powodzeniu życiowemu R. Sternberga:

Tab. 3. Typy inteligencji a treści kształcenia

Typ inteligencji	Mrowiska (ośrodki wielokierunkowej aktywności dziecka)
analityczna	mrowisko liter i słów, mrowisko cyfr, liczb i figur
praktyczna	mrowisko przyjaźni z sobą i innymi,
twórcza	mrowisko doświadczeń i eksperymentów, mrowisko twórczych pomysłów

Charakterystyka ośrodków wielokierunkowej aktywności dziecka

I. Mrowisko przyjaźni z sobą i innymi

W ramach zajęć w tym polu uczniowie poznają lepiej siebie, swoje talenty i zdolności oraz uczą się je wykorzystywać dla rozwoju własnego oraz dobrej współpracy z innymi.

I.1. Edukacja społeczna

Program „Doświadczam - rozumiem - wiem” zakłada, że uczniowie nie tylko będą intensywnie i czynnie poznawać rzeczywistość, ale będą to robić wspólnie z rówieśnikami. Metaforą programu jest mrowisko - wspólnota, w której każdy pracuje na rzecz dobra własnego, ale i innych. Uczniowie tworzący zespół klasowy mają różne talenty i potrzeby, dlatego w programie zwracana jest szczególna uwaga na uczniów o specjalnych potrzebach edukacyjnych, zarówno tych wymagających wsparcia ze względu na doświadczane trudności, jak też i uczniów zdolnych, ponieważ specyfika ich rozwoju powoduje konieczność ukierunkowania kompetencji. Ponieważ w klasach realizujących program będą uczyć się także dzieci młodsze (sześciolatki), szczególną uwagę przykładana się do wypracowania postawy pomagania dzieciom młodszym i potrzebującym wsparcia.

Przyjęte metody i formy pracy często zakładają grupową formę pracy, dzięki czemu uczniowie o różnym poziomie kompetencji intelektualnych i społecznych mają szansę pracować razem. Ważna w tym aspekcie jest rola nauczyciela, który powinien dbać o to, by dzieci tworzyły różnego rodzaju grupy: niedopuszczalna jest sytuacja, w której uczniowie zdolni (starsi, o bardziej dynamicznej osobowości) pracują zawsze razem, natomiast uczniowie o niższym poziomie kompetencji nie są wybierani do pracy w tych grupach. Nauczyciel może zastosować różnego rodzaju zasady tworzenia grup (np. pracują razem dzieci urodzone w tym samym miesiącu, mieszkające na tej samej ulicy, mające danego dnia ubranie w określonym kolorze, lubiące lody truskawkowe itp.).

W uzasadnionych przypadkach dzieci mogą pracować w grupach zróżnicowanych pod względem kompetencji intelektualnych, otrzymując wtedy zadania o różnym stopniu trudności.

W programie zwracana jest szczególna uwaga na kształtowanie właściwych postaw dzieci w stosunku do uczniów z niepełnosprawnością. Coraz częściej uczą się oni w systemie inkluzyjnym w szkołach ogólnodostępnych i konieczne jest zapewnienie im w tych zespołach klasowych poczucia bezpieczeństwa i akceptacji. Kształtowanie pozytywnych postaw dokonuje się w programie zarówno na poziomie dostarczania wiedzy o niepełnosprawności (np. scenariusze zajęć dla klasy I nr 31 i 32 dotyczą kolegów z uszkodzeniem wzroku i słuchu), emocjonalnego doświadczania danego rodzaju trudności (np. poprzez odgrywanie roli osoby z niepełnosprawnością), jak też i kształtowanie zachowań pomocowych (np. dzieci projektują urządzenia pomagające niewidomym czy też uczą się kilku znaków języka migowego).

Edukacja społeczna ma szczególny wymiar w odniesieniu do uczniów uzdolnionych, którzy czasem zbyt mocno skoncentrowani są na rozwijaniu własnego potencjału, często kosztem rozwijania relacji społecznych. Uczniowie ci powinni być zachęceni do podejmowania różnych ról społecznych, kierowania się odpowiedzialnością za dobro wspólne, poświęcania czasu nie tylko na doskonalenie własnych kompetencji intelektualnych, ale także na pomaganie słabszym i młodszym, uczestnictwo w działaniach społecznych (np. akcjach charytatywnych), spędzanie czasu na grach i zabawach zespołowych. W przyszłości mogą oni pełnić role liderów w różnych środowiskach, a w modelu skutecznego stylu zarządzania umiejętności społeczne uznawane są za kluczowe .

1.2. Etyka

Jedną z kompetencji kluczowych w programie „Doświadczam - rozumiem - wiem” jest wrażliwość etyczna. Uczniowie klas I–III uczą się współpracować w poznawaniu świata przyrody i świata społecznego oraz budować wspólnotę szanujących siebie osób. Rozpoznają swoje mocne strony i potrzeby, a także uczą się je dostrzegać u innych. W ramach zajęć z etyki poznają szczegółowo - na miarę swojego wieku - najważniejsze normy społeczne zapewniające trwałość wspólnoty i poczucie bezpieczeństwa jej członków: zasadę poszanowania praw każdego człowieka, zasadę prawdomówności i poszanowania własności. Poznają także wartość przyjaźni i konieczność przestrzegania

reguł współżycia społecznego. Uczą się szanować przyrodę, której są częścią.

Szczególną uwagę zwraca się w programie na kształtowanie postawy szacunku wobec osób starszych i niepełnosprawnych, które także mają pełne prawo czuć się częścią wspólnoty. W tym celu w poszczególnych latach nauki uczniowie poznają problemy rówieśników z różnymi rodzajami niepełnosprawności (wady wzroku i słuchu, niepełnosprawność intelektualna, autyzm, ADHD) oraz poszukują potrzebnych im form wsparcia. Uświadamianie dzieciom potrzeb osób z niepełnosprawnością na tak wczesnym etapie pozwoli im wyrastać na świadomych i odpowiedzialnych obywateli.

1.3. Wychowanie fizyczne

Wychowanie fizyczne i edukacja zdrowotna w programie „Doświadczam - rozumiem - wiem” realizowana jest jako ważny element wszechstronnego, integralnego rozwoju uczniów. Szczególną rolę w programie przypisuje się grom zespołowym i wymagającym współpracy. Są one okazją do kształtowania kompetencji społecznych, podejmowania ról przywódczych, tworzenia reguł, rozpoznawania ich i przestrzegania, a także kształtowania postawy sprawiedliwości, uczciwości i szacunku dla innych.

Uczniowie uzdolnieni intelektualnie czy też artystycznie często zaniedbują sferę rozwoju fizycznego, dlatego ważne jest motywowanie ich do podejmowania wysiłku fizycznego. Motywację może podnosić udział w zalecanych w programie spacerach i wycieczkach przyrodniczych, w czasie których możliwe jest połączenie realizacji celów naukowych i podnoszenie sprawności fizycznej. Ważne jest także prezentowanie dzieciom wzorców osobowych - np. studentów znakomitych uczelni, którzy wiele godzin poświęcają także na uprawianie sportu.

W realizacji programu szczególną uwagę należy zwrócić na dzieci młodsze (od roku 2014-2015 są to dzieci sześciolatnie w grupach siedmiolatków) i mniej sprawne fizycznie. Ważne jest kształtowanie u nich motywacji do podejmowania ćwiczeń, nawet w grupach dzieci sprawniejszych i silniejszych fizycznie, ale także stwarzanie okazji do osiągnięcia sukcesów. Można tego dokonać poprzez właściwe komponowanie grup, tak aby dziecko słabsze mogło odczuć radość z sukcesu drużyny.

Sport jest także okazją do docenienia postawy osób z niepełnosprawnością, które pomimo swoich trudności podejmują wysiłek fizyczny. Warto zatem porozmawiać z dziećmi o idei paraolimpiad i docenić wysiłek sportowców niepełnosprawnych, wśród których są także Polacy - medaliści. Jeśli to możliwe, można zaprosić do wspólnych

gier i zabaw niepełnosprawnych rówieśników, np. uczniów z wadą słuchu czy posługujących się przyrządami ortopedycznymi.

Podane poniżej osiągnięcia dotyczą dzieci zdrowych. W przypadku dzieci z niepełnosprawnością dla każdego z nich ustala się oddzielnie zakres możliwych do zrealizowania zadań i poziom osiągnięć.

II. Mrowisko liter i słów

W poznawaniu języka ojczystego oraz języka obcego stosowane są zarówno metody klasyczne, jak i nowatorskie, pozwalające dzieciom na kreatywne interpretowanie proponowanych treści. Nauczanie języka obcego wkomponowane zostało w nauczanie zintegrowane i ma charakter ogólnorozwojowy oraz poszerzający zakres kontaktu dzieci z językiem obcym.

Autorzy programu mają także świadomość częstego występowania u dzieci wad wymowy (zwłaszcza wśród dzieci młodszych), dlatego wiele ćwiczeń ma charakter ogólnorozwojowy, poprawiający ogólną sprawność językową i komunikacyjną dzieci.

II.1. Edukacja polonistyczna

Zgodnie z obowiązującą podstawą programową edukacja polonistyczna pełni nadrzędną rolę w nauczaniu zintegrowanym ze względu na kształtowanie kluczowych kompetencji dziecka, jak: umiejętność poprawnego, sprawnego i świadomego posługiwania się językiem polskim w zakresie wymowy, pisowni, gramatyki, słownictwa oraz skuteczności komunikacyjnej. Program „Doświadczam - rozumiem - wiem” kładzie nacisk na kształtowanie kompetencji językowych dzieci, szczególnie w I klasie, proponując całą typologię ćwiczeń fonetycznych, jak: ćwiczenia oddechowe i głosowe kształtujące umiejętność modulowania siły i wysokości głosu oraz poprawność stosowania pauz logicznych i gramatycznych, ćwiczenia dykcji i usprawniające narządy artykulacyjne, ćwiczenia słuchowe (bazujące na wyodrębnianiu głosek w wyrazie lub wyrazów w zdaniu, czy zabawy onomatopieczne polegające na rozpoznawaniu i naśladowaniu określonego zestawu głosek) oraz ćwiczenia usprawniające artykulację spółgłosek dźwięcznych i bezdźwięcznych, np. w nagłosie i wygłosie wyrazów. Celem kształcenia zatem jest osiągnięcie takich umiejętności, które prowadziłyby do czynności zautomatyzowanych i nawykowych.

Przy planowaniu działań dydaktycznych z zakresu edukacji językowej uwzględniono,

iż do siedmiu lat dziecko myśli intuicyjnie na drodze bezpośrednich obserwacji i doświadczeń, koncentracji na jednej czynności, przedmiocie lub cesze, z pominięciem innych, a więc w jego toku myślenia nie występuje operacyjne dochodzenie do wiedzy. Stąd też nasze działania wykorzystują tę indukcyjność postrzegania świata i sposobu myślenia konkretno-obrazowego przez propozycję ćwiczeń fonologicznych ilustrujących najbardziej typowe schematy dźwiękowe. M. Kielar-Turska podkreśla, że w tym okresie dziecko nie ma tendencji do zbierania informacji, jedynie skłonność do wyciągania uogólniających wniosków (Gdańsk 2000). Zatem pokazujemy najbardziej typowe przykłady w najczęściej występujących wyrazach, by uczeń postrzegał je jako potwierdzenie dla ogólnie obowiązującej reguły. Z kolei w okresie od dziewięciu do jedenastu lat prawidłowo rozwijający się uczeń nabywa umiejętności myślenia operacyjnego, analizuje przyczyny i skutki, przeprowadza wnioski. To też jest czas, kiedy uczeń na zasadzie dedukcji spostrzega różnice między przykładami typowymi a wyjątkami od reguły. W tym okresie autorzy proponują zestawić zasady z zakresu fonologii i ortografii, jak w parze wyrazów *prośba-groźba* (*proszenie-grożenie*), ubezdźwięcznienie głoski *rz* po spółgłoskach bezdźwięcznych (np. *przezwyiężyć, przyczepa, przepaść*) zestawione z regułą pisania *rz* po spółgłoskach i przykładami wyjątków, jak *pszczoła* i *pszenica*. Kształcenie językowe odbywa się w korelacji edukacją muzyczną.

Ważnym elementem przyjętego programu jest folklor dziecięcy, definiowany nie tylko jako twórczość przeznaczona dla dzieci, ale też „wszystkie treści i zjawiska, które żyją wśród dzieci i zostały przez nie przetworzone na wzór ich własnej twórczości”. Jest to więc zbiór tekstów przez dzieci zaakceptowany, używany i - co szczególne - swobodnie cytowany i modyfikowany. Te charakterystyczne komponenty folkloru stanowią podstawę do wielu działań edukacyjnych, uwzględniając edukację patriotyczną (narodową i regionalną), edukację polonistyczną (językową i literacką) oraz artystyczną (muzyczną, plastyczną i teatralną).

Wśród stosowanych metod proponujemy działania teatralne i zabawy animacyjne, dramę i improwizację, happening i performance.

II.2. Język obcy nowożytny

Język obcy nowożytny jest integralnym elementem programu „Doświadczam - rozumiem - wiem”. Jest on realizowany zarówno poprzez regularne lekcje języka obcego

w klasach I-III, jak i w formie dodatkowych ćwiczeń bezpośrednio związanych z tematyką programu DRW, które mogą być realizowane na lekcjach języka obcego, ale także jako samodzielna praca ucznia w ramach zajęć zintegrowanych. W programie przedstawiono podstawowe założenia nauczania języka angielskiego, ponieważ jest to język najczęściej wybierany jak obcy w polskich szkołach w klasach I-III. W realizacji programu nauczyciel korzysta z wybranego podręcznika i dostosowuje rozkład materiału do układu treści w podręczniku.

Aby jednak pomóc uczniom osiągnąć zakładane efekty kształcenia (umiejętności) przygotowano zestaw ćwiczeń do nauki języka angielskiego, który nosi nazwę „English Ant” i bezpośrednio nawiązuje do postaci mrówki Eureki - bohatera programu DRW. Dzięki atrakcyjnej formie - ćwiczenia mają postać tematycznych kart pracy lub zadań do rozwiązywania na tablicie - uczeń w sposób zabawowy utrwala i poszerza materiał poznawany na lekcjach języka obcego. W procesie uczenia się wykorzystywane są także zasoby online, przez co uczeń poznaje język nie tylko w trakcie lekcji i poprzez pośrednictwo nauczyciela, ale także w czasie przeznaczonym na samodzielną naukę. Jest to szczególnie istotne w pracy z uczniem zdolnym, który po skończeniu obowiązkowych zadań może pracować z użyciem tabletu nad poszerzaniem słownictwa i rozumieniem bardziej złożonych treści w języku obcym. Tablet będzie także urządzeniem uatrakcyjniającym nauczanie uczniów sześcioletnich, umożliwiając im naukę poprzez zabawę. W realizowaniu zestawu „English Ant” wspiera ucznia nauczyciel nauczania zintegrowanego. Ponieważ ćwiczenia mają charakter recepcyjny, nie musi on mieć kwalifikacji do nauczania języka obcego, warunkiem koniecznym jest jednak dobry poziom znajomości języka angielskiego (co najmniej B1).

III. Mrowisko cyfr, liczb i figur

W ramach realizacji zadań w tym polu uczniowie zachęceni są do rozwijania myślenia logicznego, twórczego oraz wykorzystywania poznanej wiedzy w codziennym życiu. W związku ze wzrostem poziomu wykorzystywania technologii informatycznych i komunikacyjnych zdobywają także umiejętności użycia nowych urządzeń do zdobywania wiedzy i poszerzania treści poznawanych na lekcjach.

III.1. Edukacja matematyczna

Edukacja matematyczna stanowi obok edukacji polonistycznej najważniejszą

(i jednocześnie najobszerniejszą) część podstawy programowej pierwszego etapu edukacyjnego. Myślenie matematyczne określone jest jako kompetencja kluczowa, wykorzystywana w każdej dziedzinie życia człowieka. Ten pragmatyczny i interdyscyplinarny charakter matematyki został w prezentowanym programie nauczania szczególnie podkreślony. Pokazanie matematyki jako narzędzia radzenia sobie z codziennymi problemami (podczas zakupów, przygotowywania posiłków, analizowania i rozumienia informacji napływających z mediów, wyboru operatora jakiejś usługi itp.) jest głównym czynnikiem sprzyjającym osiągnięciom ucznia w tej dziedzinie. Aplikowanie uczniom tzw. matematyki akademickiej, w której najważniejsza jest sama umiejętność wykonywania danego typu obliczeń i rozwiązywania zadań bez uwzględnienia roli treści i przełożenia na sferę działań praktycznych, powoduje, że w powszechnej opinii jest to przedmiot uważany za bardzo trudny i zarówno rodzice, jak i sami nauczyciele dość szybko usprawiedliwiają niepowodzenia uczniów z nim związane. Przyczyn niepowodzeń szuka się w trudnościach lub barierach po stronie ucznia, a nie w samym sposobie nauczania matematyki, postawie nauczyciela, jakości dostępnych materiałów dydaktycznych (bardzo duża liczba kart pracy warunkująca automatyczne ich uzupełnianie bez głębszej refleksji nad samym sensem przeczytanej treści i udzielonej odpowiedzi).

Autorzy programu „Doświadczam - rozumiem - wiem” , idąc tropem E. Gruszczyk-Kolczyńskiej (2011) i U. Oszwy (2006), są przekonani, że większość dzieci w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym jest naturalnie wyposażonych w zdolności do uczenia się matematyki i zadaniem pierwszego etapu edukacji jest rozwijanie tych zdolności w ramach standardowych zajęć szkolnych (a nie tylko w ramach dodatkowych kółek dla uczniów ze szczególnymi uzdolnieniami). Realizacja tego celu będzie możliwa dzięki wdrożeniu następujących zasad:

- dbanie o dobrą atmosferę zajęć w ramach edukacji matematycznej tak, aby ewentualne porażki uczniów mogły zostać potraktowane jako standardowe „przypadki podczas pracy” (kształtowanie odporności emocjonalnej na porażki jest jednym z najważniejszych czynników sprzyjających osiągnięciom w matematyce);
- korzystanie z codziennych sytuacji mających miejsce podczas zajęć do wdrażania matematyki (długość przerwy, kalendarz, wzrost, zawody sportowe, posiłki);
- wdrażanie matematyki podczas zajęć eksperymentalnych (ważenie, mierzenie, myślenie przyczynowo-skutkowe);

- pokazywanie uczniom pozytywnych przykładów wykorzystywania matematyki we współczesnym świecie (hi-tech, projektowanie budowli, medycyna);
- kształtowanie przekonania, że umiejętności matematyczne są do wytrenowania (przykłady z biografii sławnych osób pokazujące ścieżkę, jaką przebyły w ramach edukacji matematycznej, pokazywanie różnych doświadczeń na własnych przykładach nauczycieli i innych uczniów, stosowanie biblioterapii);
- matematyzację przestrzeni klasowej i szkolnej (którą można zmierzyć, zaprojektować w postaci zbioru różnych figur geometrycznych; która ma określoną historię, absolwentów, liczbę nauczycieli, itp. - pomocną metodą w realizacji tego postulatu są Matematyczne Stacje Badawcze);
- wykorzystywanie metody projektu badawczego do rozwijania kompetencji matematycznych (np. poprzez wprowadzenie elementów prostej statystyki - analizowanie raportów, przygotowywanie zestawień wyników ankiet, opinii przebadanych respondentów);
- wykorzystywanie sprzętu multimedialnego (szczególnie tabletów) do rozwijania wyobraźni przestrzennej, wizualizowania zadań z treścią, samodzielnego poszukiwania zadań rozwijających myślenie analityczne (korzystanie z nowoczesnego sprzętu multimedialnego jest atrakcyjne dla uczniów, stąd ich motywacja do pracy nawet w zakresie z pozoru trudnych treści, jest wysoka - w ramach obudowy dydaktycznej programu zostaną opracowane aplikacje rozwijające myślenie przestrzenne i analityczne);
- wytworzenie wśród uczniów skryptu tworzenia samodzielnych wizualizacji zadań z treścią poprzez przeprowadzanie tzw. dyktand matematycznych (analizy badania OBUT w zakresie matematyki pokazują, że uczniowie radzący sobie z tworzeniem ilustracji odpowiadającej treści zadania osiągają najwyższe wyniki);
- wzbogacenie codziennych rytuałów klasowych o wyliczanki i rymowanki matematyczne.

Główny wysiłek uczniów (szczególnie w pierwszym semestrze pierwszej klasy) powinien być skoncentrowany na rozwijaniu czynności umysłowych kluczowych dla samej gotowości do uczenia się matematyki poprzez odpowiednie gry, zabawy i sytuacje zadaniowe. Orientacyjny czas uczniów poświęcony na początku pierwszego etapu na edukację matematyczną realizowaną poprzez rysowanie i pisanie przy stolikach

to maksymalnie 30%. Pozostały czas powinien być wykorzystany na działania praktyczne.

III.2. Zajęcia komputerowe

Korzystanie z nowoczesnych technologii stanowi kompetencję kluczową z racji narzędziowego charakteru sprzętu hi-tech. Aplikacje, edytory tekstu, grafiki, przeglądarki i wyszukiwarki internetowe to przede wszystkim środki do poszerzenia wiedzy i umiejętności w jakiejś dziedzinie. W tym znaczeniu same technologie powinny stać się „przezroczyste”, podobnie jak język podczas zajęć technicznych lub matematycznych (jest środkiem komunikacji, przenosi odpowiednie znaczenia między stronami aktu komunikacji). Dlatego zajęcia komputerowe w pierwszym etapie edukacyjnym nie powinny być oderwane od pozostałych treści nauczania, lecz traktowane jako naturalne uzupełnienie ich (ćwiczenia w ramach nauki języka obcego, zadania matematyczne, albumy przyrodnicze online, słowniki języka polskiego, lektury online, audiobooki). Takie podejście wymaga oczywiście odpowiedniego przygotowania technicznego uczniów w ramach początkowych zajęć w pierwszej klasie, zwrócenia szczególnej uwagi na zróżnicowany poziom uczniów w zakresie umiejętności obsługi komputerów (uwarunkowania środowiskowe, w tym nierówności społeczne).

Kluczowym celem zajęć komputerowych jest wyposażenie uczniów w takie sprawności, które umożliwią im realizowanie własnych pomysłów i potrzeb poznawczych z wykorzystaniem nowoczesnych technologii, a w tym:

- przygotowywanie czytelnych pod względem graficznym tekstów i obrazów;
- poszukiwanie informacji w internecie poszerzających zainteresowania i pasję;
- bezpieczne komunikowanie się z innymi ludźmi z poszanowaniem zasad kultury osobistej;
- projektowanie prostych form użytkowych dostosowanych do aktualnych potrzeb ucznia (np. listy, plakaty, ogłoszenia, zaproszenia).

Ważnym aspektem, obecnym właściwie na każdych zajęciach komputerowych, powinno być zaznajamianie uczniów z zagrożeniami związanymi z korzystaniem z nowych technologii, zarówno jeśli chodzi o zdrowie (nadwyrężenia wzroku, kręgosłupa, uzależnienia), jak i sferę relacji społecznych (zastępowanie relacji bezpośrednich kontaktami online, anonimowość kontaktów, cyberprzemoc).

IV. Mrowisko twórczych pomysłów

Ważnym wymiarem programu jest wspieranie dzieci w zakresie rozwijania myślenia twórczego. Dzieje się to głównie w ramach zajęć z edukacji muzycznej, plastycznej oraz zajęć technicznych. Uczniowie zachęceni są do wyrażania swoich myśli i przeżyć w formach plastycznych i muzycznych.

IV. 1. Edukacja muzyczna

Edukacja muzyczna w programie „Doświadczam - rozumiem - wiem” ma na celu kształtowanie kompetencji artystycznych i kulturowych, wrażliwości estetycznej i etycznej w korelacji z innymi edukacjami, głównie z polonistyczną, społeczną i etyczną. W oparciu o muzykę opierają się m.in. działania z zakresu kształtowania kompetencji językowych (fonologicznych i sprawności językowej) w edukacji polonistycznej. Edukacja muzyczna towarzyszy również nauce rozpoznawania i stosowania poprawnej melodii języka polskiego (z zachowaniem akcentu gramatycznego i logicznego, prawidłowej dykcji, właściwym oddechem i podziałem na sylaby akcentowane i nieakcentowane).

Działania cykliczne, jak: „Słuchamy Mistrzów” i „Słuchamy muzyki naszej Ojczyzny” stanowią ważne komponenty tej edukacji, wdrażając dziecko do świadomej percepcji i recepcji sztuki oraz zaangażowania emocjonalnego koniecznego przy pełnym kontakcie ze sztuką. Dziecko zarówno obcuje z utworami muzycznymi należącymi do ścisłego kanonu oraz z muzyką najnowszą, jak też poznaje ich twórców, co ma wpływ na budowanie pozytywnych wzorców i autorytetów (np. poprzez sylwetki Moniuszki i Chopina, Haydna i Mozarta). Na tym etapie edukacyjnym nie zależy nam na prezentowaniu biografii ani tytułów konkretnych utworów, ale zapewnieniu dzieciom możliwości kontaktu ze sztuką, która stanowi podwaliny naszej kultury.

Uczniowie będą zatem obcować z szeroko pojmowaną muzyką - nie tylko z repertuarem dziecięcym i zasobem folkloru, ale też muzyką klasyczną i współczesną, poznając jej różnorodność (np. kierunki linii melodycznej, zachodzące w niej zmiany kontrastów i powtórzeń). Program zakłada postawę kontemplacyjną, ale też twórczą w zakresie przetwarzania, parafrazowania i reinterpretowania.

Zgodnie z podstawą programową edukacja plastyczna uwzględnia naukę podstawowych tańców ludowych. W programie „Doświadczam - rozumiem - wiem” zaplanowano rozszerzone treści z tego zakresu, jak: podstawowe kroki i układy tańca integracyjnego i towarzyskiego, niektóre dawne tańce dworskie (w uproszczonej formie)

np. menuet, kadryl, tarantella. Z edukacją muzyczną skorelowane zostały też treści edukacji teatralnej, m.in. akompaniament w inscenizacji, improwizacje muzyczne w teatrze dell'arte oraz udział w teatrze tańca.

IV.2. Edukacja plastyczna

Treści nauczania z zakresu edukacji plastycznej zostały oparte o koncepcję twórczego myślenia i działania ucznia. Ma na celu kształtowanie jego kompetencji artystycznych i kulturowych, wrażliwości estetycznej z wyakcentowaniem recepcji i percepcji sztuki. Cykl zajęć „Śladami Mistrzów” zawiera treści edukacyjne z zakresu historii sztuki: wybranych dzieł malarskich i ich twórców, rzeźby i architektury (w tym również architektury zieleni i ogrodów jako dzieł sztuki). W tym celu zaplanowano: uczestnictwo w plenerach szkolnych, konkursach plastycznych i innych formach aktywności twórczej w tej dziedzinie, ale też udział w percepcji sztuki wizualnej przy użyciu zasobów Internetu poprzez oglądanie dzieł artystów polskich i zagranicznych oraz odbywanie wirtualnych wycieczek po muzeach, galeriach i skansenach Polski i Europy.

Ważnym elementem naszego programu jest dziedzictwo kulturowe (m.in. folklor dziecięcy, sztuka ludowa, etniczność) oraz poczucie tożsamości z kulturą własnego kraju i regionu, poznawanie ich poprzez różne dziedziny kultury i korelacje z teatrem, muzyką oraz literaturą. Autorzy podkreślają wpływ sztuki na kształtowanie osobowości ucznia i jej znaczenie w jego przyszłym życiu. Stymuluje ona jego rozwój emocjonalno-intelektualny, postawę szacunku i ciekawości wobec kultur innych narodów.

To próba nowoczesnego spojrzenia na nauczanie plastyki na pierwszym etapie edukacyjnym, gdzie obok aktywizacji ucznia poprzez regularne obcowanie ze sztuką, zaproponowano stosowanie innowacyjnych metod nauczania, zaskakiwanie i zaciekawianie uczniów różnorodnymi formami sztuki, od klasycznej po tę najbardziej współczesną (wykorzystującą np. przedmioty codziennego użytku), szukanie śladów twórczości w otaczających ich świecie oraz wybór technik realizacji plastycznych i technologii cyfrowej w obrębie wymaganych treści programowych w klasach I-III szkoły podstawowej. Zawarte w programie techniki i metody kształtują umiejętności manualne i kreatywne ucznia, przygotowują go do świadomej percepcji i recepcji dzieł sztuki oraz uczą odwagi w podejmowaniu decyzji estetycznych, wyrażania swoich emocji i opinii. Autorzy kładą też nacisk na rozwój indywidualności twórczej i możliwości kreatywnych ucznia uzdolnionego plastycznie oraz ucznia sześciolatniego, różnicując odpowiednio

zadania.

IV.3. Zajęcia techniczne

Innowacyjność programu „Doświadczam - rozumiem - wiem” wyraża się także w tym, że kompetencje techniczne dziecka kształtowane są zarówno w trakcie zajęć o tematyce typowo technicznej, jak też i w czasie innych typów zajęć nauczania zintegrowanego. Jedną z głównych metod pracy jest bowiem wykonywanie eksperymentów przyrodniczych, które rozwijają zarówno kompetencje intelektualne (poszerzanie wiedzy przyrodniczej), jak i techniczne, gdyż wykonanie eksperymentu często zakłada konieczność podjęcia działania o charakterze technicznym.

Jednym z głównych założeń programu jest także rozwijanie kreatywności ucznia, która może przejawiać się w podejmowaniu prób projektowania i konstruowania urządzeń technicznych a także znajdowaniu dla codziennych przedmiotów nowych, niecodziennych zastosowań i poszukiwaniu zasad ich nieszablonowego działania. Duży nacisk w programie kładzie się także na rozwijanie myślenia przestrzennego (w ramach zajęć z matematyki stosowanie są w klasach II i III nakładki na tablicę interaktywną rozwijające ten typ myślenia), które może być rozwijane także poprzez ćwiczenia praktyczne w ramach zajęć technicznych.

Urządzenia techniczne współcześnie coraz częściej służą także osobom z niepełnosprawnością, przede wszystkim w związku z inkluzją i coraz szerszą obecnością osób z niepełnosprawnością w przestrzeni publicznej oraz ze starzeniem się społeczeństwa. Dzieci coraz częściej będą spotykały się z takimi urządzeniami w szkole i w domach rodzinnych, dlatego w programie poznają podstawowe typy takich urządzeń (wózek inwalidzki i aparat słuchowy) oraz ich rolę w rehabilitacji osób z niepełnosprawnością.

Uczniowie mają zapewniony stały kontakt z najnowszymi urządzeniami technologicznymi, takimi jak tablica interaktywna i tablet, mogą zatem szczegółowo poznać sposób ich działania i ocenić ich przydatność w zdobywaniu wiedzy.

V. Mrowisko doświadczeń i eksperymentów

Poznanie przyrody dokonuje się w programie przede wszystkim poprzez doświadczanie i eksperymentowanie. Uczniowie formułują interesujące ich pytania, stawiają hipotezy i szukają sposobu znalezienia odpowiedzi. Zachowują przy tym dyscyplinę badawczą i systematycznie rozwijają naukowy typ myślenia.

V.1. Edukacja przyrodnicza

Edukacja przyrodnicza powinna bazować na bezpośrednich doświadczeniach uczniów. Badanie podstawowych właściwości dostępnych dzieciom substancji, wyjaśnianie zaobserwowanych zjawisk atmosferycznych, opisywanie zwyczajów spotkanych kiedyś zwierząt to przykładowe czynności, które mieszczą się w edukacji przyrodniczej pojmowanej jako dziedzina indukcyjna, tzn. wnioski ogólne formułowane są w niej na podstawie jednostkowych obserwacji uczniów. Warto, aby dzieci w pierwszym etapie edukacyjnym mogły taką ścieżką poznania indukcyjnego przebyć. Da im to okazję do zrozumienia procesu tworzenia się nauki i kształtowania się krytycznego podejścia do niej w przyszłości.

Skuteczne tworzenie wiedzy o najbliższym otoczeniu wynika z naturalnej ciekawości poznawczej dziecka, stąd nauczyciel edukacji wczesnoszkolnej powinien na bieżąco monitorować „obszary zaciekawienia” uczniów. Celem uniknięcia dylematu nauczyciela: czy realizować treści ujęte w programie nauczania, czy podejmować tematy proponowane przez uczniów, treści kształcenia dla edukacji przyrodniczej zostały określone dość ogólnie jeśli chodzi o zakres merytoryczny, szczegółowo zaś, jeśli chodzi o typ pożądanej postawy lub zachowania, np. *Uczeń wie, jaki jest wpływ powietrza i wody na życie człowieka, zwierząt i roślin - potrafi podać przykłady pozytywnego i negatywnego wpływu* (treść określona szeroko, kierunek i zakres samego osiągnięcia precyzyjnie - *potrafi podać przykłady pozytywnego i negatywnego wpływu*).

Edukacja przyrodnicza w ramach prezentowanego programu nauczania będzie wdrażana poprzez:

- eksperymenty przyrodnicze, w których uczniowie dzięki odpowiedniemu prowadzeniu zajęć przez nauczyciela samodzielnie sformułują pytania i hipotezy badawcze, a w miarę postępu edukacji również proponują sposoby weryfikacji hipotez (dla podkreślenia ważności i niezwykłości eksperymentów każdy uczeń zostanie wyposażony w fartuch i osobisty „zestaw małego naukowca”: menzurki, probówki, szczypcy, mieszadełka);
- realizowanie projektów, w których uczniowie samodzielnie formułują pytania w oparciu o własne doświadczenia (a nie szukają odpowiedzi na pytania podyktowane przez nauczyciela) i pracują w grupach tematycznych (a nie indywidualnie w domu, jak to ma miejsce zazwyczaj w *quasi*-projektach);

- kształtowanie postawy proekologicznej wśród uczniów (stworzona na potrzeby programu mrówka Eureka symbolizuje świat przyrody przyjaznej i pożytecznej człowiekowi; jej komunikaty umiejętnie wkomponowane w tok zajęć mają przybliżyć zarówno od strony poznawczej, jak i emocjonalnej temat odpowiedzialności za środowisko);
- rozwijanie naturalnego zaciekawienia przyrodą (uczniowie na początku każdego dnia wkładają „kij w mrowisko” - wówczas pojawia się ciekawostka ze świata przyrody lub prosty eksperyment do wykonania przez uczniów);
- organizowanie wycieczek terenowych.

W miarę możliwości placówek wdrażających program zaleca się stworzenie ogródka szkolnego lub kącika przyrodniczego, w których to miejscach uczniowie będą mogli sprawdzić w praktyce zasady uprawy roślin, a przy okazji rozwiną w sobie poczucie odpowiedzialności za wykonywane zadania (np. podlewanie roślin, wrywanie chwastów, ochrona przed nadmiernym słońcem). Zadaniem edukacji przyrodniczej jest rozwinięcie w uczniach świadomości ekologicznej polegającej nie tylko na trosce o najbliższe otoczenie (sfera behawioralna), ale także ukształtowanie systemu wiedzy o wzajemnych relacjach między elementami przyrody ożywionej i nieożywionej (sfera kognitywna). Ponadto autorzy programu traktują zajęcia w ramach edukacji przyrodniczej jako doskonałą okazję do usprawniania myślenia twórczego. Służyć temu mogą następujące pytania lub polecenia:

- *Czy rośliny i zwierzęta myślą? O czym, dzięki czemu?*
- *Czy zwierzęta rozmawiają ze sobą? W jaki sposób, o czym?*
- *Jaka jest najlepsza metoda segregowania śmieci?*
- *Zaprojektuj idealne urządzenie do oszczędzania wody w Twoim domu.*

Edukacja przyrodnicza wyraźnie oddaje ideę inteligencji sprzyjającej powodzeniu życiowemu. Kształtuje zarówno inteligencję analityczną (wiedza, pamięć świeża i długotrwała, myślenie przyczynowo-skutkowe), inteligencję praktyczną (pomaga optymalnie zaadaptować się do otoczenia w poszanowaniu praw do życia innych organizmów, rozwija czynność naturalnego badania środowiska), jak i twórczą (uruchamia myślenie dywergencyjne). Warto, aby realizować ten typ edukacji właśnie w tak zrównoważony sposób. Przyczyni się to nie tylko do harmonii rozwojowej ucznia, ale także w dłuższej perspektywie do harmonii ekologicznej w wymiarze systemowym.

Treści kształcenia

1. Edukacja polonistyczna

Podstawa programowa	Treści szczegółowe podstawy programowej	Kształtowane kompetencje	Osiągnięcia ucznia
1. Korzystanie z informacji	stuchanie wypowiedzi i korzystanie z uzyskanych informacji	<ul style="list-style-type: none">• komunikacyjne,• językowe,• wrażliwość etyczna,• kulturowe,• intrapersonalne,• interpersonalne,• społeczne,• emocjonalne	Uczeń: <ul style="list-style-type: none">– słucha wypowiedzi rówieśników i dorosłych, stara się zrozumieć sens komunikatu,– zadaje pytania i udziela odpowiedzi,– stosuje zwroty grzecznościowe w relacji komunikacyjnej nadawca-odbiorca,– rozpoznaje intencję, rozumie kontekst wypowiedzi,– uczestniczy w rozmowach na tematy związane z życiem rodzinnym i szkolnym,– wypowiada się na temat własnych przeżyć, wyobrażeń oraz poznanych tekstów kultury,– słucha i rozumie teksty czytane przez dorosłych oraz prezentowane w wersji audio,– wyraża w rozmowie własne zdanie na dany temat,– rozumie podstawowe elementy komunikacji pozawerbalnej,– bierze udział w dyskusji podczas zajęć oraz w dyskusji będąc w roli podczas zabawy dramowej.

			Ponadpodstawowe: <ul style="list-style-type: none">– zachowuje zasady efektywnego i skutecznego komunikowania się,– aktywnie słucha i empatycznie uczestniczy w dialogu,– inicjuje rozmowy z różnymi członkami życia społecznego (nauczycielami, rodzicami i innymi osobami dorosłymi oraz rówieśnikami),– argumentuje i odpira zarzuty w dyskusji oraz w zabawach dramowych
Rozumienie sensu, kodowanie i dekodowanie informacji	czytanie uproszczonych rysunków, piktogramów, znaków informacyjnych, znajomość wszystkich liter alfabetu, czytanie i rozumienie tekstów przeznaczonych dla dzieci i wyciąganie z nich wniosków	<ul style="list-style-type: none">– językowe,– komunikacyjne,– kulturowe,– intrapersonalne,– interpersonalne,– społeczne,– myślenie twórcze,– myślenie analogiczne,– myślenie metaforyczne	<ul style="list-style-type: none">– koduje i odkodowuje informacje, rysunki, piktogramy, znaki informacyjne i napisy,– opowiada treść historyjek obrazkowych,– zna wszystkie litery alfabetu i znaki interpunkcyjne,– operuje określeniami: głoska, litera, sylaba, wyraz, zdanie,– dokonuje analizy i syntezy wzrokowej i słuchowej wyrazów i zdań,– pisze litery, wyrazy, zdania, uwzględniając zasady kaligrafii,– czyta komiksy, mangi i inne książki graficzne dla dzieci,– odczytuje morał i humor w poznanych tekstach kultury,– rozpoznaje sens prostych treści metaforycznych, niektórych związków frazeologicznych

<p>Wyszukiwanie w tekście potrzebnych informacji i w miarę możliwości korzystanie ze słowników i encyklopedii dla dzieci</p>		<ul style="list-style-type: none">- językowe,- komunikacyjne,- kulturowe,- wrażliwość etyczna,- techniczne	<p>Ponadpodstawowe:</p> <ul style="list-style-type: none">- odczytuje plastyczne i literackie elementy symboliczne i metaforyczne- rozpoznaje humor abstrakcyjny oraz ironię w tekstach kultury dla dzieci,- odczytuje absurdalne treści humorystyczne w tekstach dla dzieci- czyta ze zrozumieniem w celu wyszukania w tekście i wyodrębnienia konkretnych informacji,- samodzielnie korzysta z podręczników, ćwiczeń i zeszytów zawierającymi rysunki, tabele, mapy itp.,- korzysta ze słowników, encyklopedii i leksykonów przeznaczonych dla dzieci (w wersji tradycyjnej i multimedialnej). <p>Ponadpodstawowe:</p> <p>- korzysta z encyklopedii powszechnej</p>
<p>Znajomość form użytkowych, jak: życzenia, zaproszenie, zawiadomienie, list, notatka do kroniki</p>		<ul style="list-style-type: none">- językowe,- komunikacyjne,- kulturowe,- interpersonalne,- społeczne,- myślenie twórcze,- myślenie analogiczne	<ul style="list-style-type: none">- poprawnie formułuje zdania pojedyncze i złożone- rozróżnia podstawowe formy wypowiedzi ustnych i pisemnych,- formułuje formy użytkowe wypowiedzi, jak: list, życzenia, zawiadomienia, ogłoszenia, notatki do kroniki klasowej. <p>Ponadpodstawowe:</p> <p>- pisze sprawozdania z życia klasy i szkoły (działań, wycieczek itp.)</p>

2. Analiza i interpretacja tekstów kultury

Przejawianie wrażliwości estetycznej, rozszerzanie zasobu słownictwa poprzez kontakt z dziełami literackimi

Zaznaczanie w tekście literackim wybranych fragmentów, określanie czasu i miejsca akcji, głównych bohaterów

- językowe,
- komunikacyjne,
- artystyczne,
- kulturowe,
- społeczne,
- myślenie twórcze,
- myślenie analogiczne,
- myślenie metaforyczne

- komunikacyjne,
- artystyczne,
- kulturowe,
- społeczne,
- myślenie analogiczne,
- myślenie metaforyczne,
- wrażliwość estetyczna,
- wrażliwość etyczna

- rozpoznaje i rozróżnia teksty kultury z różnych dziedzin,
- przetwarza i interpretuje plastycznie i muzycznie teksty literackie, filmowe i teatralne,
- teatralnie ilustruje podczas czytania tekstu literackiego (gestem, mimiką, modulacją głosu) oraz teatralnie interpretuje (np. poprzez inscenizacje, grę z rekwizytem).

Ponadpodstawowe:

- twórczo interpretuje i parafrazuje poznane teksty kultury (literackie, plastyczne i muzyczne),
- przetwarza i reinterpretuje wybrane fragmenty tekstów literackich, np. przez zmianę zakończenia, głównego bohatera,
- przekomponowuje strukturę tekstu (np. prowadzi opowieść od morału końcowego do wprowadzenia baśni itp.)
- rozpoznaje podstawowe elementy struktury dzieła literackiego (jak: bohaterowie, świat przedstawiony, fabuła, czas i miejsce akcji),
- określa elementy kompozycji dzieła literackiego (np. wprowadzenia, puenta, morał),
- wskazuje na elementy struktury przedstawienia teatralnego oraz filmu,
- odczytuje nastrój i tonację poznanego tekstu kultury,
- porządkuje wydarzenia fikcyjne (literackie, teatralne, filmowe) zgodnie z chronologią oraz logiką przebiegu akcji,

<p>Czytanie tekstów i recytacja wierszy, z uwzględnieniem interpunkcji i intonacji</p>		<ul style="list-style-type: none"> - językowe, - komunikacyjne, - artystyczne, - kulturowe, - społeczne, - intrapersonalne, - myślenie metaforyczne 	<ul style="list-style-type: none"> - redaguje plan wydarzeń, - rozpoznaje dualność świata przedstawionego tekstów kultury dla dzieci (antynomię dobra i zła, opozycję protagonisty i antagonisty). <p>Ponadpodstawowe:</p> <ul style="list-style-type: none"> - dostrzega elementy analogiczne w różnych tekstach kultury, np. w książce i jego adaptacji, utworze literackim a jego wersji muzycznej, - wskazuje podobnych bohaterów fikcyjnych w różnych tekstach kultury <ul style="list-style-type: none"> - czyta głośno i po cichu różne krótkie i dłuższe teksty, - czyta z podziałem na role, - recytuje wiersze z uwzględnieniem intonacji, tempa i siły głosu, stosuje akcent logiczny i pauzy. <p>Ponadpodstawowe:</p> <ul style="list-style-type: none"> - twórczo inscenizuje poznane teksty kultury, - recytuje podczas marszy fabularnych oraz innych zabaw teatralnych i dramatycznych
<p>Potrzeba kontaktu z literaturą i sztuką dla dzieci</p>	<p>czytanie wybranych przez siebie i wskazanych przez nauczyciela książek oraz wypowiedzianie się na ich temat</p>	<ul style="list-style-type: none"> - językowe, - komunikacyjne, - artystyczne, - kulturowe, - społeczne, - myślenie twórcze, - myślenie analogiczne, 	<ul style="list-style-type: none"> - czyta lektury wskazane przez nauczyciela, - samodzielnie korzysta z podręczników, ćwiczeń i zeszytów, - korzysta z biblioteki szkolnej, - wypowiada się na temat przeczytanych tekstów literackich (ocenia, porównuje, argumentuje) oraz innych dzieł kultury (teatralnych, muzycznych, plastycznych i filmowych), - rozpoznaje wybranych autorów tekstów

<p>3. Tworzenie wypowiedzi</p>	<p>tworzenie w formie ustnej i pisemnej: kilkudzaniowej wypowiedzi, krótkiego opowiadania, krótkiego opisu, listu prywatnego, życzeń, zaproszenia</p>	<ul style="list-style-type: none"> – myślenie metaforyczne – językowe, – komunikacyjne, – artystyczne, – kulturowe, – społeczne, – myślenie twórcze, – myślenie metaforyczne, – wrażliwość estetyczna, – wrażliwość etyczna 	<ul style="list-style-type: none"> kultury i wypowiada się na temat ich twórczości, – wybiera lektury do samodzielnego czytania, – wyjaśnia swoje wybory czytelnicze, – bierze udział w dyskusji na temat poznanych tekstów kultury, – twórczo odczytuje i parafrazuje teksty folkloru dziecięcego, – wyraża zainteresowanie książką i rozwija umiejętności czytelnicze. <p>Ponadpodstawowe:</p> <ul style="list-style-type: none"> – odczytuje teksty muzyczne i plastyczne oraz przetwarza je teatralnie i literacko, – rymuje, opowiada i opisuje oraz podejmuje próby zapisu swoich literackich działań twórczych, – poleca i promuje wybrane przez siebie książki oraz inne teksty kultury (np. muzyczne, filmowe i inne), – konstruuje kilkudzaniowe wypowiedzi zgodnie z zasadą logiki, związków przyczynowo-skutkowych), – redaguje i zapisuje krótkie opowiadania z zachowaniem prawidłowej struktury i chronologii wydarzeń, – stosuje środki stylistyczne, – redaguje opis przedmiotu, zachowując uporządkowanie cech, – redaguje streszczenia poznanych tekstów literackich.
---------------------------------------	---	---	---

			Ponadpodstawowe: <ul style="list-style-type: none">– tworzy i zapisuje opowiadania twórcze,– redaguje i zapisuje opowiadania z elementem dialogu,
Dobieranie właściwych form komunikowania się w różnych sytuacjach społecznych		<ul style="list-style-type: none">– językowe,– komunikacyjne,– artystyczne,– kulturowe,– społeczne,	<ul style="list-style-type: none">– przestrzega zasad właściwej komunikacji, dobierając odpowiednie formy do różnych sytuacji społecznych porozumiewania się,– dostosowuje ton i modulację głosu w zależności od sytuacji komunikacyjnej i kontekstu wypowiedzi. Ponadpodstawowe: <ul style="list-style-type: none">- rozumie konieczność zmian ról nadawczych i odbiorczych w zależności od kontekstu komunikatu
Uczestniczenie w rozmowach, także inspirowanych literaturą	zadawanie pytań i udzielanie odpowiedzi, prezentowanie własnego zdania i formułowanie wniosków, poszerzanie zakresu słownictwa i struktur składniowych	<ul style="list-style-type: none">– językowe,– artystyczne,– kulturowe,– społeczne,– myślenie twórcze,– myślenie analogiczne,– myślenie metaforyczne,– wrażliwość etyczna,– wrażliwość estetyczna	<ul style="list-style-type: none">– zadaje pytania do poznanego tekstu literackiego i udziela odpowiedzi,– rozpoznaje różne gatunki literatury dla dzieci, jak: baśnie i bajki, legendy i klechdy, opowiadania i powieści, niektóre typy wierszy (hymn, piosenka, zagadka, limeryk),– dysponuje podstawowym słownictwem z zakresu teorii literatury, jak: fabuła, świat przestawiony, wątek, puenta, morał, postać,– rozmawia i dyskutuje w klasie i poza nią na temat poznanych książek i wierszy,– prezentuje własne zdanie na temat tekstu lub bohatera fikcyjnego (argumentuje, wyjaśnia, z szacunkiem odnosi się od odmiennych stanowisk i wypowiedzi)

			<p>Ponadpodstawowe:</p> <ul style="list-style-type: none"> – bierze udział w dyskusjach dramowych z pozycji wybranego bohatera lub tzw. sądach nad postacią,
<p>Dbanie o kulturę wypowiedzianą się</p>	<p>poprawna artykulacja głosu, akcent wyrazowy, pauzy i właściwa intonacja w zdaniu oznajmującym, pytającym i rozkazującym, stosowanie formuł grzecznościowych</p>	<ul style="list-style-type: none"> – językowe, – komunikacyjne, – kulturowe, – intrapersonalne, – interpersonalne, – społeczne, – myślenie analogiczne 	<ul style="list-style-type: none"> – stosuje w wypowiedzi elementy techniki języka mówionego, jak tempo, pauza, intonacja, – przestrzega zasad właściwej komunikacji z zachowaniem zasad savoir vivre, – recytuje z pamięci wiersze oraz krótsze formy prozą, stosując właściwe: intonację, akcent i tempo głosu. <p>Ponadpodstawowe:</p> <ul style="list-style-type: none"> – wypowiada się poprawnie pod względem gramatycznym, fleksyjnym i artykulacyjnym, – stosuje niektóre reguły retoryczne w zależności od sytuacji komunikacyjnych
<p>Rozumienie pojęć Oddzielanie wyrazów w zdaniu, zdania w tekście</p>	<p>wyraz, głoska, litera, sylaba, zdanie, dostrzeganie różnic między literą i głoską, dzielenie wyrazów na sylaby</p>	<ul style="list-style-type: none"> – językowe, – komunikacyjne, – myślenie analogiczne, – myślenie metaforyczne 	<ul style="list-style-type: none"> – operuje pojęciami: głoska, litera, sylaba, wyraz, zdanie, – przeprowadza analizę i syntezę wyrazów i zdań, – rozpoznaje dźwięczność i bezdźwięczność głosek, rozumie zjawisko asocjacji i inne zjawiska fonetyczne, – zestawia reguły fonetyczne i ortograficzne przy zapisie wyrazów, – stosuje interpunkcję i ortografię w formułowanych wypowiedziach pisemnych, – rozpoznaje i konstruuje różne typy zdań pojedynczych i złożonych, – wskazuje wykonawcę czynności

<p>Pisanie czytelne i estetyczne</p>	<p>przestrzeganie zasad kaligrafii, dbałość o poprawność gramatyczną, ortograficzną oraz interpunkcyjną</p>	<ul style="list-style-type: none"> - językowe, - komunikacyjne, - artystyczne, - kulturowe, - społeczne 	<p>i czynność w wypowiedzi (podmiot i orzeczenie bez stosowania terminów),</p> <ul style="list-style-type: none"> - rozpoznaje części mowy, rozróżniając odmienne i nieodmienne, - dokonuje deklinacji oraz koniugacji wskazanych przez nauczyciela wyrazów. <p>Ponadpodstawowe:</p> <ul style="list-style-type: none"> - wskazuje poprawny szyk w zdaniu - rozpoznaje niektóre środki stylistyczne, jak: porównanie, epitet, przenośnia, - rozpoznaje niektóre zaimki oraz przyimki, - dokonuje rozróżnienia pomiędzy spójnikami, przyimkami i zaimkami w zapisywanych przez siebie zdaniach <ul style="list-style-type: none"> - pisze zgodnie z zasadami kaligrafii, - formułuje wypowiedzi z zachowaniem logiki i właściwego szyku w zdaniu, - stosuje reguły gramatyczne, ortograficzne i interpunkcyjne, - dba o poprawność stylu wypowiedzi. <p>Ponadpodstawowe:</p> <ul style="list-style-type: none"> - pisze dyktanda kaligraficzne, - bierze udział w pisaniu na czas (w celu usprawniania motoryki i koordynacji)
<p>Pisanie tekstów</p>	<p>przepisywanie, pisanie z pamięci, pisanie ze słuchu</p>	<ul style="list-style-type: none"> - językowe, - komunikacyjne - kulturowe, - społeczne, - myślenie analogiczne 	<ul style="list-style-type: none"> - przepisuje krótsze i dłuższe teksty stosując zasady kaligrafii, - pisze ze słuchu z komentowaniem, - pisze dyktanda ze słuchu, - pisze dyktanda z pamięci.

4. Wypowiadanie się w małych formach teatralnych

uczestniczenie w zabawie teatralnej: ilustrowanie mimiką, gestem, ruchem zachowania bohatera literackiego lub wymyślonego

- artystyczne,
- językowe
- kulturowe,
- komunikacyjne,
- intrapersonalne,
- interpersonalne,
- społeczne,
- myślenie twórcze,
- myślenie metaforyczne

Ponadpodstawowe:

- bierze udział w turniejach i konkursach ortograficznych (klasowych i szkolnych)
- inscenizuje poznane teksty literackie w roli narratora lub aktora,
- ilustruje teatralnie (gestem, mimiką, modulacją głosu) tekst literacki podczas jego czytania, np. podczas czytania z podziałem na role,
- bierze udział w różnych inscenizacjach teatralnych, jak: pantomima, teatr kukiełkowy, gra z rekwizytem, teatr cieni, kabaret itp.
- wchodzi w rolę bohatera fikcyjnego w zabawach dramowych,
- współtworzy inscenizację teatralną lub zabawę dramową na różnych jej etapach i pełniąc różne funkcje,
- układa dialogi do inscenizacji tekstów literatury dla dzieci.

Ponadpodstawowe:

- ilustruje tekst literacki poprzez improwizację teatralną, np. w konwencji dell'arte czy kabaretu,
- twórczo przetwarza tekst literacki, układając scenariusz (np. zmieniając zakończenie lub charakter głównego bohatera),
- parafrazuje teatralnie poznane teksty literackie w trakcie improwizacji teatralnej lub tzw. swobodnego teatru,
- organizuje przedstawienia teatralne

Publikacja współfinansowana ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

	<p>rozumienie umownego znaczenia rekwizytu, postępowanie się nim w odgrywanej scenie</p>	<ul style="list-style-type: none"> – artystyczne, – językowe, – komunikacyjne, – kulturowe, – intrapersonalne, – interpersonalne, – społeczne, – myślenie twórcze, – myślenie metaforyczne, – myślenie analogiczne 	<ul style="list-style-type: none"> – operuje podstawową terminologią teatralną, jak: scenografia, kostiumy, rekwizyt, akt, scena, foyer i inne, – postępuje się podczas zabaw teatralnych i dramowych rekwizytem, kukietka, maską i kostiumem, – gra z udziałem przedmiotów codziennego użytku jako rekwizytów teatralnych – wyjaśnia umowność elementów teatralnych, dostrzega różnice pomiędzy tym, co się dzieje na scenie, a rzeczywistością. <p>Ponadpodstawowe:</p> <ul style="list-style-type: none"> – improwizuje przy użyciu rekwizytu wybrane fragmenty tekstów bez wcześniejszego przygotowania, – dostrzega teatralną funkcjonalność w przedmiotach codziennego użytku i twórczo je wykorzystuje,
--	--	--	---

2. Język obcy nowożytny

Podstawa programowa	Treści szczegółowe podstawy programowej	Kształtowane kompetencje	Osiągnięcia ucznia
Rozwijanie motywacji do uczenia się języka obcego	różnorodność językowa	<ul style="list-style-type: none"> – językowe, – komunikacyjne, – kulturowe, – społeczne, 	<p>uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> – ma świadomość istnienia różnych języków, – chce poznawać języki obce i ludzi postępujących się tymi językami

Publikacja współfinansowana ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

		– matematyczne	
	język obcy jako forma porozumiewania się z osobami, dla których jest on językiem ojczystym		Ponadpodstawowe:
	język angielski jako <i>lingua franca</i> - język używany przez mieszkańców różnych krajów w nauce i kulturze oraz codziennej komunikacji		<ul style="list-style-type: none"> – ma świadomość, że język angielski jest współcześnie używany przez ludzi w różnych krajach do komunikacji w sferze nauki i kultury, – szuka sposobów poszerzania swoich kompetencji językowych poprzez wykonywanie ćwiczeń z zasobów online, – wie, że w różnych krajach ludzie posługują się różnymi jednostkami monetarnymi (banknotami i monetami) i potrafi wykonać proste obliczenia, – poszukuje okazji do poszerzania swojej wiedzy o środowisku społeczno-przyrodniczym poprzez wyszukiwanie materiałów dodatkowych online
Reagowanie na polecenia nauczyciela	reagowanie niewerbalne, poprzez ruch ciała lub gest (<i>Total Physical Response</i>)	<ul style="list-style-type: none"> – językowe, – komunikacyjne, – kulturowe, – społeczne, – interpersonalne 	Uczeń reaguje na polecenia nauczyciela w sposób werbalny, wspomagając się gestami i mimiką
	reagowanie werbalne		Ponadpodstawowe:
Rozumienie wypowiedzi ze słuchu	rozdzielanie znaczenia wyrazów	<ul style="list-style-type: none"> – językowe, – komunikacyjne, – kulturowe, – społeczne 	rozdzielanie znaczenia słyszanych wyrazów w zakresie słownictwa poznanego na lekcjach języka obcego
			Ponadpodstawowe: rozróżnia znaczenie wyrazów i wyrażeń związanych ze słownictwem

Publikacja współfinansowana ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

			używanym w nauczaniu zintegrowanym
	rozpoznawanie zwrotów stosowanych na co dzień i posługiwanie się nimi		rozpoznaje zwroty stosowane na co dzień i posługuje się nimi
	rozumienie ogólnego sensu prostych opowiadań i baśni przedstawionych także za pomocą gestów		<p>Ponadpodstawowe:</p> <ul style="list-style-type: none"> – rozpoznaje zwroty stosowane w programach komputerowych i grach dydaktycznych – rozumie proste instrukcje i polecenia w grach dydaktycznych
	rozumienie sensu prostych dialogów w historyjkach obrazkowych		<ul style="list-style-type: none"> – rozumie sens prostych opowiadań i bajek prezentowanych na lekcjach <p>Ponadpodstawowe:</p> <ul style="list-style-type: none"> - rozumie sens krótkich opowiadań i bajek samodzielnie oglądanych przy użyciu tabletu
Czytanie ze zrozumieniem	czytanie wyrazów	<ul style="list-style-type: none"> – językowe, – komunikacyjne, – kulturowe, – społeczne, 	<ul style="list-style-type: none"> – czyta ze zrozumieniem poznane wyrazy i proste zdania
	czytanie zdań i prostych tekstów		<p>Ponadpodstawowe:</p>

Publikacja współfinansowana ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

		<ul style="list-style-type: none"> - interpersonalne, - matematyczne, - artystyczne, - wrażliwości estetycznej 	<ul style="list-style-type: none"> - czyta ze zrozumieniem wyrazy i zdania, których treść związana jest z realizowanym przez niego materiałem nauczania w ramach nauczania zintegrowanego, - czyta ze zrozumieniem proste napisy na filmach w języku obcym, - czyta ze zrozumieniem dłuższe teksty na interesujące go tematy
Mówienie	zadawanie pytań i udzielanie odpowiedzi w ramach wyuczonych zwrotów	<ul style="list-style-type: none"> - językowe, - komunikacyjne, - kulturowe, - społeczne, - interpersonalne, - matematyczne, - artystyczne, - wrażliwości estetycznej 	<ul style="list-style-type: none"> - inicjuje rozmowę na prosty temat, - stosuje zwroty podtrzymujące rozmowę, - udziela odpowiedzi na proste pytania, stosując poznane wyrazy i zwroty, - recytuje wiersze i rymowanki, śpiewa ze zrozumieniem piosenkę, - nazywa obiekty z najbliższego otoczenia
	recytowanie wierszy i rymowanek, śpiewanie piosenek		Ponadpodstawowe:
	nazywanie obiektów z otoczenia		<ul style="list-style-type: none"> - zadaje pytania i odpowiedzi w zakresie związanym z treściami realizowanymi w ramach nauczania zintegrowanego, - nazywa przedmioty i zjawiska poznawane w ramach programu nauczania zintegrowanego, - umie wykonać proste działania matematyczne zapisane liczbami w języku angielskim
	udział w prostych scenkach i przedstawieniach teatralnych		
Przepisywanie i pisanie	pisanie wyrazów	<ul style="list-style-type: none"> - językowe, - komunikacyjne, - kulturowe, - społeczne, - informatyczne 	<ul style="list-style-type: none"> - korzysta ze słowników obrazkowych, - czyta proste książeczki typu <i>easy readers</i>
	pisanie zdań i prostych tekstów		Ponadpodstawowe: <ul style="list-style-type: none"> - korzysta z prostych słowników zamieszczonych

Publikacja współfinansowana ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

			na tablecie, – umie wyszukiwać znaczenie i wymowę wyrazu w prostym translatorze, np. Google Tłumacz
Współpraca z rówieśnikami	współpraca z ćwiczeniach mówienia w języku obcych (przejmowanie ról, zadawanie pytań i udzielanie odpowiedzi)	– językowe, – komunikacyjne, – kulturowe, – społeczne, – interpersonalne, – wrażliwości etycznej	– współpracuje z rówieśnikami w próbach komunikacji ustnej w języku obcym, – współpracuje z rówieśnikami podczas pracy w grupach lub w parach
	współpraca w parach lub grupach nad zadaniem praktycznym (np. przygotowanie projektu językowego, plakatu itp.)		Ponadpodstawowe: – współpracuje z rówieśnikami (odnosi się do nich z szacunkiem, umiejętnie dzieli zadania, czeka na swoją kolej) w trakcie wspólnej pracy z tabletem, – obdarza szacunkiem kolegów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi (z niepełnosprawnościami, trudnościami w nauce), – chętnie pomaga kolegom i koleżankom potrzebującym pomocy

Proponowane treści kształcenia w klasach I-III

I. Grupy leksykalne

1. Ja - części twarzy, części ciała, ubranie.
2. Moja rodzina - nazwy członków rodziny, pomieszczenia w domu, wyposażenie domu, podstawowe czynności codzienne, zabawki, nazwy posiłków, produktów żywnościowych do jedzenia i picia, nazwy świąt i zwyczajów.
3. Moja szkoła - nazwy: pomieszczeń w szkole, wyposażenia klasy, przyborów szkolnych, zabaw i zabawek na podwórku i w klasie, dyscyplin sportu.
4. Środowisko społeczne - kraje i narodowości, urzędy, instytucje, środki transportu, zawody.
5. Przyroda - ukształtowanie terenu, nazwy roślin i zwierząt domowych i dzikich, miejsca ich życia, nazwy kontynentów, pogoda i pory roku, kierunki.
6. Liczenie i czas - liczby i działania matematyczne, dni tygodnia, nazwy miesiący, godziny, plan lekcji.

Publikacja w całości finansowana ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

7. Sztuka - kolory, kształty i wielkości, instrumenty muzyczne.

II. Kategorie gramatyczne

Uczeń klasy III powinien już znać pojęcia: czasownika i rozumieć jego rolę w zdaniu, rzeczownika, przymiotnika, liczebnika. Uczniowie w ramach języka obcego - podobnie jak i w ramach języka ojczystego - nie są nauczani gramatyki w sposób bezpośredni, nie poznają zasad i reguł. Poprzez słuchanie a potem czytanie poznają natomiast różne zwroty i wyrażenia, które pozwalają im rozumieć treści tekstów i słuchowisk, a także prowadzić rozmowy z innymi użytkownikami języka. Zagadnienia szczegółowe:

1. Rzeczowniki - liczba pojedyncza i mnoga, forma dzierżawcza 's.
2. Zaimki - osobowe, wskazujące, wybrane zaimki dzierżawcze (*my, his, her*).
3. Przymiotniki - dzierżawcze, stopniowanie przymiotników, miejsce przymiotnika w zdaniu.
4. Liczebniki - główne (1-100), porządkowe (1st-31st).
5. Przyimki - miejsca (*on, in, in front of, next to, behind*), czasu (*on Monday, in July, at 9.00*), sposobu (*by car*).
6. Przedimki - określony, nieokreślony, zerowy.
7. Spójniki - *and, but, because*.
8. Czasowniki - *to be, to have, can, czas teraźniejszy ciągły, czas teraźniejszy prosty, tryb rozkazujący*.

III. Zakresy komunikacyjne

1. Ja i inni ludzie - przedstawianie się i inicjowanie rozmowy, przedstawianie członków rodziny i kolegi lub koleżanki, podawanie podstawowych informacji o sobie i innych (wieku, narodowości, daty urodzin) oraz pytanie o te informacje; nazywanie części ciała i ubrań, wyglądu zewnętrznego, cech charakteru, zainteresowań i upodobań członków rodziny i znajomych.
2. Dom - nazywanie pokoi i wyposażenia domu, położenia mebli, nazywanie produktów żywnościowych i posiłków, codziennych czynności, nazywanie zabaw, zabawek, określanie przynależności przedmiotów do osób.
3. Szkoła - opisywanie szkoły, przedmiotów w sali, przyborów szkolnych (*there is / there are*), pytania o drogę do szkoły.
4. Zainteresowania i umiejętności - wyrażanie zainteresowań swoich i innych osób, przedstawianie swoich umiejętności (*I can*)
5. Środowisko przyrodnicze - nazywanie i opisywanie zwierząt, opis przyrody - pogody, ukształtowania terenu, pór roku, krajobrazu Polski i innych krajów.
6. Składanie życzeń na różne okazje, pisanie pocztówek i kart świątecznych.
7. Opowiadanie i odgrywanie bajek i wierszy.
8. Środowisko społeczne - nazywanie instytucji i środków transportu, opisywanie miast.

3. Edukacja muzyczna

Podstawa programowa	Treści szczegółowe podstawy programowej	Kształtowane kompetencje	Osiągnięcia ucznia
<p>1. W zakresie odbioru muzyki:</p> <p>Znajomość i stosowanie różnych rodzajów aktywności muzycznej</p>	<p>śpiewanie prostych melodii, piosenek z repertuaru dziecięcego,</p> <p>wykonywanie śpiewanek i rymowanek,</p> <p>śpiewanie w zespole piosenek ze słuchu (nie mniej niż dziesięć utworów w roku szkolnym),</p> <p>śpiewanie z pamięci hymnu narodowego</p> <p>odtworzenie prostych rytmów głosem,</p> <p>realizowanie sylabami rytmicznymi, gestem oraz ruchem prostych rytmów i wzorów rytmicznych,</p> <p>reagowanie ruchem na puls rytmiczny i jego zmiany, zmiany tempa, metrum i dynamiki,</p>	<ul style="list-style-type: none"> – artystyczne, – kulturowe, – wrażliwość estetyczna, – językowe, – komunikacyjne, – intrapersonalne, – społeczne, – wrażliwość etyczna, – ruchowe, – matematyczne 	<ul style="list-style-type: none"> – wykonuje proste melodie oraz piosenki z repertuaru dziecięcego (w tym - folkloru dziecięcego) indywidualnie i w zespole, – śpiewa z pamięci hymn narodowy i inne teksty dziedzictwa kulturowego, – różnymi sposobami realizuje proste schematy rytmiczne: głosem, gestem, tataizacją oraz na instrumentach perkusyjnych, – reaguje na zmiany rytmiczne za pomocą sylab rytmicznych, gestów i ruchu, – akompaniuje do piosenek i zabaw z wykorzystaniem różnych przedmiotów, instrumentów perkusyjnych i niemelodycznych – reaguje ruchem na puls rytmiczny i jego zmiany, np. maszeruje, biega, podskakuje w zależności od zmiany tempa, metrum i dynamiki, – tańczy podstawowe kroki i figury krakowiaka, polki oraz innego, prostego tańca ludowego, np. oberka. <p>Ponadpodstawowe:</p> <ul style="list-style-type: none"> – rozpoznaje teksty piosenek i ścieżek muzycznych folkloru dziecięcego, – rozpoznaje i wykonuje teksty narodowe i folklorystyczne z cyklu zajęć „Muzyka naszej Ojczyzny”

Publikacja współfinansowana ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

	<p>odtworzenie i granie na instrumentach perkusyjnych prostych rytmów i wzorów rytmicznych,</p> <p>odtworzenie i granie na instrumentach melodycznych prostych melodii i akompaniamentu,</p> <p>realizowanie prostych schematów rytmicznych (tataizacja, ruch całego ciała),</p> <p>wyrażanie ruchem nastroju i charakteru muzyki,</p> <p>taniec (kroki i figury krakowiaka, polki)</p>		<ul style="list-style-type: none">– improwizuje muzycznie (wokalnie i instrumentalnie) oraz improwizuje ruchem do muzyki,– tańczy podstawowe kroki i układy tańca integracyjnego oraz tańca towarzyskiego,– tańczy niektóre dawne tańce dworskie (w uproszczonej formie), jak: menuet, kadryl, tarantella,– bierze udział w teatrze tańca
Rozróżnianie podstawowych elementów muzyki	<p>rozróżnianie podstawowych elementów muzyki, jak: melodia, rytm, wysokość dźwięku, akompaniament, tempo, dynamika,</p> <p>rozróżnianie znaków notacji muzycznej (wyrażanie ruchowo czasu trwania wartości rytmicznych, nut i pauz)</p>	<ul style="list-style-type: none">– językowe,– artystyczne,– wrażliwość estetyczna,– matematyczne,– myślenie metaforyczne	<ul style="list-style-type: none">– wypowiada rytmicznie słowa, zdania, wiersze i wliczanki, z odpowiednią intonacją, akcentem,– operuje podstawowymi elementami muzyki (melodia, rytm, wysokość dźwięku, akompaniament, tempo, dynamika),– zapisuje i odczytuje znaki notacji muzycznej, jak: nuty na pięciolinii, wartości rytmiczne nut i pauz oraz wyraża ruchowo czas wartości rytmicznych nut i pauz.

			<p>Ponadpodstawowe:</p> <ul style="list-style-type: none"> – rozpoznaje poprawną melodię języka polskiego (z zachowaniem akcentu gramatycznego i logicznego, prawidłową dykcją, właściwym oddechem i podziałem na sylaby akcentowane i nieakcentowane), – rozpoznaje kierunki linii melodycznej oraz zachodzące w niej zmiany kontrastów i powtórzeń
Świadome i aktywne słuchanie muzyki	<p>słuchanie muzyki i określanie jej cech,</p> <p>wyrażanie doznań werbalnie i niewerbalnie,</p> <p>rozdzielanie i wyrażanie środkami pozamuzycznymi charakteru emocjonalnego muzyki,</p> <p>rozpoznawanie utworów wykonanych: solo i zespołowo, na chór i orkiestrę,</p> <p>orientacja w rodzajach głosów ludzkich (sopran, bas) oraz w instrumentach muzycznych (fortepian, gitara, skrzypce, trąbka, flet, perkusja),</p> <p>rozpoznawanie podstawowych form muzycznych - AB, ABA</p>	<p>artystyczne, intrapersonalne, językowe, wrażliwość estetyczna, kulturowe, społeczne, emocjonalne, matematyczne</p>	<ul style="list-style-type: none"> – słucha różnych utworów muzycznych (m.in. folkowych i muzyki poważnej) i niektóre z nich rozpoznaje, – wypowiada się na temat słuchanych utworów – ilustruje słuchaną muzykę poprzez działania plastyczne i teatralne, – interpretuje ruchem zmiany dynamiczne słuchanych utworów muzycznych, – rozróżnia utwory wykonane: solo i zespołowo, na chór i orkiestrę, – wymienia podstawowe instrumenty, jak: fortepian, gitara, skrzypce, trąbka, flet, perkusja, – rozpoznaje podstawowe głosy ludzkie (sopran, bas) i barwy instrumentów muzycznych, – stosuje formy muzyczne: dwuczęściowe AB i trzyczęściowe, pieśniowe ABA oraz rozpoznaje jej elementy składowe (A - strofa, B - refren). <p>Ponadpodstawowe:</p> <ul style="list-style-type: none"> – słucha i rozpoznaje utwory z kanonu klasyki, w cyklu: „Słuchamy Mistrzów”, – prowadzi rozmowy o muzyce i poszukuje informacji na jej temat w różnych dostępnych źródłach,

Publikacja współfinansowana ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

			<ul style="list-style-type: none"> - słucha i rozpoznaje piosenki i melodie folklorystyczne i narodowe z cyklu „Muzyka naszej Ojczyzny”, - orientuje się w typach podstawowych instrumentów ludowych, jak: idiofony (turoń, derkacz), membrafony, chordofony, - bierze udział w koncertach muzycznych (właściwie zachowuje się podczas koncertów)rozpoznaje głosy ludzkie (sopran, alt, tenor i bas) oraz barwy instrumentów muzycznych
<p>2. W zakresie tworzenia muzyki:</p> <p>Świadomość, że muzykę można zapisać i odczytać</p>		<ul style="list-style-type: none"> - artystyczne, - językowe, - matematyczne, - myślenie metaforyczne 	<p>operuje podstawowymi elementami zapisu nutowego, jak: pięciolinia, klucz wiolinowy, nuty</p> <p>Ponadpodstawowe:</p> <ul style="list-style-type: none"> - rozumie pojęcia: kropka przy nucie, fermata, znak powtórzenia, bemol, krzyżyk, gama, synkopa, - rytmicznie deklamuje teksty w taktach na 2, 3, 4, odpowiednio ze zmianą tempa, rytmu oraz środków dynamiki
<p>Tworzenie prostych ilustracji dźwiękowych do tekstów i obrazów oraz improwizacje ruchowe do muzyki</p>		<ul style="list-style-type: none"> - artystyczne, - językowe, - intrapersonalne, - interpersonalne, - społeczne, - wrażliwość estetyczna 	<ul style="list-style-type: none"> - odtwarza dzieło plastyczne lub ilustruje tekst literacki poprzez grę na instrumentach perkusyjnych i melodycznych - bierze udział w marszach fabularnych i zabawach bieżnych, reagując na sygnał muzyczny, linię melodyczną, zmianę tempa i tonacji, - ilustruje improwizując instrumentalnie z ograniczeniem swobody lub z konsekwentnie stosowaną dyscypliną formalną, - improwizuje ruchem do muzyki, - układa proste układy taneczno-rytmiczne.

Publikacja współfinansowana ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

			Ponadpodstawowe: <ul style="list-style-type: none">– stosuje improwizowanie melodii do zrytmizowanego wcześniej wiersza oraz układanie następnika do poprzednika,– recytuje melicznie wiersz,– przedstawia ruchem ćwierćnuty i ósemki
Improwizacja głosem i na instrumentach według ustalonych zasad		<ul style="list-style-type: none">– artystyczne,– matematyczne,– społeczne,– emocjonalne	<ul style="list-style-type: none">– improwizuje i komponuje proste struktury dźwiękowe,– improwizuje muzycznie i wokalnie. Ponadpodstawowe: samodzielnie przetwarza melodie (dokonuje zmiany tempa, rytmu, dynamiki)
Wykonanie prostych utworów, interpretacja zgodnie z ich rodzajem i funkcją		<ul style="list-style-type: none">– artystyczne,– intrapersonalne,– myślenie metaforyczne,– wrażliwość estetyczna	<ul style="list-style-type: none">– gra poznane fragmenty melodii lub utworów instrumentalnych,– interpretuje wykonywane utwory zgodnie z tekstem oraz charakterem i funkcją muzyki Ponadpodstawowe: <ul style="list-style-type: none">– komponuje i gra proste układy melodyczne,– gra melodię ze słuchu

4. Edukacja plastyczna

Podstawa programowa	Treści szczegółowe podstawy programowej	Kształtowane kompetencje	Osiągnięcia ucznia
<p>1. W zakresie percepcji sztuki:</p> <p>Określanie przynależności kulturowej poprzez</p>	<p>kontakt z wybranymi dziełami sztuki, zabytkami i z tradycją w środowisku rodzinnym, szkolnym i lokalnym,</p> <p>uczestnictwo w życiu kulturalnym tych środowisk,</p> <p>wiedza o istnieniu placówek kultury działających na ich rzecz</p>	<ul style="list-style-type: none"> – artystyczne, – kulturowe, – społeczne, – emocjonalne, – wrażliwość etyczna, – wrażliwość estetyczna 	<ul style="list-style-type: none"> – rozpoznaje wybrane dzieła sztuki należące do dziedzictwa kultury, wypowiada się na ich temat, – uczestniczy w życiu kulturalnym poprzez bezpośredni kontakt z dziełami teatralnymi, – odwiedza lokalne galerie, muzea i skanseny, bierze udział imprezach kulturalnych w swojej miejscowości, – identyfikuje się z kulturą i tradycją własnego narodu (lokalną i krajową), poznając je poprzez różne dziedziny kultury i korelacje z teatrem, muzyką, plastyką i literaturą, – wykazuje szacunek dla odrębności innych kręgów kulturowych oraz chęć ich poznania, – zna placówki kultury działające w środowisku lokalnym oraz niektóre muzea w Polsce i Europie. <p>Ponadpodstawowe:</p> <ul style="list-style-type: none"> – uczestniczy w plenerach szkolnych, konkursach plastycznych i innych formach aktywności twórczej w tej

			<p>dziejninie,</p> <ul style="list-style-type: none"> – rozpoznaje typowe cechy sztuki ludowej w swoim regionie i potrafi je naśladować, np. wykonać regionalną ozdobę choinkową, wycinankę czy pisanekę
Korzystanie z przekazów medialnych	stosowanie wytworów w swojej działalności twórczej (zgodnie z elementarną wiedzą o prawach autora)	<ul style="list-style-type: none"> – artystyczne, – techniczne, – kulturowe, – społeczne, – emocjonalne, – wrażliwość estetyczna, – wrażliwość etyczna 	<ul style="list-style-type: none"> – uczestniczy w percepcji sztuki wizualnej, korzystając z zasobów internetu poprzez oglądanie dzieł artystów polskich i zagranicznych oraz odbywanie wirtualnych wycieczek po muzeach, galeriach i skansenach Polski i Europy, – ma elementarną wiedzę o przestrzeganiu zasad prawa autorskiego w sieci i poza nią. <p>Ponadpodstawowe: - wyszukuje informacje związane ze sztuką</p>
Ilustrowanie scen i sytuacji (realnych i fantastycznych)	<p>ilustrowanie scen inspirowanych wyobraźnią, baśnią, opowiadaniem, muzyką,</p> <p>korzystanie z narzędzi multimedialnych.</p>	<ul style="list-style-type: none"> – artystyczne, – językowe, – komunikacyjne, – kulturowe, – przyrodnicze – wrażliwość etyczna 	<ul style="list-style-type: none"> – posługuje się podstawowymi środkami wyrazu plastycznego, – podejmuje próby obrazowania swoich emocji, przeżyć czy marzeń, – ilustruje sceny i sytuacje będące wynikiem np. obserwacji przyrody, odbioru tekstów literackich i utworów muzycznych, kontemplacji dzieł sztuki. <p>Ponadpodstawowe: - opisuje słownie własne działanie plastyczne</p>

<p>2. W zakresie ekspresji przez sztukę:</p> <p>Podejmowanie działalności twórczej</p>	<p>posługiwanie się takimi środkami wyrazu plastycznego, jak: kształt, barwa, faktura w kompozycji na płaszczyźnie i w przestrzeni</p> <p>stosowanie określonych materiałów, narzędzi i technik plastycznych</p>	<ul style="list-style-type: none"> – artystyczne, – kulturowe, – emocjonalne, – intrapersonalne, – wrażliwość estetyczna 	<ul style="list-style-type: none"> – podejmuje działalność twórczą, posługując się podstawowymi środkami wyrazu plastycznego (jak: kształt, barwa, faktura) w kompozycji na płaszczyźnie i w przestrzeni, – przygotowuje projekty przestrzennych form użytkowych, uwzględniając zasady kompozycji otwartej i zamkniętej, – tworzy projekty kostiumów, elementy scenografii teatralnych, pacynki, kukielki i lalki cieni, – projektuje i wykonuje elementy informacyjno-graficzne, jak: plakat (teatralny, filmowy), zaproszenie, program teatralny, broszura informacyjna o wydarzeniu kulturalnym, – stosuje narzędzia i materiały plastyczne z przestrzeganiem zasad bezpieczeństwa pracy. <p>Ponadpodstawowe:</p> <ul style="list-style-type: none"> – udoskonala stosowane przez siebie techniki malarskie, rysunkowe, graficzne i rzeźbiarskie poprzez działania (w klasie i poza nią) z wykorzystaniem materiałów, narzędzi i technik właściwych dla tych dziedzin sztuki, – stosuje techniki, jak: kolaż, papieroplastyka (bibułkarstwo, origami modułowe, quilling, papierowe modelowanie przestrzenne) i inne, – tworzy przedmioty charakterystyczne
---	--	---	--

			<p>dla sztuki ludowej swego regionu,</p> <ul style="list-style-type: none"> – służące kształtowaniu własnego wizerunku i otoczenia oraz upowszechnianiu kultury w środowisku szkolnym, – stosuje określone narzędzia i wytwory przekazów medialnych
Realizacja prostych projektów w zakresie form użytkowych		<ul style="list-style-type: none"> – artystyczne, – techniczne, – wrażliwość estetyczna 	<ul style="list-style-type: none"> – podejmuje działalność twórczą, wykorzystując nowoczesne technologie, jak: graficzne programy komputerowe (np. Paint, Tux Paint), aparaty cyfrowe, darmowe aplikacje i inne, – wykonuje przy ich pomocy projekty artystyczne, jak: prezentacje Power Point, plakaty, kompozycje liter i obrazu (komiks, manga, graffiti, vlepka) i inne, <ul style="list-style-type: none"> – współpracuje przy organizacji wystaw szkolnych. <p>Ponadpodstawowe:</p> <ul style="list-style-type: none"> – projektuje w sferze sztuk wizualnych, jak: stylizacja ubioru, aranżacja pokoju czy klasy, projekt ogrodu, – konstruuje aranżacje wizualno-przestrzenne z różnorodnych materiałów, jak: papier, plastik, szkło, rośliny itp., – fotografuje i korzysta z prostych programów edytowania zdjęć, – tworzy krótkie nagrania filmowe (komórką, kamerą przy pomocy nauczyciela)
3. W zakresie recepcji sztuki:	rozpoznawanie dziedzin takich jak: architektura, sztuki plastyczne,	<ul style="list-style-type: none"> – artystyczne, – kulturowe, 	Rozróżnia dziedziny działalności twórczej człowieka, jak: architektura, sztuki plastyczne,

Rozróżnianie dziedzin działalności twórczej człowieka	inne określone dyscypliny sztuki (fotografika, film), przekazy medialne (telewizja, Internet), rzemiosło artystyczne i sztuka ludowa	<ul style="list-style-type: none">– techniczne,– matematyczne,– wrażliwość estetyczna	fotografika, film, telewizja, Internet, rzemiosło artystyczne i sztuka ludowa. Ponadpodstawowe: <ul style="list-style-type: none">– wypowiada się na temat różnych dziedzin sztuki oraz prac plastycznych innych uczniów,– rozpoznaje charakterystyczne elementy dyscyplin sztuki
Rozpoznanie wybranych dzieł	rozpoznawanie dzieł w zakresie architektury i sztuk plastycznych należących do polskiego i europejskiego dziedzictwa kultury, opis ich cech charakterystycznych, posługiwanie się elementarnymi terminami właściwymi dla tych dziedzin działalności twórczej	<ul style="list-style-type: none">– artystyczne,– kulturowe,– społeczne	<ul style="list-style-type: none">– wypowiada się na temat dzieł sztuki, używając adekwatnych pojęć,– rozpoznaje niektóre dzieła sztuki i ich twórców. Ponadpodstawowe: <ul style="list-style-type: none">– porównuje dzieła sztuki w obrębie danej dyscypliny, np. w opisie obrazu porównuje ujęcie tematu, wybór barw czy tonacji,– dokonuje wyborów estetycznych

5. Edukacja społeczna

Podstawa programowa	Treści szczegółowe podstawy programowej	Kształtowane kompetencje	Osiągnięcia ucznia
Odróżnianie dobra od zła		<ul style="list-style-type: none"> – komunikacyjne, – kulturowe, – społeczne, – wrażliwości etycznej 	<ul style="list-style-type: none"> – stara się być prawdomówny i sprawiedliwy, – nie krzywdzi słabszych i młodszych, – pomaga rówieśnikom potrzebującym pomocy, – nie ściąga
			<p>Ponadpodstawowe:</p> <p>- jest prawdomówny także w sytuacjach, w których kłamstwo mogłoby pomóc mu w osiągnięciu czasowego sukcesu</p>
Funkcjonowanie w rodzinie	poznanie i zrozumienie relacji rodzinnych	<ul style="list-style-type: none"> – językowe, – komunikacyjne, – kulturowe, – społeczne, – matematyczne – interpersonalne, – przedsiębiorczości, 	<ul style="list-style-type: none"> – zna imiona i relacje między członkami rodziny, – identyfikuje się ze swoją rodziną i jej tradycjami, – systematycznie i rzetelnie wypełnia obowiązki domowe, takie jak sprzątanie, opieka nad zwierzętami i roślinami, – rozumie sytuację ekonomiczną swojej rodziny i modyfikuje swoje potrzeby w zależności od możliwości finansowych rodziny, – nie wyśmiewa rówieśników o niższym statusie
	identyfikacja ze swoją rodziną		

Publikacja współfinansowana ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

		– wrażliwości etycznej	ekonomicznym.
	podejmowanie i rzetelne wypełnianie obowiązków domowych		Ponadpodstawowe:
	świadomość sytuacji ekonomicznej rodziny i dostosowanie do niej swoich potrzeb		<ul style="list-style-type: none"> – zna bardziej odległą przeszłość swojej rodziny i jej tradycje (patriotyczne, religijne, wspólnotowe), – odnosi się z szacunkiem do rówieśników z rodzin z problemami (np. rodzina niepełna, rodzina osób z niepełnosprawnością, rodziny o niskim statusie ekonomicznym, rodziny z problemem bezrobocia), – samodzielnie inicjuje podejmowanie obowiązków domowych, – ma podstawową świadomość sytuacji ekonomicznej kraju
Współpraca z dorosłymi i rówieśnikami	podejmowanie współpracy z rówieśnikami i dorosłymi	<ul style="list-style-type: none"> – komunikacyjne, – kulturowe, – społeczne, – interpersonalne, – wrażliwości estetycznej, – wrażliwości etycznej 	<ul style="list-style-type: none"> – podejmuje współpracę z różnymi rówieśnikami i osobami dorosłymi, – przestrzega reguł w relacjach z innymi, – zna i przestrzega zasady savoir-vivre, – ma motywację do zachowywania dobrych relacji sąsiedzkich i przestrzega reguł dobrego współżycia sąsiedzkiego, – pomaga kolegom i koleżankom, gdy tego potrzebują,

Publikacja współfinansowana ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

			<ul style="list-style-type: none">– respektuje prawa innych osób, np. prawo do ciszy nocnej, odpoczynku
	przestrzeganie reguł w relacjach z dorosłymi i rówieśnikami		<p>Ponadpodstawowe:</p> <ul style="list-style-type: none">– często inicjuje różnorodne formy pomocy rówieśnikom w potrzebie,– jest wrażliwy na informacje o potrzebie pomocy zamieszczane w mediach i stara się reagować (np. w formie pisania pocztówek do dzieci w szpitalach, zbierania drobnych wpłat, przekazywania słodyczy na określony cel),– jest wrażliwy na potrzeby osób z niepełnosprawnością, pomaga rówieśnikom ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi,– nie używa w stosunku do osób z niepełnosprawnością wyrażen dyskryminujących
	przestrzeganie zasad dobrego wychowania		
	podtrzymywanie dobrych relacji w miejscu zamieszkania		
	niesienie pomocy		
	respektowanie prawa do odpoczynku		

Publikacja współfinansowana ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

Tolerancja	tolerancja wobec osób innej narodowości i tradycji kulturowej	<ul style="list-style-type: none">– komunikacyjne,– kulturowe,– społeczne,	<ul style="list-style-type: none">– akceptuje różnice narodowościowe i kulturowe,– nie używa wyrażenia stereotypowych i krzywdzących innej narodowości
	świadomość równych praw dla wszystkich ludzi	<ul style="list-style-type: none">– interpersonalne,– wrażliwości etycznej	Ponadpodstawowe: <ul style="list-style-type: none">– jest przekonany, że osoby z niepełnosprawnością mają takie same prawa, jak inne osoby,– szanuje język migowy jako język społeczności osób głuchych, nie wyśmiewa osób, które go używają
Prawa i obowiązki ucznia	przestrzeganie praw i obowiązków ucznia	<ul style="list-style-type: none">– interpersonalne,– komunikacyjne,– kulturowe,	<ul style="list-style-type: none">– zna prawa i obowiązki ucznia,– zna i respektuje zasady bycia dobrym kolegą,– uczestniczy w wydarzeniach szkolnych
	uczestnictwo w wydarzeniach szkolnych	<ul style="list-style-type: none">– społeczne,– artystyczne,– wrażliwości etycznej	Ponadpodstawowe: <ul style="list-style-type: none">– współpracuje w różnorodnych grupach rówieśniczych,– jest rzecznikiem praw uczniów w swojej klasie i domaga się ich respektowania,– uzasadnia innym uczniom konieczność przestrzegania obowiązków ucznia,– inicjuje wydarzenia szkolne

Publikacja współfinansowana ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

Znajomość środowiska lokalnego	znajomość środowiska lokalnego i jego tradycji	<ul style="list-style-type: none"> – językowe, – komunikacyjne, – kulturowe, – społeczne, – interpersonalne, – wrażliwości etycznej 	<ul style="list-style-type: none"> – zna najbliższą okolicę, jej obiekty i tradycje, – zna status administracyjny swojego miejsca zamieszkania, – zna swój region, – uczestniczy w wydarzeniach lokalnych
	uczestnictwo w wydarzeniach lokalnych		<p>Ponadpodstawowe:</p> <ul style="list-style-type: none"> – dzieli się wiedzą o lokalnych tradycjach i obiektach, – zna nazwy najważniejszych lokalnych obiektów historycznych w języku angielskim, – wykonuje prostą potrawę charakterystyczną dla swojego regionu (np. sałatkę), – aktywnie uczestniczy w wydarzeniach lokalnych, – szanuje środowiska lokalne inne niż własne miasto czy wieś
Znajomość symboli narodowych	znajomość własnej przynależności państwowej, symboli narodowych i symboli Unii Europejskiej	<ul style="list-style-type: none"> – komunikacyjne, – kulturowe, – społeczne 	<ul style="list-style-type: none"> – wie, jakiej jest narodowości i w jakim kraju mieszka, – zna symbole narodowe: barwy, godło, hymn narodowy, – rozpoznaje hymn i flagę UE,

			<ul style="list-style-type: none"> – zna najważniejsze wydarzenia historyczne, – wymienia osoby szczególnie zasłużone dla jego regionu, Polski i świata
	znajomość najważniejszych wydarzeń historycznych		<p>Ponadpodstawowe:</p> <ul style="list-style-type: none"> – rozumie, że można służyć ojczyźnie nie tylko w sytuacji walki zbrojnej, ale poprzez codzienną pracę na rzecz dobra wspólnego, – wie, że Polacy współtworzyli historię Europy i świata (np. udział Polaków w wojnach światowych i obaleniu komunizmu), – wie, że w Polsce mieszkają ludzie różnych narodowości
	znajomość osób szczególnie zasłużonych dla regionu, Polski i świata		
Znaczenie pracy	świadomość znaczenia pracy	<ul style="list-style-type: none"> – językowe, – komunikacyjne, – kulturowe, – społeczne, – interpersonalne, – wrażliwości etycznej 	<ul style="list-style-type: none"> – rozumie znaczenie pracy w życiu człowieka, – wie, jakie zawody wykonują jego najbliżsi, – wie, czym zajmują się ludzie wykonujący wybrane zawody, charakterystyczne dla jego miejsca zamieszkania
	znajomość zawodów		<p>Ponadpodstawowe:</p> <ul style="list-style-type: none"> – rozumie, że celem pracy jest nie tylko zarabianie pieniędzy, ale także służenie innym, – szanuje osoby wykonujące proste, niewymagające wysokich kwalifikacji prace,

Publikacja współfinansowana ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

			<ul style="list-style-type: none"> – rozumie, że niektórzy ludzie są bezrobotni i wymagają pomocy, – wie, że osoby z niepełnosprawnością także mogą i chcą pracować, potrafi podać przykłady takich osób
Bezpieczne organizowanie zabaw	warunki bezpiecznej zabawy	<ul style="list-style-type: none"> – językowe, – komunikacyjne, – kulturowe, – społeczne, – informatyczne 	<ul style="list-style-type: none"> – wie, gdzie można się bezpiecznie bawić, – wie, dlaczego nie można bawić się w miejscach niebezpiecznych,
Świadomość zagrożeń	świadomość zagrożeń ze strony ludzi	<ul style="list-style-type: none"> – językowe, – komunikacyjne, – kulturowe, – społeczne, – interpersonalne, – wrażliwości etycznej 	<ul style="list-style-type: none"> – zna zagrożenia ze strony ludzi (np. wypadki drogowe, pożary, włamania, „zły dotyk”), – zna numery telefonów pogotowia ratunkowego, straży pożarnej, policji i ogólnopolski numer alarmowy 112,
	powiadamanie o sytuacji niebezpiecznej		<p>Ponadpodstawowe:</p> <ul style="list-style-type: none"> – dostrzega wstępne sygnały zagrożenia i powiadamia dorosłych (np. butelka rzucona w lesie), – troszczy się o bezpieczeństwo innych

6. Edukacja przyrodnicza

Zakres podstawy programowej	Treści szczegółowe podstawy programowej	Kształtowane kompetencje	Osiągnięcia ucznia
1. Czynności umysłowe i postawy ważne dla kształtowania się świadomego życia dziecka w zgodzie z przyrodą	obserwowanie i prowadzenie prostych doświadczeń przyrodniczych	<ul style="list-style-type: none"> – myślenie naukowe, – meta poznanie, – interpersonalne i społeczne 	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> – przeprowadza proste eksperymenty przyrodnicze z wykorzystaniem bezpiecznych materiałów, – stawia samodzielne pytania badawcze i hipotezy oraz prowadzi arkusz obserwacji, w którym zapisuje przebieg eksperymentu i wynik weryfikacji hipotez, – podaje przyczyny obserwowanych reakcji poprzez analizę czynności podjętych przy realizacji eksperymentu, – wie, na czym polega ochrona przyrody i zdaje sobie sprawę z pożytków płynących z proekologicznych działań człowieka, – segreguje śmieci, stosuje opakowania ekologiczne (np. podczas zakupów, pakowania drugiego śniadania), dba o oszczędne używanie wody, – zdaje sobie sprawę ze szkodliwej działalności człowieka, podaje przykłady takich działań w swoim najbliższym otoczeniu (np. wypalanie lasów, zaśmiecanie lasów, wycinanie drzew, zanieczyszczenia związane z komunikacją
	rozwijanie myślenia przyczynowo-skutkowego		
	podejmowanie działań na rzecz ochrony przyrody w najbliższym otoczeniu, w tym: segregowanie śmieci, stosowanie opakowań ekologicznych, oszczędzanie wody		
	znajomość zagrożeń i zniszczeń powodowanych przez człowieka w przyrodzie		
	zachowywanie się odpowiednio do warunków atmosferycznych		

			<p>samochodową, itp.),</p> <ul style="list-style-type: none"> – wie, w jaki sposób warunki atmosferyczne mogą wpływać na człowieka i zachowuje się adekwatnie do zaobserwowanej aury (poprzez odpowiedni ubiór, podejmowanie lub rezygnowanie z określonych aktywności); wie, jakie działania podejmują ludzie, żeby dostosować się do danych warunków atmosferycznych (np. podczas mrozów lub upałów). <p>Ponadpodstawowe:</p> <ul style="list-style-type: none"> – samodzielnie planuje eksperymenty, – poszukuje informacji na temat interesujących zjawisk przyrodniczych w internecie z wykorzystaniem tabletu i innych urządzeń hi-tech, – zachęca do ochrony przyrody osoby w swoim najbliższym otoczeniu, – wie, że zaśmiecanie środowiska jest szkodliwe i w przypadku znalezienia śmieci stara się je uprzątnąć
2. Poznawanie przyrody ożywionej	opisywanie życia w wybranych ekosystemach: w lesie, ogrodzie, parku, na łące i w zbiornikach wodnych	<ul style="list-style-type: none"> – myślenie naukowe, – interpersonalne 	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> – wie, jakie rośliny i jakie zwierzęta tworzą ekosystemy typu: las, ogród, park, łąka,

Publikacja współfinansowana ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

	znajomość warunków koniecznych do rozwoju roślin i zwierząt w gospodarstwie domowym, w szkolnych uprawach i hodowlach.	i społeczne	<p>staw, rzeka, jezioro, morze,</p> <ul style="list-style-type: none">– dostrzega wzajemne relacje między organizmami tworzącymi dany ekosystem,– wie, jakie warunki są niezbędne do rozwoju roślin i zwierząt,– potrafi opisać warunki konieczne do prowadzenie upraw roślinnych i hodowli zwierząt (np. w ogródku, w sadzie, gospodarstwie wiejskim, dużej fermie),– wie, jaka jest rola roślin w przyrodzie (szczególnie w życiu człowieka),– wie, jaka jest rola zwierząt w przyrodzie (szczególnie w życiu człowieka),– zna zwierzęta i rośliny typowe dla wybranych regionów Polski i świata. <p>Ponadpodstawowe:</p> <ul style="list-style-type: none">– samodzielnie poszukuje informacji na temat interesujących go roślin i zwierząt,– z szacunkiem odnosi się do zwierząt,– wie, jakie rośliny i zwierzęta są chronione w Polsce; rozpoznaje te organizmy w swoim najbliższym otoczeniu,– wspólnie z innymi osobami prowadzi kącik przyrodniczy w klasie,
znajomość przykładów pożytecznej działalności roślin i zwierząt	znajomość zwierząt i roślin typowych dla wybranych regionów Polski; rozpoznawanie i nazywanie wybranych zwierząt egzotycznych		

			<ul style="list-style-type: none"> – potrafi określić miejsce występowania wybranych zwierząt egzotycznych.
3. Poznawanie przyrody nieożywionej	nazywanie charakterystycznych elementów typowych krajobrazów Polski: nadmorskiego, nizinnego, górskiego	myślenie naukowe	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> – wymienia i rozpoznaje typowe elementy krajobrazów: nadmorskiego, nizinnego i górskiego; potrafi ocenić, jaki krajobraz dominuje w miejscu jego zamieszkania, – rozumie zależność zjawisk przyrody od pór roku; potrafi wskazać procesy zachodzące w przyrodzie w zależności od występującej pory roku, – wie, jaka jest rola światła słonecznego dla człowieka, zwierząt i roślin, – wie, jaki jest wpływ powietrza i wody na życie człowieka, zwierząt i roślin - potrafi podać przykłady pozytywnego i negatywnego wpływu, – potrafi wyjaśnić na przykładach, jakie jest znaczenie wybranych skał i minerałów (np. węgla, piasku, wapnia). <p>Ponadpodstawowe:</p> <ul style="list-style-type: none"> – podaje przykłady występowania w Polsce danych typów krajobrazów, – podejmuje trud samodzielnego wyjaśniania zjawisk atmosferycznych (np. poprzez
	wyjaśnianie zależności zjawisk przyrody od pór roku		
	znajomość wpływu przyrody nieożywionej na życie ludzi, zwierząt i roślin, w tym: <ul style="list-style-type: none"> – wpływ światła słonecznego na cykliczność życia na Ziemi, – znaczenie powietrza i wody dla życia człowieka, roślin i zwierząt, – znaczenie wybranych skał i minerałów dla człowieka 		

Publikacja współfinansowana ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

			<p>poszukiwanie informacji w internecie, przeglądanie albumów z zakresu geografii i biologii),</p> <ul style="list-style-type: none"> – potrafi wyjaśnić znaczenie światła słonecznego, wody i powietrza w przyrodzie poprzez opisanie lub przeprowadzenie odpowiednich doświadczeń, – wie, że występowanie pór roku jest związane z położeniem danego miejsca na Ziemi i że w różnych częściach globu mamy różne pory roku, – wie, jakie minerały występują w jego najbliższym otoczeniu, – wie, jakie jest pochodzenie wybranych minerałów (np. węgla, piasku)
4. Troska o zdrowie i bezpieczeństwo	znajomość podstawowych zasad racjonalnego odżywiania się	<ul style="list-style-type: none"> – komunikacyjne, – intrapersonalne i emocjonalne, – interpersonalne i społeczne, – kulturowe 	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> – wie, czym jest piramida odżywiania i w jaki sposób należy stosować ją w praktyce, – zna rolę witamin w prawidłowym funkcjonowaniu człowieka; wie, jakie produkty są źródłem witamin, – świadomie traktuje czynność odżywiania się, potrafi ocenić, jakie zachowania służą zdrowiu, a jakie mu szkodzą, – wie, jaka jest rola medycyny i lekarzy, rozumnie korzysta z usług medycznych,
	Rozumienie konieczności kontrolowania stanu zdrowia i stosowania się do zaleceń lekarza i stomatologa		
	dbanie o zdrowie i bezpieczeństwo swoje i innych, w tym znajomość zasad zachowania się w sytuacjach		

Publikacja współfinansowana ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

	kataklizmów		<ul style="list-style-type: none">– dba o bezpieczeństwo swoje i innych osób, stara się przewidzieć możliwe konsekwencje własnych działań,– wie, jak zachować się w przypadku niebezpiecznych zjawisk atmosferycznych i kataklizmów typu: pożar, huragan, powódź, burza,– wie, jak zachowywać się podczas zabaw w wodzie, na lodzie, śniegu oraz podczas wycieczek, np. w górach. <p>Ponadpodstawowe:</p> <ul style="list-style-type: none">– wie, jakie podstawowe substancje wchodzą w skład pożywienia,– wie, ile kalorii powinno przyjmować dziecko w jego wieku i orientacyjnie potrafi określić na podstawie dostępnych informacji łączną kaloryczność spożywanych posiłków,– kontroluje swoje zachowanie tak, aby nie stanowić zagrożenia dla siebie i innych osób,– udziela pomocy osobom, które znalazły się w niebezpiecznej sytuacji
--	-------------	--	---

7. Edukacja matematyczna

Zakres podstawy programowej	Treści szczegółowe podstawy programowej	Kształtowane kompetencje	Osiągnięcia ucznia
1. Czynności umysłowe ważne dla uczenia się matematyki	klasyfikowanie obiektów i tworzenie prostych serii, dostrzeganie i kontynuowanie regularności	<ul style="list-style-type: none"> – matematyczne, – intrapersonalne i emocjonalne, – myślenie twórcze, – komunikacyjne 	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> – klasyfikuje obiekty do zbiorów podanych przez nauczyciela oraz samodzielnie tworzy zbiory i kolekcje, – układa obiekty w serie rosnące i malejące, – dostrzega zasadę danej serii i potrafi ją kontynuować, – dostrzega równoliczność porównywanych zestawów pomimo wprowadzania modyfikacji w układzie elementów składających się na te zestawy (np. zagęszczenie elementów, rozproszenie ich), – ocenia relację większości lub mniejszości między dwoma dowolnymi liczbami w zakresie 1000 z wykorzystaniem znaków: $<$, $>$, $=$, – zdaje sobie sprawę, że ludzie używają arabskiego i rzymskiego systemu zapisu liczb; jest świadomy ich odpowiedniości, – odczytuje liczby rzymskie w zakresie od I do XII, a także zapisuje je,
	ustalanie równoliczności porównywanych zestawów elementów mimo obserwowanych zmian w ich układzie, porównywanie dowolnych dwóch liczb w zakresie 1000 (słownie i z użyciem znaków: $<$, $>$, $=$)		
	Odczytywanie i zapisywanie liczb w systemie rzymskim od I do XII		
	rozpoznawanie i nazywanie podstawowych figur geometrycznych (kół, prostokątów, w tym kwadratów oraz trójkątów)		

	rysowanie odcinków o podanej długości		<ul style="list-style-type: none">– rysuje odcinki stosowanie do podanej długości; dba o dokładność podczas odmierzenia długości odcinków,
	obliczanie obwodów trójkątów i prostokątów (bez wyrażeń dwumianowanych i zamiany jednostek w obliczeniach formalnych)		<ul style="list-style-type: none">– rozpoznaje koła, trójkąty, prostokąty,– wie, że kwadrat jest prostokątem,– rysuje dowolne koła, prostokąty, trójkąty,– oblicza obwody trójkątów i prostokątów oraz wykonuje odpowiadające tym obliczeniom rysunki figur,
	wyprowadzanie kierunków od siebie i innych osób; określanie położenia obiektów względem obranego obiektu z użyciem określeń: góra, dół, przód, tył, w prawo, w lewo oraz ich kombinacji		<ul style="list-style-type: none">– potrafi dokładnie opisać położenie danego przedmiotu względem siebie, innych osób oraz innych przedmiotów,– dostosowuje opis lokalizacji przedmiotu do kontekstu komunikacyjnego i sytuacyjnego,– zdaje sobie sprawę ze znaczenia precyzji opisu w udzielaniu wskazówek innym osobom,
	dostrzeganie symetrii w dowolnych rysunkach i obiektach; rysowanie drugiej połowy symetrycznej figury		<ul style="list-style-type: none">– wie, czym jest symetria i rozpoznaje ją w obiektach codziennego użytku, a także na rysunkach przygotowanych przez nauczyciela,

	<p>spostrzeganie proporcji między figurami (jedna figura jest powiększeniem lub pomniejszeniem drugiej); rysowanie figury w powiększeniu i w pomniejszeniu</p>		<ul style="list-style-type: none">– uzupełnia rysunek o drugą połowę symetryczną względem materiału przedstawionego,– dostrzega fakt, że jedna figura stanowi powiększenie lub pomniejszenie innej figury,– potrafi narysować pomniejszoną lub powiększoną figurę. <p>Ponadpodstawowe:</p> <ul style="list-style-type: none">– wyodrębnia w złożonych figurach elementy podstawowe,– wykorzystuje opis lokalizacji danego przedmiotu podczas wykonywania rysunku,– potrafi wytłumaczyć położenie danego obiektu osobie zainteresowanej w praktyce (np. podczas przerwy),– potrafi odróżnić naprzemienność stron: lewa - prawa podczas komunikowania się z osobami stojącymi naprzeciwko,– potrafi wskazać przykłady symetrii w sztuce (w materiałach dostarczonych przez nauczyciela lub też samodzielnie znalezionych w Internecie),– potrafi narysować pomniejszoną lub powiększoną figurę stosowanie do wskazówek (np. „około dwa razy
--	--	--	---

			większą/mniejszą”)
2. Liczenie i kształcenie sprawności rachunkowych	liczenie (w przód i w tył) od danej liczby po jeden, dziesiątkami od danej liczby w zakresie 100 i setkami od danej liczby w zakresie 1000	<ul style="list-style-type: none"> – matematyczne, – emocjonalna i intrapersonalne, – myślenie twórcze 	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> – liczy po jeden od dowolnej liczby zarówno w przód, jak i w tył w zakresie 1000, – liczy dziesiątkami w zakresie 100 i setkami w zakresie 1000, – zapisuje liczby w zakresie 1000 za pomocą cyfr, – wie, w jaki sposób zapisywane są liczby w dziesiętnym systemie pozycyjnym (wie, co oznaczają cyfry rzędu jedności, dziesiątek i setek), – sprawdza wyniki odejmowania za pomocą dodawania, – podaje z pamięci iloczyny z zakresu tabliczki mnożenia, – podaje z pamięci ilorazy z zakresu tabliczki mnożenia, – rozwiązuje proste równania z niewiadomą w postaci okienka, – wie, że przy podejmowaniu wysiłku
	zapisywanie cyframi i odczytywanie liczb w zakresie 1000, rozumienie dziesiętnego systemu pozycyjnego		
	dodawanie i odejmowanie liczb w zakresie 100 (bez algorytmów działań pisemnych), podaje z pamięci iloczyny, sprawdza wyniki dzielenia za pomocą mnożenia.		
	rozwiązywanie łatwych równań jednodziałaniowych z niewiadomą w postaci okienka bez przenoszenia na drugą		

	stronę		rozwiązywania problemów matematycznych potrzebne są cierpliwość i odpowiedni poziom koncentracji uwagi,
	rozwiązywanie prostych zadań tekstowych (w tym zadań na porównywanie różnicowe, ale bez porównywania ilorazowego)		<ul style="list-style-type: none">– rozwiązuje proste zadania z treścią związaną z jego codziennymi sprawami,– potrafi przedstawić treść zadań na samodzielnie przygotowanych obrazkach (potrafi zwizualizować treść zadań),– zauważa związek między danymi a niewiadomą i potrafi ten związek zapisać w postaci odpowiedniego działania,– układa treść zadań do prostych działań zapisanych przez nauczyciela,– stosuje dodawanie, odejmowanie, mnożenie i dzielenie w codziennych sytuacjach (np. podczas zakupów, remontów, gier i zabaw) <p>Ponadpodstawowe:</p> <ul style="list-style-type: none">– rozwija metapoznanie (w szczególności mnemotechniki) podczas zapamiętywania tabliczki mnożenia,– podejmuje wysiłek rozwiązywania bardziej złożonych zadań z treścią, w których należy dostrzec zależności między danymi; ułatwia sobie zadanie poprzez samodzielne przygotowanie odpowiedniej tabeli,– wykorzystuje tablet i inne dostępne

			urządzenia hi-tech do usprawniania zdolności numerycznych i rozwiązywania zadań z treścią
3. Pomiar: długości, szerokości, wysokości, odległości, wagi, płynów, temperatury, czasu	mierzenie i zapisywanie wyników pomiaru długości, szerokości i wysokości przedmiotów oraz odległości między obiektami	<ul style="list-style-type: none">– matematyczne,– naukowe,– emocjonalne i intrapersonalne,– myślenie twórcze	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none">– dokonuje pomiarów długości, szerokości, wysokości przedmiotów za pomocą linijki lub innych dostępnych narzędzi pomiarowych,– potrafi wyjaśnić funkcję pomiarów przedmiotów w codziennym życiu (np. podczas remontów, u krawca, zakupów),– posługuje się jednostkami długości, masy, temperatury, pojemności, czasu; zna ich skróty i stosuje je w praktyce,– potrafi zważyć określony przedmiot i podać jego masę z uwzględnieniem odpowiednich jednostek (kilogram, dekagram, gram),– potrafi określić na podstawie odpowiedniego pomiaru, który przedmiot jest cięższy lub lżejszy, dłuższy lub krótszy, szerszy lub węższy,

	postępowanie z jednostkami: milimetr, centymetr, metr; wykonywanie łatwych obliczeń dotyczących tych miar (bez wyrażeń dwumianowanych i zamiany jednostek w obliczeniach formalnych)		
	używanie pojęcia „kilometr” w sytuacjach życiowych (bez zamiany na metry)		
	ważenie przedmiotów i różnicowanie przedmiotów lżejszych oraz cięższych		
	używanie określeń dotyczących ciężaru: kilogram, pół kilograma, dekagram, gram; wykonywanie łatwych obliczeń z użyciem tych miar (bez wyrażeń dwumianowanych i zamiany jednostek w obliczeniach formalnych)		
	odmierzanie płynów różnymi miarkami		
	używanie określeń: litr, pół litra, ćwierć litra		<ul style="list-style-type: none">– odmierza płyny różnymi miarkami, stosuje świadomie określenia: litr, pół litra, ćwierć litra; dostrzega te miary pojemności płynów w codziennym życiu (np. litr mleka, pół litra wody),– odczytuje temperaturę i potrafi zinterpretować swój odczyt (jest zimno albo ciepło),– orientuje się, jaka jest aktualna data, i potrafi podać datę za kilka/kilkanaście dni,– zna w kolejności dni tygodnia i nazwy miesięcy,– potrafi porządkować daty w aspekcie chronologicznym,– wie, jaka jest funkcja kalendarza i jak należy się nim posługiwać,– odczytuje znaczenie cyfrowego zapisu dat, np. 15.01.2012,– wie, że w zapisach dat można używać znaków rzymskich, rozumie te oznaczenia,– odczytuje wskazania zegarów zarówno w systemie 12-, jak i 24-godzinnym,– rozumie pojęcia: godzina, pół godziny, kwadrans, minuta i wykonuje proste

	<p>odczytywanie temperatury (bez konieczności posługiwania się liczbami ujemnymi)</p> <p>podawanie i zapisywanie daty; znajomość kolejności dni tygodnia i miesięcy</p> <p>porządkowanie dat w ujęciu chronologicznym</p> <p>wykonywanie obliczeń kalendarzowych w sytuacjach życiowych</p> <p>odczytywanie wskazań zegarów w systemach: 12- i 24-godzinnych, wyświetlających cyfry i ze wskazówkami</p> <p>posługiwanie się pojęciami: godzina, pół godziny, kwadrans, minuta; wykonywanie prostych obliczeń zegarowych</p>		<p>obliczenia z ich wykorzystaniem</p> <p>Ponadpodstawowe:</p> <ul style="list-style-type: none">– podejmuje próby przeliczania różnych jednostek miary w sytuacjach życiowych (przepisy kulinarne, doniesienia medialne),– wie, że pomiar płynów odnosi się do ich objętości,– podczas odczytywania temperatury wie, że poniżej zera są liczby ujemne,– wymyśla różne metody ważenia i mierzenia obiektów z wykorzystaniem dostępnych przedmiotów
<p>4. Obliczenia pieniężne</p>	<p>wykonywanie łatwych obliczeń pieniężnych (cena, ilość, wartość) i radzenie sobie w sytuacjach codziennych wymagających takich umiejętności</p>	<ul style="list-style-type: none">– matematyczne,– w zakresie przedsiębiorczości,– interpersonalne i społeczne	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none">– potrafi wyliczyć orientacyjną wartość swoich zakupów,– potrafi przedstawić konkretną wartość wyrażoną w złotych na banknotach i monetach,

Publikacja współfinansowana ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

	<p>znajomość monet i banknotów będących w aktualnym obiegu</p> <p>znajomość wartości nabywczej pieniędzy; rozumienie, czym jest dług</p>		<ul style="list-style-type: none">– zna monety i banknoty funkcjonujące w obiegu i jest stanie określić ich wartość nabywczą (poprzez wskazanie towarów, jakie może za nie kupić),– zdaje sobie sprawę, że ludzie posługują się na świecie różnymi systemami monetarnymi,– radzi sobie w sytuacjach kupna i sprzedaży: potrafi ocenić na podstawie ceny produktów i posiadanych środków finansowanych, czy stać go na zakup konkretnych produktów z oferty sklepu,– wie, czym jest dług i jakie zobowiązania w sferze społecznej wynikają z jego zaciągnięcia. <p>Ponadpodstawowe:</p> <ul style="list-style-type: none">– wie, kim były osoby przedstawione na banknotach,– rozumie znaczenia słów „pożyczka”, „kredyt”,– potrafi omówić funkcje pieniądza we współczesnym świecie,– samodzielnie układa zadania z treścią odnoszące się do motywu pieniędzy
--	--	--	--

8. Zajęcia komputerowe

Zakres podstawy programowej	Treści szczegółowe podstawy programowej	Kształtowane kompetencje	Osiągnięcia ucznia
1. Posługiwanie się komputerem w podstawowym zakresie	posługiwanie się wybranymi programami i grami edukacyjnymi	<ul style="list-style-type: none">– informatyczne,– emocjonalne i intrapersonalne	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none">– potrafi uruchomić komputer i odpowiedni program,– wie, z jakich elementów zbudowany jest komputer i jakie są ich podstawowe funkcje,– orientuje się w możliwościach rozwijania swoich zainteresowań z użyciem komputera i środowiska online i wykorzystuje je, zachowując zasady bezpiecznego korzystania z komputera,– wie, jakie opcje należy wybrać w programach, aby wykonać zaplanowane działanie. <p>Ponadpodstawowe:</p> <ul style="list-style-type: none">– zna różne rodzaje i modele sprzętu komputerowego,– potrafi opisać rolę komputerów we współczesnym świecie.
	korzystanie z dostępnych opcji w programach		
	rozwijanie swoich zainteresowań z użyciem komputera		

Publikacja współfinansowana ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

<p>2. Wyszukiwanie i korzystanie z informacji</p>	<p>przeglądanie wybranych przez nauczyciela stron WWW</p> <p>dostrzeganie elementów aktywnych na stronie WWW, nawigowanie po stronach WWW w określonym zakresie</p> <p>odtworzenie animacji i prezentacji multimedialnych</p>	<ul style="list-style-type: none"> - informatyczne, - myślenie twórcze 	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> - wybiera zalecane przez nauczyciela strony WWW, - dostrzega poszczególne elementy strony WWW i wie, w jaki sposób nawigować po niej, aby dotrzeć do interesujących go informacji, - potrafi odtworzyć animacje i prezentacje multimedialne z wykorzystaniem odpowiedniego programu. <p>Ponadpodstawowe:</p> <ul style="list-style-type: none"> - wie, w jaki sposób poszukiwać informacji w internecie, korzysta z wyszukiwarki internetowej, zachowując poznane reguły bezpieczeństwa, - w przypadku trudności z odtworzeniem danej animacji lub prezentacji podejmuje wysiłek uruchomienia aplikacji z wykorzystaniem alternatywnych programów
<p>3. Tworzenie tekstów i rysunków w wybranych programach komputerowych</p>	<p>wpisywanie za pomocą klawiatury liter, cyfr i innych znaków, a także wyrazów i zdań</p>	<ul style="list-style-type: none"> - informatyczne, - komunikacyjne, - artystyczne 	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> - wpisuje cyfry, litery, wyrazy, zdania w odpowiednich edytorach tekstu zgodnie z regułami języka polskiego,

Publikacja współfinansowana ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

	wykonywanie rysunków za pomocą wybranego edytora grafiki	(plastyczne), – myślenie twórcze,	<ul style="list-style-type: none"> – wykonuje rysunki z wykorzystaniem prostych edytorów grafiki, potrafi zrealizować swój pomysł artystyczny poprzez zastosowanie prostego edytora grafiki. <p>Ponadpodstawowe:</p> <ul style="list-style-type: none"> – dostrzega możliwość autokorekty dostępną w edytorach tekstu; wie, jaka jest jej rola i korzysta z tej funkcji, – jest cierpliwy przy podejmowaniu kolejnych prób tworzenia własnych rysunków w edytorach graficznych
4. Zagrożenia związane z korzystaniem z komputera	znajomość skutków pracy przy komputerze dla organizmu człowieka oraz znajomość zasad bezpiecznego korzystania z komputera dla zdrowia	<ul style="list-style-type: none"> – informatyczne, – interpersonalne i społeczne 	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> – wie, że praca przy komputerze nadwyręża wzrok, kręgosłup i może negatywnie wpływać na jakość kontaktów społecznych, – wie, jaką postawę (w tym sposób siedzenia, oświetlenia, odległość od komputera) należy przyjąć, aby ograniczyć negatywne skutki pracy z komputerem dla zdrowia i stosuje tę wiedzę w praktyce, – jest świadomy zagrożeń wynikających z kontaktowaniem się z anonimowymi użytkownikami internetu; wie, jakie informacje udzielane przez niego w internecie są niebezpieczne i dlaczego, – rozumie informacje dotyczące
	znajomość niebezpieczeństw wynikających z anonimowości kontaktów i podawania swoich danych		
	stosowanie się do ograniczeń dotyczących korzystania z komputera, Internetu i multimediiów		

Publikacja współfinansowana ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

			<p>przeznaczenia wiekowego danych materiałów multimedialnych (np. zakaz korzystania z serwisu przez osoby poniżej 16. lub 18. roku życia) i stosuje je w praktyce.</p> <p>Ponadpodstawowe:</p> <p>- ostrzega swoich rówieśników przed niebezpieczeństwami związanymi z korzystaniem z internetu.</p>
--	--	--	---

9. Zajęcia techniczne

Podstawa programowa	Treści szczegółowe podstawy programowej	Kształtowane kompetencje	Osiągnięcia ucznia
Znajomość środowiska technicznego	orientacja w sposobach wytwarzania przedmiotów codziennego użytku	<ul style="list-style-type: none"> - techniczne, - komunikacyjne, - kulturowe, - społeczne, - matematyczne, - wrażliwości estetycznej, - wrażliwości 	<ul style="list-style-type: none"> - orientuje się w sposobach wytwarzania przedmiotów codziennego użytku (np. mebli, samochodów, sprzętu AGD), - orientuje się, jak buduje się dom, - rozpoznaje rodzaje maszyn i urządzeń transportowych, wytwórczych, informatycznych, - rozpoznaje rodzaje budowli: mieszkalne, biurowe, przemysłowe, mosty, tunele, wieże, - rozpoznaje rodzaje urządzeń elektrycznych

	etycznej	(np. latarka)
rozpoznawanie rodzajów maszyn i urządzeń transportowych, wytwórczych, informatycznych		Ponadpodstawowe: <ul style="list-style-type: none">– umie wykonać prostą zabawkę (wiatraczek, samolot z papieru),– wykorzystuje w projektowaniu proste przedmioty codziennego użytku (guziki, nakrętki, karton, pudełka),– wykorzystuje w projektowaniu materiał przyrodniczy (kasztań, szyszki, orzechy, fasolę),– wie, że ludzie mieszkają w różnych rodzajach domów zbudowanych z różnych materiałów (np. igloo, tipi, chatka z gliny),– wie jak ludzie wykorzystują siły przyrody: wodę i wiatr i umie zbudować np. tratwę, latawiec, samolot z papieru,– wykorzystuje tablet jako narzędzie zdobywania wiedzy: umie uruchomić proste aplikacje, wykonuje ćwiczenia, korzysta z poleconych stron internetowych w celu poszerzenia wiadomości,– określa wartość używanego tabletu z punktu widzenia cech użytkowych, ekonomicznych i estetycznych,– korzysta aplikacji do tablicy interaktywnej,
poznawanie rodzajów budowli i urządzeń		
określanie wartości urządzeń technicznych z punktu widzenia cech użytkowych, ekonomicznych, estetycznych		

			<p>gra w gry dydaktyczne z wykorzystaniem tablicy lub (i) tabletu,</p> <ul style="list-style-type: none">– zna podstawowe rodzaje sprzętu dla osób z niepełnosprawnością (wózek inwalidzki, aparat słuchowy) i wie, jaka jest jego rola,– - nie wyśmiewa osób z niepełnosprawnością używających sprzętu rehabilitacyjnego
Realizacja wykonania prostych przedmiotów	przedstawienie pomysłów rozwiązań technicznych	<ul style="list-style-type: none">– techniczne,– językowe,– komunikacyjne,– kulturowe,– społeczne,– interpersonalne	<ul style="list-style-type: none">– planuje kolejne czynności,– dobiera odpowiednie materiały,– dobiera odpowiednie narzędzia,– rozumie potrzebę organizowania działania technicznego indywidualnego lub zespołowego,– odmierza potrzebną ilość materiału,– tnie papier i tekturę,– montuje modele papierowe i z tworzyw sztucznych, korzystając z prostych instrukcji i schematów (latawiec, makieta domu, mostu, modele samochodów, samolotów i statków),– montuje proste obwody elektryczne szeregowe i równoległe z wykorzystaniem gotowych zestawów

	organizowanie działania technicznego indywidualnego lub zespołowego		Ponadpodstawowe: <ul style="list-style-type: none">– inicjuje działania techniczne,– w pracach zespołowych przyjmuje rolę lidera i umiejętnie ją pełni,– jest świadomy znaczenia urządzeń technologicznych dla osób z niepełnosprawnością,– podejmuje próby projektowania urządzeń ułatwiających życie osób z niepełnosprawnością
Troska o bezpieczeństwo własne i innych	utrzymanie ładu i porządku w miejscu pracy	<ul style="list-style-type: none">– techniczne,– językowe,– komunikacyjne,– kulturowe,– społeczne,– wrażliwości etycznej	<ul style="list-style-type: none">– utrzymuje porządek i ład w miejscu pracy,– właściwie używa narzędzi i urządzeń technicznych,– bezpiecznie porusza się po drodze,– bezpiecznie porusza się na rowerze,– porusza się środkami komunikacji publicznej,– wie, jak wezwać pomoc w sytuacji wypadku, zna numery alarmowe,– w środkach komunikacji publicznej zachowuje się kulturalnie

		Ponadpodstawowe:
	właściwe używanie narzędzi i urządzeń technicznych	<ul style="list-style-type: none"> – realizuje własne pomysły w celu utrzymania ładu i porządku (np. układa przedmioty w pojemnikach i pudełkach), zabezpiecza sprzęty, za które jest odpowiedzialny (np. zakłada etui na telefon czy tablet), – troszczy się o nie tylko o swoje bezpieczeństwo na drodze ale także bezpieczeństwo rówieśników, – pomaga innym w poruszaniu się komunikacją publiczną, np. odczytuje z rozkładu jazdy godzinę odjazdu autobusu, – wie, że osoby niewidome potrzebują pomocy w poruszaniu się po drodze i jest gotowy udzielić takiej pomocy
	bezpieczne poruszanie się po drogach pieszo i na rowerze	
	korzystanie ze środków komunikacji publicznej	
	zachowanie w sytuacji wypadku	

10. Wychowanie fizyczne

Podstawa programowa	Treści szczegółowe podstawy programowej	Kształtowane kompetencje	Osiągnięcia ucznia
Sprawność fizyczna	marszobiegi	<ul style="list-style-type: none"> – ruchowe, – komunikacyjne, – społeczne 	<ul style="list-style-type: none"> – realizuje marszobieg trwający co najmniej 15 minut, – wykonuje próbę siły mięśni brzucha i gibkości dolnego

			odcinka kręgosłupa
	próba siły mięśni brzucha, próba gibkości dolnego odcinka kręgosłupa		Ponadpodstawowe: <ul style="list-style-type: none">– biega na dłuższych dystansach,– systematycznie dba o własną sprawność fizyczną
Trening zdrowotny	pozycje wyjściowe i ustawienia do ćwiczeń, przewrót w przód	<ul style="list-style-type: none">– ruchowe,– społeczne	<ul style="list-style-type: none">– przyjmuje pozycje wyjściowe i ustawienia do ćwiczeń,– wykonuje przewrót w przód,– skacze przez skakankę,– wykonuje skok jednonóż i obunóż nad niskimi przeszkodami,– wykonuje ćwiczenia równoważne z przyborem, bez przyboru i na przyrządzie

Publikacja współfinansowana ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

	skok przez skakankę, skok jednonóż i obunóż		Ponadpodstawowe: <ul style="list-style-type: none">– wykorzystuje naturalne sytuacje (np. wycieczki) do podnoszenia swoje sprawności fizycznej,– spędza czas wolny na zajęciach ruchowych,– inicjuje zajęcia z zakresu treningu zdrowotnego wśród rówieśników
	ćwiczenia równoważne z przyborem, bez przyboru i na przyrządzie		
Sporty całego życia i odpoczynek	postugiwanie się piłką	<ul style="list-style-type: none">– ruchowe,– językowe,– komunikacyjne,– kulturowe,– społeczne,– intrapersonalne,– wrażliwości etycznej	<ul style="list-style-type: none">– rzuca, chwytą, odbija i prowadzi piłkę,– jeździe na rolkach lub rowerze– przestrzega zasad poruszania się po drogach,– bierze udział w zabawach, minigrach, grach terenowych i zawodach,– respektuje reguły i podporządkowuje się decyzjom sędziego,– umie zachować się kulturalnie w sytuacji

			zwycięstwa i porażki
	jazda na rowerze lub rolkach		Ponadpodstawowe: <ul style="list-style-type: none">– uprawia wybraną dyscyplinę sportową,– tworzy nowe gry, wymyśla konkurencje,– zachęca innych do udziału w zajęciach sportowych, odnosi się z szacunkiem do osób, które przegrały,– docenia nie tylko wygraną, ale wysiłek swój i innych zawodników,– docenia wysiłek włożony w uprawianie sportu przez rówieśników chorych lub niepełnosprawnych,– dojrzałe przyjmuje porażkę i pomaga ją przyjąć rówieśnikom
	zabawy, minigry, gry terenowe, zawody		
	radzenie sobie ze zwycięstwem i porażką		
Bezpieczeństwo i edukacja zdrowotna	higiena osobista i czystość odzieży	<ul style="list-style-type: none">– ruchowe,– kulturowe,	<ul style="list-style-type: none">– dba o higienę osobista i czystość odzieży,– wie, jakie znaczenie
	znaczenie właściwego odżywiania		

Publikacja współfinansowana ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

	<p>i aktywności fizycznej dla zdrowia</p> <p>stosowanie lekarstw i środków chemicznych</p>	<ul style="list-style-type: none">– społeczne,– wrażliwości etycznej,– interpersonalne	<p>dla zdrowia mają prawidłowe odżywianie i aktywność fizyczna,</p> <ul style="list-style-type: none">– nie zażywa samodzielnie lekarstw i nie stosuje środków chemicznych,– dba o prawidłową postawę– przestrzega zasad bezpiecznego zachowania w czasie zajęć ruchowych,– posługuje się przyborami sportowymi zgodnie z ich przeznaczeniem– wybiera bezpieczne miejsce do zabaw i gier,– wie, do kogo zwrócić się w sytuacji zagrożenia zdrowia lub życia
	<p>dbałość o prawidłową postawę ciała</p> <p>zasady bezpiecznego zachowania się w czasie zajęć ruchowych, posługiwanie się przyborami sportowymi</p>		<p>Ponadpodstawowe:</p> <ul style="list-style-type: none">– potrafi dobrać stój do pogody i podejmowanej aktywności ruchowej,– ubiera się estetycznie,

Publikacja współfinansowana ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

	<p>bezpieczeństwo miejsca zabawy, reagowanie w sytuacji zagrożenia</p>		<ul style="list-style-type: none">– konsekwentnie zdrowo się odżywia, unika spożywania niezdrowych produktów (słodczyce, napoje gazowane),– zachęca innych do zdrowego odżywiania się,– wie, że otyłość jest problemem zdrowotnym i nie wyśmiewa dzieci nią dotkniętych,– inicjuje działania na rzecz troski o prawidłową postawę ciała, np. gimnastykę śródlekcyjną,– twórczo, ale bezpiecznie posługuje się nietypowymi przyborami sportowymi,– w czasie zajęć ruchowych dba o bezpieczeństwo swoje ale i innych osób
--	--	--	--

11. Etyka

Podstawa programowa	Treści szczegółowe podstawy programowej	Kształtowane kompetencje	Osiągnięcia ucznia
Prawa człowieka	prawa człowieka jako wartości niezależne od narodowości, koloru skóry i religii	<ul style="list-style-type: none"> – wrażliwości etycznej, – komunikacyjne, – społeczne, – interpersonalne 	<ul style="list-style-type: none"> – rozumie, że ludzie mają równe prawa niezależnie od tego, gdzie się urodzili, jak wyglądają, jak wyznają religię, jaki mają status materialny, – okazuje szacunek osobom starszym, – okazuje szacunek osobom niepełnosprawnym i chorym
	szacunek dla osób starszych i słabszych		<p>Ponadpodstawowe:</p> <ul style="list-style-type: none"> – nie wyśmiewa kolegów o niższym statusie materialnym, innej religii czy pochodzeniu, – nie używa wyrażen obraźliwych dla innych narodowości czy religii
Dążenia i plany	świadomość własnych planów	<ul style="list-style-type: none"> – wrażliwości etycznej, 	<ul style="list-style-type: none"> – zastanawia się nad własnymi planami

Publikacja współfinansowana ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

	i dążeń	– społeczne	i dążeniami, – wie, że realizacja celów własnych nie może wiązać się z krzywdą innego człowieka, – pomaga osobom potrzebującym pomocy
	niesienie pomocy potrzebującym		Ponadpodstawowe: – uczestniczy w akcjach charytatywnych na terenie szkoły i środowiska lokalnego, – inicjuje działania charytatywne, – umie w podstawowym zakresie pomoc osobie niewidomej (np. w przejściu przez ulicę), – umie porozumiewać się z osobami z wadą słuchu (mówi wyraźnie, nie zasłania twarzy, powtarza wypowiedzi)
Zrozumienie trudności osób z niepełnosprawnością		– wrażliwości etycznej, – komunikacyjne,	– rozumie sytuacje osób z niepełnosprawnością, – deklaruje chęć pomagania

Publikacja współfinansowana ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

		<ul style="list-style-type: none"> – kulturowe, – społeczne, – intrapersonalne, 	<p>osobom z niepełnosprawnością</p> <p>Ponadpodstawowe:</p> <p>- wie, że osoby z niepełnosprawnością mają nie tylko trudności, ale także swoje talenty i mocne strony</p>
Prawdomówność jako istotna wartość społeczna	Co to jest prawdomówność?	<ul style="list-style-type: none"> – wrażliwości etycznej, – językowe, – komunikacyjne, – kulturowe, – społeczne, – intrapersonalne 	<ul style="list-style-type: none"> – wie, na czym polega prawdomówność, – wie, że ważna jest odwaga przeciwstawiania się kłamstwu, – ocenia w tej perspektywie zachowania bohaterów literackich
	Odwaga przeciwstawiania się kłamstwu i obmowie		<p>Ponadpodstawowe</p> <p>- aktywnie przeciwstawia się kłamstwu w środowisku szkolnym,</p> <p>- nie ściąga,</p> <p>- ocenia złożone zachowania bohaterów literackich</p>
	ocena zachowań bohaterów literackich pod kątem ich stosunku do prawdy		
Prawo własności	poszanowanie cudzej własności	<ul style="list-style-type: none"> – wrażliwości etycznej, – językowe, 	<ul style="list-style-type: none"> – wie, że nie można zabierać cudzej własności, – wie, że należy naprawić

Publikacja współfinansowana ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

		<ul style="list-style-type: none"> – komunikacyjne, – kulturowe, – społeczne, – intrapersonalne 	<ul style="list-style-type: none"> wyrządzoną krzywdę, – ocenia zachowanie bohaterów literackich pod kątem przestrzegania zasady „Nie kradnij”, – pamięta o oddawaniu pożyczonych rzeczy, nie niszczy ich
	naprawianie wyrządzonych krzywd		<p>Ponadpodstawowe:</p> <ul style="list-style-type: none"> – ocenia złożone zachowania bohaterów literackich (np. kradzież w celu zaspokojenia głodu), – dzieli się z innymi swoimi przyborami szkolnymi, pożycza
	ocena zachowania bohaterów literackich pod kątem przestrzegania zasady „Nie kradnij”		
Przyjaźń	Zawieranie przyjaźni	<ul style="list-style-type: none"> – wrażliwości etycznej, – językowe, – komunikacyjne, – kulturowe, – społeczne, 	<ul style="list-style-type: none"> – doбира przyjaciół, – podtrzymuje relacje koleżeńskie i przyjaźnie
	Podtrzymywanie relacji przyjacielskich		<p>Ponadpodstawowe:</p> <ul style="list-style-type: none"> – jest otwarty na możliwość zaprzyjaźnienia się także z osobą

Publikacja współfinansowana ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

		<ul style="list-style-type: none">– intrapersonalne	<ul style="list-style-type: none">z niepełnosprawnością,– rozumie, że o wartości przyjaźni nie świadczą tylko względy materialne lub prestiżowe,
Przestrzeganie reguł współżycia społecznego	Przestrzeganie reguł społeczności dziecięcej	<ul style="list-style-type: none">– wrażliwości etycznej,– językowe,– komunikacyjne,– kulturowe,	<ul style="list-style-type: none">– przestrzega reguł obowiązujących w społeczności dziecięcej,– zachowuje się kulturalnie wobec osób dorosłych
	kulturalne zachowanie się wobec osób dorosłych	<ul style="list-style-type: none">– społeczne,– intrapersonalne,– interpersonalne	<p>Ponadpodstawowe:</p> <ul style="list-style-type: none">– inicjuje tworzenie reguł w społeczności dziecięcej zachęca innych do ich przestrzegania,– proponuje pomoc dorosłym w rodzinie i szkole,– dostrzega pozytywne cechy, zachowania u innych, potrafi docenić osiągnięcia, potrafi cieszyć się z sukcesów koleżanek i kolegów, wspierać w działaniu, chwalić

Publikacja współfinansowana ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

Szacunek do przyrody	Jestem częścią przyrody	<ul style="list-style-type: none">– kulturowe,– wrażliwości etycznej	<ul style="list-style-type: none">– wie, że jest częścią przyrody,– chroni i szanuje przyrodę,– nie niszczy otoczenia przyrodniczego
	szacunek dla przyrody		Ponadpodstawowe: <ul style="list-style-type: none">- zna kilka najpiękniejszych przyrodniczo miejsc w Polsce i na świecie,- inicjuje działania chroniące przyrodę w środowisku szkolnym,- dobrze traktuje zwierzęta domowe,- pamięta o pielęgnacji roślin, za które jest odpowiedzialny.

Sposoby osiągania celów

Realizacja zaplanowanych celów ogólnych i szczegółowych programu będzie możliwa dzięki odpowiedniemu doborowi treści kształcenia i metod pracy. Przedstawione w poprzednim rozdziale treści kształcenia zostały bezpośrednio powiązane z osiągnięciami uczniów (same osiągnięcia są w procesie operacjonalizacji procesu dydaktycznego *de facto* wskaźnikami realizacji celów programu nauczania). Wyraźnie wyodrębniono poziom osiągnięć podstawowych oraz ponadpodstawowych, zwracając szczególną uwagę na potrzeby i możliwości rozwojowe uczniów zdolnych. Wypracowanie tych osiągnięć przez uczniów uzależnione jest przede wszystkim od właściwego dostosowania obudowy dydaktycznej i metod pracy do wdrażanego programu nauczania.

Obudowa dydaktyczna

W ramach obudowy dydaktycznej komplementarnej z programem nauczania „Doświadczam - rozumiem - wiem” opracowane zostaną następujące pomoce:

I. Dla klasy pierwszej:

- e-poradnik ze 100 scenariuszami dla nauczycieli i 200 kartami pracy dla uczniów,
- aplikacja multimedialna do rozwijania myślenia twórczego z uwzględnieniem treningu wyobraźni przestrzennej,
- cykl czterech filmów „Żywioty Ziemi”, w których zostaną zaprezentowane proste eksperymenty przyrodnicze z wyraźnym zaakcentowaniem ich przełożenia na bezpośrednio obserwowalne zjawiska atmosferyczne,
- dziesięć aplikacji na tablet usprawniających kompetencje: językowe, matematyczne, przyrodnicze, przedsiębiorcze oraz myślenie naukowe, twórcze i metapoznanie.

II. Dla klasy drugiej:

- aplikacja multimedialna ułatwiająca uczniom wizualizację zadań z treścią,
- aplikacja multimedialna na tablet rozwijająca kreatywność językową uczniów,
- e-poradnik ze 100 scenariuszami dla nauczycieli i 150 kartami pracy

Publikacja współfinansowana ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

dla uczniów,

- dziesięć aplikacji na tablet usprawniających kompetencje: językowe, matematyczne, przyrodnicze, przedsiębiorcze oraz myślenie naukowe, twórcze i metapoznanie.

III. Dla klasy trzeciej:

- e-poradnik ze 100 scenariuszami dla nauczycieli i 150 kartami pracy dla uczniów,
- dziesięć aplikacji na tablet usprawniających kompetencje: językowe, matematyczne, przyrodnicze, przedsiębiorcze oraz myślenie naukowe, twórcze i metapoznanie,
- cykl czterech filmów „Wszędobylska matematyka” pokazujących praktyczne wykorzystanie matematyki w różnych dziedzinach życia oraz zabawy i gry matematyczne.

Wybrane metody pracy

Prezentowany program nauczania ukierunkowany jest przede wszystkim na rozwijanie wśród uczniów: kompetencji matematycznych, intra- i interpersonalnych oraz myślenia twórczego i naukowego. Są to kluczowe sprawności w nowoczesnym społeczeństwie przyszłości, opartym na wiedzy i innowacjach. Stanowią swoiste zasoby osobiste zapobiegające społecznemu i cyfrowemu wykluczeniu. Stąd tak istotne jest wykorzystanie efektywnych i atrakcyjnych dla uczniów metod nauczania w rozwijaniu tych kompetencji.

Tab. 4. Typologia metod pracy w programie DRW

Kształtowane kompetencje	Przykładowe metody i techniki pracy
matematyczne	metoda kruszenia, zadania wielopoziomowe, Matematyczne Stacje Badawcze (MSB),
myślenie twórcze	synektyka, próby Mednicka, listy atrybutów, próby Guilforda, niedokończone obrazki, cechy wspólne
myślenie naukowe	eksperyment, projekt badawczy, „kij w mrowisko”
intra- i interpersonalne (społeczne)	portfolio, trening mądrości

Metody ukierunkowane na kształtowanie kompetencji matematycznych uczniów:

Metoda „kruszenia” - polega na twórczym przetwarzaniu przez uczniów zadań matematycznych, w których wprost nie określono pytania (polecenia) ukierunkowującego ich prace. W większości sytuacji dydaktycznych zadania matematyczne mają kształt problemu konwergencyjnego, w rozwiązanie którego przede wszystkim zaangażowane jest myślenie analityczne i koncentracja uwagi (jedno rozwiązanie, jasna ścieżka postępowania, jasne kryteria oceny). „Kruszenie” czyni z zadań problem dywergencyjny, który na początku wymaga wykorzystania heurystyk myślenia (myślenie twórcze), zaś potem algorytmów. Uczniowie sami na podstawie tzw. otwartego zadania bazowego generują pytania, a następnie oceniają ich poprawność. Po dokonaniu selekcji pytań, poszukują na nie odpowiedzi. W przypadku uczniów zdolnych można wprowadzić dodatkowe polecenie, polegające na ułożeniu tylko takich pytań do zadania, na które nie da się odpowiedzieć z racji braku danych.

Przykład (z wykorzystaniem zadania związanego z bieżącymi obserwacjami dzieci):

Podczas zajęć z wychowania fizycznego spotkaliście na boisku uczniów z różnych klas. Wiemy, że was jako uczniów klasy I a było na boisku 19, w tym dziesięć dziewczynek i dziewięciu chłopców. Graliście w dwa ognie. Oprócz was na boisku byli uczniowie z klasy II b: osiem dziewczynek i o czterech więcej chłopców, którzy grali w badmintona. Ponadto na samym końcu boiska w piłkę grali uczniowie klasy III a: 11 dziewczynek i tyle samo chłopców.

1. etap: Zadawanie możliwych pytań przez uczniów:

Ilu uczniów było na boisku?

Ile dziewczynek było na boisku?

Ile chłopców było na boisku?

Do której klasy chodzi najmniej uczniów?

Do której klasy chodzi najwięcej uczniów?

Ile piłek było w grze?

Ilu uczniów chodzi do klasy I a?

Ile paetek użyto do gry w badmintona, jeżeli wszyscy uczniowie klasy II b grali jednocześnie?

Ilu uczniów klasy II a było na boisku?

O ile mniej osób chodzi do klasy III a, niż do klasy I a?

2. etap. Wspólna lub indywidualna ocena poprawności pytań.

Uczniowie odrzucają pytania:

Ilu uczniów chodzi do klasy I a? (dane bezpośrednio zawarte w zadaniu)

Ile piłek było w grze? (brak danych w zadaniu)

O ile mniej osób chodzi do klasy III a niż do klasy I a? (nie „mniej” tylko „więcej” - błędny zapis w pytaniu)

3. etap. Udzielanie odpowiedzi na wygenerowane pytania.

Zadania wielopoziomowe - metoda pracy z uczniami o zróżnicowanym poziomie rozwoju umiejętności matematycznych. Nauczyciel przygotowuje jedno wspólne wprowadzenie do zadania, różnicuje zaś polecenia w kolejnych etapach. Przeznaczając np. 10 minut na wykonanie zadania, każdy uczeń jest w stanie je rozwiązać, przy czym uczeń z trudnościami poradzi sobie z jednym lub dwoma etapami zadania, uczeń przeciętny z trzema lub czterema, zaś uczeń zdolny z wszystkimi pięcioma. W efekcie zastosowania tego typu zadania uczeń zdolny nie będzie znudzony rozwiązywaniem zbyt prostych poleceń, zaś uczeń z trudnościami nie będzie zdemotywowany do dalszej pracy z powodu poniesienia porażki („zupelnie nie poradziłem sobie z zadaniem”).

Przykład:

Zbliżają się święta Bożego Narodzenia. Chcemy upiec pierniki. Znaleźliśmy przepis z następującymi składnikami: 1 kg mąki, dwie szklanki miodu, dwa jajka, dwie łyżeczki przyprawy do piernika, dwie łyżeczki proszku do pieczenia, kostka masła. Z podanych składników możemy upiec 100 pierników.

- 1 Ile mąki i miodu musimy użyć do upieczenia 200 pierników?
- 2 Ile pierników powstanie ze 1500 g mąki?
- 3 Ile gramów proszku do pieczenia potrzebujemy do upieczenia 400 pierniczków, jeśli na jednej łyżeczce mieszczą się 4 gramy proszku?
- 4 Ile dekagramów masła potrzebujemy do wykonania 200 pierników, jeżeli jedna kostka masła waży 200 gramów?
- 5 Przepis zawierał dodatkową poradę: *Jeśli nie masz miodu, możesz go zastąpić mlekiem i cukrem w przeliczeniu: szklanka miodu to szklanka mleka i pół szklanki cukru.* Niestety okazało się, że nie masz już miodu. Ile szklanek cukru potrzebujesz do upieczenia 300 pierników?

Matematyczne Stacje Badawcze (MSB) - jest to metoda aktywizująca uczniów, pokazująca interdyscyplinarne zastosowania matematyki (por. Fechner-Sędzicka 2012). Zazwyczaj organizacja stacji badawczych wymaga odpowiedniego zaaranżowania przestrzeni w klasie poprzez stworzenie z ławek boksów dla każdej grupy (proponowana wielkość grup: cztero-, pięcioosobowe). Uczniowie otrzymują przygotowane przez nauczyciela zestawy zadań i poleceń, powiązanych tematycznie, np. „Magiczne figury”, „Matematyka w lecznictwie”, „Matematyka w sztuce”. Po zapoznaniu się z zadaniami uczniowie sami nadają nazwę swojej stacji badawczej, przygotowują plakat reklamujący ich stację, a następnie rozwiązują zadania. Po zakończeniu pracy prezentują na forum najciekawsze lub najtrudniejsze według nich polecenia. Dodatkowo nauczyciel zachęca uczniów do zbierania informacji, zadań, ciekawostek dotyczących tematu danej stacji badawczej. Podczas kolejnych zajęć z wykorzystaniem MSB (można wprowadzić zwyczaj organizacji tego typu zajęć np. raz w miesiącu) uczniowie prezentują efekty swoich poszukiwań, zaś nauczyciel przedstawia im nowe zadania i polecenia do wykonania.

Przykład:

Grupa pięciorga uczniów otrzymała następujący zestaw zadań do wykonania:

1. Kapusta jest o kilogram cięższa od połowy kapusty. Ile waży kapusta?
2. W warzywniaku można kupić dwa rodzaje buraków czerwonych: owalne i okrągłe. Sprzedawca zauważył, że jeden rodzaj buraków jest nieco większy od drugiego rodzaju. Okazało się, że na 3 kilogramy buraków okrągłych wchodzi 12 sztuk, zaś na 5 kilogramów owalnych 25 sztuk. Którego buraki są według Was większe?
3. Pani Zofia kupiła ostatnie trzy jabłka. Teraz ma problem: jak je sprawiedliwie podzielić między czworo swoich dzieci. Co poradzicie Pani Zofii?
4. W warzywniaku popsuta się waga elektroniczna. Sprzedawca musi przynieść z zaplecza starą wagę szalkową. Niestety, nie może odnaleźć odważników, poza jednym 500 g. Klientka chce kupić półtora kilograma śliwek. Podaj jak najwięcej sposobów zważenia śliwek.

Na podstawie otrzymanych zadań uczniowie wymyślają nazwę swojej stacji badawczej (np. „Matematyka w warzywniaku tyka”), przygotowują plakat i poszukują rozwiązań.

Metody ukierunkowane na kształtowanie myślenia twórczego uczniów:

Synektyka - metoda wykorzystująca myślenie metaforyczne, pozwalająca na ujęcie danego zjawiska lub przedmiotu z różnych punktów widzenia dzięki wywołanemu poszukiwaniu analogii do innych zjawisk lub przedmiotów. W praktyce szkolnej wykorzystywane są analogie:

- a) proste - uczeń identyfikuje się z innym obiektem: *Zamieniono Cię w cyfrę 0. Jak się przedstawiś innym podczas wieczorku zapoznawczego?*
- b) personalne - uczeń stawia siebie w różnych sytuacjach mniej lub bardziej realnych: *Gdzie byś mieszkał, gdybyś mógł wybrać dowolny zakątek świata?*
- c) fantastyczne - uczeń wymyśla zupełnie nowe nazwy, przedmioty, zjawiska: *Co by było, gdyby uczniowie nie mieli wakacji? Co powiedziałby Twój pies, gdyby przemówił ludzkim głosem?*

Próby Mednicka (tzw. tribondy) - ćwiczenia te usprawniają zdolności kojarzenia i aktywnego przeszukiwania zasobów pamięci semantycznej przez uczniów. Poprzez nieszablonowe łączenie właściwości różnych przedmiotów tribondy rozwijają myślenie twórcze. Nauczyciel podaje uczniom trzy słowa (stąd „tribondy” właśnie). Ich zadaniem jest znalezienie czwartego, które łączy się z każdym z trzech podanych.

Przykłady:

rzeka - butelka - wanna (woda)

papier - komputer - tusz (drukarka)

król - spodnie - drzwi (zamek)

rozmowa - komórka - budka (telefon)

zamek - szkło - plaża (piasek)

Tribondy są bardzo dobrą metodą rozwijania myślenia twórczego uczniów zdolnych. Nauczyciel powinien mieć przygotowane różne zestawy tego typu zadań. Kiedy widzi, że uczeń wykonał już jakieś ćwiczenie, może zaproponować mu do zrobienia tribondy. Jednocześnie uczeń zdolny może układać tribondy dla rówieśników w klasie.

Listy atrybutów - ćwiczenie usprawniające myślenie twórcze, w tym szczególnie jego płynność, oryginalność i giętkość. Zaleca się przeprowadzanie tego ćwiczenia

na początku zajęć celem pobudzenia uczniów do pracy, zwiększenia koncentracji uwagi, otwartości oraz zachęcenia ich do podejmowania ryzyka twórczego podczas wykonywania również innych zadań. Ćwiczenie może być realizowane w postaci pisemnej (zadaniem ucznia jest udzielenie jak największej liczby odpowiedzi w określonym przedziale czasowym, np. 3 minut) lub ustnej (uczniowie kolejno w kręgu udzielają odpowiedzi na zadane pytanie, odpowiedzi nie powinny się powtarzać; w zależności od pomysłowości grupy można przeprowadzić kilka rund, wykorzystując to samo pytanie).

Przykładowe pytania o atrybuty:

Jaki może być śnieg?

Co robi słońce?

Co robi woda?

Jaki może być chleb?

Jaki może być samochód?

Jaka może być książka?

W przypadku uczniów zdolnych, ze szczególnym potencjałem kreatywnym można zmodyfikować ten typ ćwiczenia poprzez odwrócenie pytania:

Co może być szybkie?

Co może płynąć?

W miarę postępów w treningu myślenia twórczego zalecane jest łączenie właściwości:

Co jest szybkie i czerwone?

Co płynie i jest brudne?

Co jest szybkie, czerwone i mruczy?

Podany schemat stanowi inspirację dla nauczycieli w kreowaniu nieograniczonej liczby pytań i poleceń. Warto podkreślić, że rozwijanie twórczości uczniów *implicit*e zakłada rozwijanie twórczości nauczycieli.

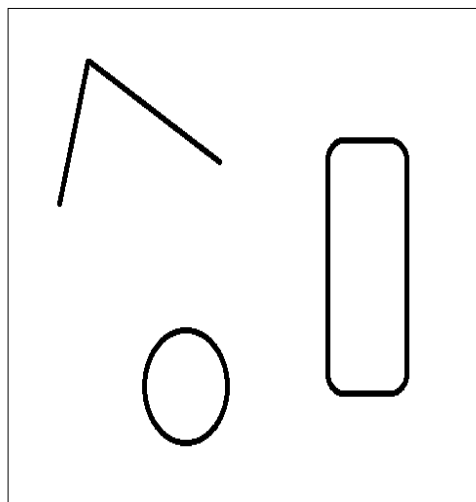
Próby Guilforda - są metodą pomiaru myślenia twórczego, przy czym warto z niej skorzystać również w celach pozadiagnostycznych. Zazwyczaj stosuje się dwa typy prób Guilforda:

- a) Test Odległych Konsekwencji - np. *Co by było, gdyby na świecie zabrakło wody?*
- b) Test Niezwykłych Zastosowań - np. *Podaj jak najwięcej niezwykłych (tj. innych niż zazwyczaj) zastosowań spinacza do bielizny.*

Publikacja współfinansowana ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

Uczniowie mogą sobie wzajemnie zadawać samodzielnie wymyślone pytania lub polecenia.

Niedokończone obrazki - metoda rozwijania wyobraźni i myślenia twórczego. Zadaniem uczniów jest samodzielne dokończenie rysunku i nadanie mu tytułu. Materiał podawczy to zazwyczaj kilka figur geometrycznych, które trzeba połączyć tak, aby utworzyły wraz z dorysowanymi elementami spójną kompozycję. Ważne, aby wykorzystane przez nauczyciela figury sugerowały stereotypowe ich wykorzystanie, np. okrąg (jako słońce), prostokąt (jako bryła budynku), linia falista (jako drzewo). Wówczas uczeń twórczy prawdopodobnie przewartościuje szablonowe skojarzenia i stworzy zupełnie inny obrazek, zaś uczeń, który nie poradził sobie z barierami twórczego myślenia, pójdzie ścieżką stereotypową.

Cechy wspólne - metoda również rozwijająca myślenie analogiczne, przy czym zadaniem uczniów jest wskazanie jak największe liczby cech łączących wylosowane przedmioty lub obiekty.

Przykład:

Co wspólnego mają ze sobą jabłko i telefon komórkowy? (mogą się popsuć, mogą być czerwone, mogą sprawiać radość, można nimi rzucać).

Co wspólnego mają ze sobą nauczyciel i słońce? (mogą oświecać, mogą się uśmiechać, mogą być ubrani na żółto, mogą zaszkodzić, mogą dać radość).

Metody ukierunkowane na kształtowanie myślenia naukowego uczniów

Eksperyment przyrodniczy

W programie przyjęto zasadę, że to uczniowie są głównymi wykonawcami eksperymentów, nie zaś biernymi obserwatorami działań nauczyciela. Z tego względu ustalono strukturę działań eksperymentalnych, która w największym stopniu wspiera autonomię ucznia i pozwala na samodzielne odkrywanie zasad rządzących światem przyrody.

Etap 1. Sformułowanie problemu badawczego i hipotez badawczych.

Problem badawczy - lub też kilka problemów, w tym problem główny i wynikające z niego problemy szczegółowe - to pytania, na które będziemy szukać odpowiedzi w czasie wykonywania eksperymentu. Hipotezy badawcze to twierdzenia przedstawiające możliwe rozwiązania problemu w formie zdań oznajmujących. Celem tej części jest wypracowanie w uczniu nie tylko ciekawości poznawczej (zainteresowania eksperymentem) ale także umiejętności stawiania pytań oraz wykorzystywania własnych doświadczeń i wiedzy do zaproponowania prawdopodobnych rozwiązań problemu (hipotez). Uczeń jest na tym etapie chwalony nie za przedstawienie rozwiązania problemu, ale szukanie konwencjonalnych i alternatywnych rozwiązań - hipotez.

Etap 2. Przeprowadzenie eksperymentu

Większość z zaproponowanych eksperymentów jest możliwa do wykonania przez dzieci 6-8-letnie. Rolą nauczyciela jest więc nie przeprowadzenie pokazu czy zademonstrowanie doświadczenia, ale stworzenie warunków do tego, aby uczeń mógł sam przeprowadzić eksperyment i doświadczyć zachodzących w nim prawidłowości.

Etap 3. Weryfikacja hipotez

Po przeprowadzeniu eksperymentu konieczne jest podsumowanie i rozstrzygnięcie, czy doświadczenie dostarczyło materiału do odpowiedzi na pytania badawcze i zweryfikowania hipotez. Uczeń przy pomocy nauczyciela powinien prześledzić przebieg eksperymentu i nazwać kolejne kroki jego wykonania, rozwijając w ten sposób kompetencję językową, ale także umiejętność logicznego i spójnego przedstawiania przebiegu procesu. Także na tym etapie nauczyciel pełni rolę osoby wspierającej myślenie ucznia, dba o precyzję formułowanych twierdzeń i ich

zgodność z wynikami eksperymentu.

Etap 4. Komentarz naukowy

Wykonywane przez dzieci eksperymenty pozwalają w prosty sposób poznać przebieg złożonych procesów chemicznych, elektrycznych, magnetycznych i innych. Obserwowane przez dzieci zjawiska można także dostrzec w przyrodzie. Na tym etapie nauczyciel może dokonać interpretacji obserwowanego zjawiska i wskazać na miejsce jego występowania w przyrodzie, wprowadzić opisujące je pojęcia, wskazać na możliwość ich wykorzystania w tworzonych przez człowieka urządzeniach itp.

Metoda projektu badawczego - polega na pogłębionym badaniu tematu o dużej wartości poznawczej dla uczniów (ta wartość wynika przede wszystkim z występowania luki w systemie wiedzy). Z założenia jest działaniem wymagającym dużej samodzielności o charakterze interdyscyplinarnym. Samodzielność nie polega na tym, że uczeń pracuje sam. Wskazane jest oczywiście wykonywanie projektu w grupach (efekt synergii, nauka współpracy), natomiast rola nauczyciela podczas realizacji projektu jest znacznie ograniczona. To uczniowie formułują temat, interesujące ich pytania, metody poszukiwania odpowiedzi i sposoby ich prezentacji. Z tego powodu uważa się projekt badawczy za metodę rozwijającą również metapoznanie i umiejętności organizacji własnych działań. Zazwyczaj wyodrębnia się następujące elementy składowe projektu badawczego:

- a) tytuł lub temat projektu,
- b) pytania badawcze, ewentualnie cel projektu,
- c) termin realizacji,
- d) sposoby realizacji - metody, techniki, środki,
- e) harmonogram prac,
- f) sposoby prezentacji wyników,
- g) sposoby ewaluacji i oceny.

Przykładowe tematy projektów badawczych:

Czy rośliny czują?

Polska w czasach prehistorycznych

Skąd się biorą w naszych sklepach banany?

Dlaczego kanapki spadają masłem do dołu?

Czym jest gietda?

„Kij w mrowisko” - w przestrzeni klasowej powinno być wydzielone miejsce, w którym uczniowie umieszczą samodzielnie przygotowane mrowisko (mrowisko - miejsce życia bohaterki programu - mrówki Eureka). Mrowisko to metafora kręgu, w którym zgromadzeni ludzie potrafią ze sobą współpracować celem rozwiązania istotnego z ich punktu widzenia problemu. Uczniowie poprzez wsadzenie kija w mrowisko (podczas rozpoczęcia zajęć każdego dnia) uruchamiają siebie do pracy. Taki rytuał nie tylko ma aktywizować uczniów, ale także dostarczyć im konkretnej wiedzy lub też inspiracji w danym dniu. Dlatego po wsadzeniu kija w mrowisko uczniowie wyciągają z niego informacje od mrówki EUREKI z ciekawostką ze świata przyrody, instrukcją do eksperymentu lub też ważnym przesłaniem wychowawczym.

Metody ukierunkowane na kształtowanie kompetencji intra- i interpersonalnych:

Portfolio - to metoda służąca monitorowaniu osiągnięć ucznia poprzez porządkowanie swoich wytworów w odpowiednio do tego przygotowanej teczce (lub segregatorze). Zaletą portfolio jest gromadzenie prac zarówno dotyczących efektów działań podejmowanych podczas zajęć szkolnych, jak i w domu (w ramach czasu wolnego, związanych bezpośrednio z zainteresowaniami ucznia). Portfolio jest bardzo dobrym narzędziem autoewaluacji: uczeń, dokonując przeglądu swoich prac, zauważa swój rozwój w czasie. Jednocześnie dostrzega obszary wymagające dodatkowego treningu, co pozytywnie wpływa na jego motywację wewnętrzną. W ramach niniejszego programu proponujemy dodatkowo „Teczke sukcesów”, w której gromadzone będą prace uczniów, które sami uznali za najlepsze w danym tygodniu (jedna praca wykonana w szkole, jedna praca wykonana w domu). Odnoszenie się przez nauczyciela w codziennej komunikacji z uczniami do ich teczek sukcesów (szczególnie w obliczu spadku ich motywacji do pracy) może stać się kluczowym czynnikiem kształtującym ich poczucie sprawczości i stabilizującym względnie wysoką samoocenę.

Trening mądrości - jest to metoda opracowana przez R. Sternberga służąca rozwijaniu wśród uczniów wglądu w siebie oraz wiedzy na temat innych ludzi (ich potrzeb, stanów emocjonalnych, motywów działania). Głównym celem stosowania treningu mądrości ma być przygotowanie młodych ludzi do uwzględniania w swoich

Publikacja współfinansowana ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

działaniach dobra wspólnego oraz troski o społeczeństwo (rozumiane zarówno w kategoriach mikro jako najbliższej grupy odniesienia, jak i makro - narodu lub populacji Europejczyków, całego świata). Sternberg, opisując fenomen mądrości, wskazuje na trzy rodzaje myślenia odpowiedzialne za wypracowywanie przez podmiot stanu równowagi między własnymi potrzebami a potrzebami innych (dobrem społecznym):

- 1) myślenie refleksyjne - obejmuje: metapoznanie, kontrolę emocjonalną, monitoring własnego stanu psychicznego oraz stanów psychicznych innych ludzi, świadomość wyznawanych przez siebie i innych wartości;
- 2) myślenie dialogiczne - polega na stosowaniu różnorodnych systemów odniesienia podczas rozwiązywania problemów celem uchwycenia wielu punktów widzenia i perspektyw; zamiast monologiczności polegającej na przywiązaniu do własnego zdania i doświadczenia, Sternberg proponuje dialogiczność, tj. prowadzenie wewnętrznej dyskusji z samym sobą, dzięki której możliwe jest zauważenie tych aspektów sprawy, których wcześniej nie byliśmy w stanie wyodrębnić; *osoby myślące muszą słyszeć różne głosy w swoich głowach, które reprezentują różne perspektywy w spojrzeniu na dany problem* (Reznitskaya, Sternberg 2007, 143);
- 3) myślenie dialektyczne - podkreśla dynamiczną integrację perspektyw przeciwnych zgodnie ze schematem rozwoju myśli w ujęciu Hegłowskim: teza - antyteza - synteza; postępowanie według tego algorytmu pozwala zrozumieć relatywność ludzkiej wiedzy oraz kryteriów prawdy, zaś akceptacja ambiwalencji w zakresie tez o świecie (np. „Istnieje jeden Bóg”, „Człowiek posiada duszę”, „Dusza jest nieśmiertelna”) jest warunkiem koniecznym mądrości; myślenie dialektyczne, co bardzo wyraźnie podkreśla Sternberg, przesuwając źródło wiedzy z autorytetu na Ja, to podmiot staje wobec różnych interpretacji i stanowisk i ma na ich bazie wykształcić własny pogląd będący syntezą czasem zupełnie przeciwstawnych sobie podejść (Sternberg 2001).

Powyższe rodzaje myślenia są dość trudne do kształtowania już w I etapie edukacyjnym, kiedy inteligencja dziecka dopiero przejawia symptomy myślenia abstrakcyjnego, tym niemniej zwrócenie uwagi na ten aspekt kształcenia jest bardzo istotne. Związane jest to z pełnym uczestnictwem dzieci w świecie dorosłych (głównie poprzez media) i konsekwencjami takiego stanu rzeczy. Uczniowie, słysząc

zróżnicowane wypowiedzi dorosłych na ten sam temat, często zadają sobie pytanie: kto ma rację? Rodzice odpowiadają zazwyczaj: „to zależy” i kończą rozmowę. Pozostawia to wyraźny niedosyt w dzieciach, chciałyby wiedzieć, od czego te poglądy zależą, co jest prawdziwe, czy może być kilka równorzędnych prawd?

Dobłą techniką stosowaną w treningu mądrości jest tzw. drzewo motywów. Uczniowie analizują konkretne sytuacje ze swojego życia lub doświadczenia swoich rówieśników z perspektywy różnych osób zaangażowanych w dane wydarzenie.

Przykład:

Bartek znów obraził się na swoją mamę. Obiecała mu miesiąc temu, że, jak dostanie wypłatę to kupi tablet. Nie dotrzymała słowa. Twierdzi, że musi pożyczyć pieniądze babci na leki, ponieważ nagle zachorowała i nie spodziewała się, że lekarstwa, które przepisze lekarz, będą aż tak drogie. Bartek myśli, że wszyscy są ważniejsi dla mamy od niego. Mamie jest przykro, że Bartek nie rozumie całej sytuacji i jest na nią obrażony. Przecież to chodzi o zdrowie babci!

Uczniowie tworzą osobno drzewa motywów dla każdej postaci występującej w tej historii. Technika ta pozwala poprzez wizualizację zrozumieć istnienie wielości punktów widzenia, które bardzo trudno jest pogodzić, podejmując jakąś konkretną decyzję. Uczą się w ten sposób nie tylko myślenia dialogicznego i refleksyjnego, ale także elementów analizy decyzyjnej (niezwykle cennej w procesie świadomego kształtowania biegu własnego życia).

W programie zastosowane zostaną także klasyczne metody: podające, aktywizujące, problemowe, eksponujące i praktyczne, w tym następujące metody szczegółowe: pokaz, anegdota, opis, opowiadanie, wykład informacyjny, wykład problemowy, film, klasyczna metoda problemowa, metoda projektów, metoda przypadków, gry dydaktyczne, praca z podręcznikiem, dyskusja dydaktyczna (burza mózgów), metoda tekstu przewodniego, sztuka teatralna i inne.

Drama - (gr. *drao* - ‘działam, czynię’, ale i ‘walczę, zmagam się, przeciwstawiam’) to metoda edukacyjna ukierunkowana na wychowanie i rozwój emocjonalny, intelektualny i społeczny jednostki; aktywne uczenie się przez działanie i doświadczenie, „zmaganie się” z problemem i „stawianie mu czoła”. Węzłowym elementem dramy jest konflikt (dylemat i problem), który realizuje się dzięki naturalnym umiejętnościom człowieka do naśladowania kogoś lub czegoś

i „wchodzenia w rolę” (bycia kimś innym). W polskiej terminologii dąży się do doprecyzowania dramy i tworzy się jej taksonomię: drama właściwa, edukacyjna, kreatywna i psychodrama (rozumiana jako forma terapeutyczna), glottodrama (akulturacja, adaptacja do nowej kultury), wprawki dramatyczne, gry osobiste i gry zaprojektowane, ćwiczenia dramowe.

Drama wymaga wprowadzenia i nauki zasad w niej obowiązujących oraz stopniowego i konsekwentnego przeprowadzania przez kolejne etapy. Klasyczne elementy, to: sytuacja wyjściowa, problem i konflikt jako siły napędowe, podsumowanie i wnioski. Uczestnicy „grają” bez scenariusza, reprezentując określone postaci i ich emocje oraz budując fabułę. Najważniejszy w dramie jest sam proces podejmowania działania i jego przebieg, a nie rozwiązanie konfliktu. Tę właśnie cechę dramy podkreśla większość jej animatorów - znaczenie dramy to przede wszystkim odtwarzanie i obserwowanie zachowań ludzkich, ich pobudek i motywacji, a potem analizowanie towarzyszących temu emocji oraz konsekwencji podjętych decyzji. Drama jest aktywnym uczeniem się poprzez działanie i doświadczenie. Krystyna Pankowska podkreśla iż drama:

- nie jest teatrem, ponieważ nie ma podziału na aktorów i widzów,
- nie jest spektaklem, pomimo że wykorzystuje słowo, gest, ruch czy rekwizyt; uczestnicy improwizują jakąś sytuację, zdarzenia bez użycia gotowego, zapisanego scenariusza, istotne są wartości nauczania wychowania dziecka,
- nie jest aktorstwem, jakkolwiek odwołuje się do umiejętności grania ról - w dramie jest możliwy udział wszystkich, którzy chcą być w jakiejś roli.

Zadaniami instruktora dramy (zwanego animatorem) w praktyce szkolnej są: określanie sytuacji wyjściowej (celu, tematu, strategii), roli dla siebie i uczestników, miejsca zdarzeń; koordynowanie kolejnych etapów i nadzorowanie przeprowadzenia improwizowanych przez uczniów sytuacji i konfliktów. Techniki dramy są rozmaicie opisywane przez jej praktyków, np.: typowe role (bycie w roli, rozmowy, wywiad, improwizacja), konwencje rzeźby, obrazu i filmu (żywe obrazy, stop-klatka, zdjęcia, fotografie), techniki plastyczno-manualne (rysunki, plany, makiety, kostiumy, modele, muzeum), ćwiczenia głosowe i pisemne, rzeźba, obraz, praca w parach i praca w grupach, rytuał, wywiad, wchodzenie i wychodzenie z roli, stosowanie symbolu, lustro,

Publikacja współfinansowana ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

cienie, zatrzymanie akcji dla refleksji, punkt startu, przestrzeń w dramie, czas, punkt zwrotny, punkt kulminacyjny, marsze fabularne i inne. Większość z nich została uwzględniona w treściach obudowy dydaktycznej w ramach różnych edukacji, zarówno polonistycznej, społecznej i artystycznych, jak też matematycznej i przyrodniczej.

happening - (ang. 'wydarzenie') to mniej popularna w szkolnictwie forma działań parateatralnych. Autorzy programu, doceniając rolę dydaktyczną happeningu, uwzględniają go (obok innych zabaw teatralnych i performace'u) w swoich scenariuszach zajęć. Działania te opierają się na prowokacji zdarzeń i procesów oraz zachęcają do udziału w nich zgromadzonych uczestników. Happening opiera się na improwizacji i zakłada pewną przypadkowość, o czym pisał m.in. jego teoretyk i praktyk, M. Kirby. Tego typu działania znakomicie stymulują postawę twórczą dzieci, wyzwalając ich aktywność twórczą.

Organizacja zajęć

Organizacja zajęć w ramach realizacji niniejszego programu nauczania opiera się o Rozporządzenie MEN z dnia 22.02.2012 r. w sprawie ramowych planów nauczania w szkołach publicznych, mówiącego, że:

„W klasach I-III szkoły podstawowej w trzyletnim okresie nauczania minimalny wymiar godzin obowiązkowych zajęć edukacyjnych wynosi:

- a) edukacja polonistyczna, edukacja społeczna, edukacja przyrodnicza, edukacja matematyczna i zajęcia techniczne - łącznie 1150 godzin (podziału godzin na poszczególne zajęcia dokonuje nauczyciel prowadzący dane zajęcia),
- b) język obcy nowożytny - 190 godzin,
- c) edukacja muzyczna - 95 godzin,
- d) edukacja plastyczna - 95 godzin,
- e) zajęcia komputerowe - 95 godzin,
- f) wychowanie fizyczne - 290 godzin”.

Jednocześnie rozporządzenie to podaje tygodniowy wymiar godzin obowiązkowych zajęć edukacyjnych dla uczniów poszczególnych klas na I etapie edukacyjnym:

- a) klasa I - 20 godzin,
- b) klasa II - 21 godzin,

c) klasa III - 21 godzin.

Autorzy programu „Doświadczam-rozumiem-wiem” proponują następujący podział godzin dydaktycznych na poszczególne typy edukacji¹ przy oczywistym założeniu zintegrowanego charakteru przekazywanych treści:

Zakresy edukacji	Liczba godzin dydaktycznych w tygodniu		
	Klasa I	Klasa II	Klasa III
edukacja polonistyczna	5	5	5
edukacja matematyczna	4	5	5
język obcy nowożytny	2	2	2
edukacja plastyczna	1	1	1
edukacja muzyczna	1	1	1
edukacja techniczna	1	1	1
edukacja przyrodnicza	1	1	1
edukacja społeczna	1	1	1
zajęcia komputerowe	1	1	1
wychowanie fizyczne i edukacja zdrowotna	3	3	3
razem	20	21	21
dodatkowo: religia/etyka (wg zatwierdzonego przez szkołę planu nauczania)	2	2	2

1 Biorąc pod uwagę główne cele programu, jakimi są kształtowanie wśród uczniów myślenia matematycznego, naukowego i twórczego proponowany podział godzinowy ma jedynie charakter orientacyjny, a autorzy programu zakładają, że wymienione kompetencje kluczowe rozwijane będą w sposób systemowy w ramach każdego typu edukacji.

Opis założonych osiągnięć ucznia, propozycje kryteriów oceny i metod sprawdzania osiągnięć

Ocenianie w klasach początkowych ma charakter opisowy, a ocena pełni nie tylko funkcję informacyjną, ale także motywującą i korekcyjną. Ma dostarczać informacji nie o efektach, ale także o procesie uczenia się, postawach poznawczych dziecka, preferowanym stylu uczenia się, rozpoznanych talentach i obszarach wsparcia. Niezmiernie ważne jest, by ocena była dla dziecka źródłem motywacji do podejmowania nauki na kolejnych etapach. Ważne jest także indywidualizowanie jej formy, ponieważ dzieci czują się motywowane do pracy przez różne czynniki.

Dzieci biorące udział w programie zachęcane są także do bieżącej ewaluacji swoich osiągnięć. Na początku każdego roku szkolnego (w klasach I, II i III) zakładają portfolio, w którym gromadzą własne prace, a najważniejsze z nich wkładają do „Teczki sukcesów”. Analiza własnych prac po pewnym czasie pozwala na ocenę własnych postępów (*piszę nowe litery, liczę do 30, moje rysunki są bardziej staranne*). Nie jest wskazane, zwłaszcza w grupach zróżnicowanych wiekowo, porównywanie uczniów między sobą, gdyż obserwowane różnice mogą wiązać się z uwarunkowaniami biologicznymi (niższym wzrostem, słabszą koordynacją wzrokowo-ruchową, niższym poziomem rozwoju słuchu fonematycznego).

Dla uczniów zdolnych portfolio jest także okazją do gromadzenia prac i informacji wykraczających poza podstawę programową. Analiza tych materiałów jest pomocna przy określeniu rodzaju uzdolnień kierunkowych ucznia oraz zaplanowaniu dalszej ścieżki rozwoju jego zdolności.

Celem programu jest rozwój kompetencji ucznia uporządkowanych w pięciu obszarach („mrowiskach”) i to one podlegają ocenie:

1. Kompetencje społeczne i etyczne, emocjonalne, intrapersonalne, interpersonalne oraz ruchowe, szczególnie w aspekcie współpracy rówieśniczej i dotyczące zdrowia.
2. Kompetencje językowe i kulturowe - czytania, pisanie i korzystania z tekstów kultury, także w formie hipertekstu; komunikacyjne - wykorzystywania języka ojczystego i obcego jako narzędzia porozumiewania się i budowania relacji interpersonalnych.
3. Kompetencje matematyczne (w tym myślenia logicznego, myślenia analogicznego,

informatyczne i w zakresie przedsiębiorczości).

4. Kompetencje twórcze - plastyczne i muzyczne, techniczne oraz wrażliwość estetyczna.

5. Kompetencje w zakresie myślenia naukowego, metapoznawczego i twórczego.

Kryteria ocen

Ocena opisowa powinna być dokonywana w formie pisemnej na zakończenie każdej klasy, natomiast w formie ustnej - co najmniej dwa razy w semestrze. Zakładamy, że uczeń może opanować powyższe kompetencje na czterech poziomach:

- najwyższym,
- wysokim,
- zadowalającym,
- niskim.

Uczeń funkcjonujący na poziomie najwyższym:

- inicjuje dodatkowe czynności związane z uczeniem się w ramach poszczególnych typów edukacji,
- jest dociekliwy, dopytuje o nowe możliwości uczenia się i praktyczne zastosowania poznanej wiedzy,
- aktywnie poszukuje nieszablonowych i nietypowych rozwiązań,
- jest zaangażowany w wykonywanie czynności podczas zajęć,
- projektuje nowe doświadczenia, eksperymenty i sytuacje sprzyjające uczeniu się, szacuje posiadane zasoby, szuka wsparcia, planuje sposób działania,
- potrafi samodzielnie wyszukiwać informacje na interesujący go temat,
- dzieli się posiadaną wiedzą z innymi uczniami,
- jest świadomy warunków ułatwiających uczenie się,
- dojrzałe radzi sobie w sytuacjach trudnych, kontynuuje czynności celem wypracowania oczekiwanego efektu, nawet kiedy pojawiają się przeszkody,
- bierze udział w konkursach i zawodach szkolnych i pozaszkolnych.

Uczeń funkcjonujący na poziomie wysokim:

- aktywnie uczestniczy w procesie uczenia się w ramach różnych typów edukacji,
- uważnie słucha i obserwuje,
- poprawnie stosuje schematy rozwiązywania zadań w sytuacjach typowych,
- samodzielnie korzysta z informacji przygotowanych przez nauczyciela,

Publikacja współfinansowana ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

- współpracuje z rówieśnikami w procesie uczenia się,
- stara się dojrzałe radzić sobie w sytuacjach trudnych i kontynuować czynności celem wypracowania oczekiwanego efektu, nawet kiedy pojawiają się przeszkody.

Uczeń funkcjonujący na poziomie zadowalającym:

- z niewielkim zaangażowaniem uczestniczy w procesie uczenia się w ramach poszczególnych rodzajów edukacji,
- biernie uczestniczy w działaniach edukacyjnych w klasie,
- potrzebuje wskazówek, pomocy i wsparcia nauczyciela w stosowaniu typowych rozwiązań,
- w sytuacjach trudnych łatwo poddaje się i stosuje niedojrzałe mechanizmy radzenia sobie z problemem.

Uczeń funkcjonujący na poziomie niskim:

- odmawia wykonania zadania, którego wykonanie jest dla niego możliwe,
- lekceważy wskazówki i polecenia nauczyciela,
- przeszkadza innym uczniom w pracy.

Metody sprawdzania osiągnięć uczniów

Metody sprawdzania wiedzy powinny przede wszystkim pomóc nauczycielowi znaleźć odpowiedź na pytanie: w jakim stopniu założone cele edukacji wczesnoszkolnej są realizowane przez poszczególnych uczniów? Samo to pytanie nie nakłada na nauczyciela obowiązku traktowania weryfikacji zdobytej wiedzy i rozwiniętych umiejętności jako okazji do przeprowadzania sprawdzianów, testów, dyktand czy bardziej obszernych prac klasowych. Sprowadzanie procesu oceny osiągnięć do takich form testowania uczniów jest nieporozumieniem i znacznie obniża tzw. trafność ekologiczną dokonywanego pomiaru (nieadekwatne osiągnięcia osób refleksyjnych, z deficytami uwagi lub nadwrażliwością emocjonalną aktywizującą się w sytuacji sprawdzianu). Najbardziej wartościowe są usystematyzowane obserwacje naturalne nauczyciela z wykorzystaniem przyjemnych dla ucznia ćwiczeń, ukierunkowanych głównie na utrwalenie wiedzy (i jedynie przy okazji na jej sprawdzenie).

Nauczyciel wdrażający proponowany program nauczania powinien pamiętać,

że jest on zorientowany przede wszystkim na rozwijanie wśród uczniów myślenia matematycznego, naukowego i twórczego. Z tego względu zalecane metody sprawdzania osiągnięć uczniów odnoszą się w głównej mierze do tych trzech obszarów, nie pomijając jednak pozostałych, literalnie ujętych w podstawie programowej.

Ocena rozwoju myślenia twórczego uczniów

Próby Guilforda - z powodzeniem mogą być stosowane przez nauczycieli przy uwzględnieniu właściwych kryteriów oceny pomysłów uczniów. Zarówno w ramach Testu Odległych Konsekwencji (*Co by było, gdyby...?*), jak i Testu Niezwykłych Zastosowań (*Podaj jak najwięcej niezwykłych zastosowań kartonu po mleku*) ocenie powinny podlegać ilość i jakość odpowiedzi wygenerowanych w danym przedziale czasowym (zadania wymagają wprowadzenia presji czasowej). Liczba wytworów ucznia wskazuje na płynność myślenia, zaś niepowtarzalność danego wytworu na tle innych świadczy o jego oryginalności (nauczyciel przygotowuje listę pomysłów uczniów i sprawdza częstość ich występowania - najrzadsze pomysły są najbardziej oryginalne). Nauczyciel prowadzi karty indywidualnych osiągnięć twórczych uczniów, w których notuje wyniki w wyżej wymienionych kryteriach w ramach obserwacji podłużnej (ważne są wyniki w ujęciu rozwoju jednostki bez porównywania z osiągnięciami innych - idea oceniania kształtującego).

Zadania abaryetyczne - obudowa dydaktyczna programu zostanie wyposażona w zestawy prostych ćwiczeń diagnozujących gotowość ucznia do przełamywania barier twórczego myślenia (przykładowe ćwiczenia: konfiguracje różnych figur z zapalek i ich sterowane modyfikacje, poszukiwanie prawidłowości logicznych w ciągach liter i cyfr, niekonwencjonalne pytania typu: *Co może nagle stać się samochodem i w jakiej sytuacji? Co może być jednocześnie tanie i drogie?* Nauczyciel prowadzi karty osiągnięć twórczych uczniów, w których notuje ich pomysły w ramach obserwacji podłużnej. Wzrost liczby odpowiedzi i ich niepowtarzalności świadczyć będzie o rozwinięciu myślenia twórczego.

Ocena rozwoju myślenia naukowego uczniów

Pokazy eksperymentów - autorzy programu proponują, aby uczniowie indywidualnie

lub w małych grupach prezentowali podczas zajęć minimum raz w semestrze samodzielnie przygotowany eksperyment przyrodniczy. Nauczyciel podczas obserwacji działań ucznia lub uczniów notuje swoje spostrzeżenia na przygotowanej wcześniej karcie. Proponowane kryteria oceny:

- sformułowanie pytania badawczego (obecne: poprawne/niepoprawne - nieobecne),
- sformułowanie hipotez badawczych (obecne: poprawne/niepoprawne - nieobecne),
- kolejność wykonania działań (poprawna - niepoprawna),
- weryfikacja hipotez (obecna: poprawna/niepoprawna - nieobecna),
- wyjaśnienie eksperymentu (obecne: poprawne/niepoprawne - nieobecne),
- ogólne zaangażowanie (wysokie - przeciętne - niskie).

Wędka wiedzy - technika aktywizująca uczniów, pozwalająca na połączenie treningu motorycznego ze sprawdzaniem i utrwaleniem wiedzy przyrodniczej. Uczniowie siadają w kręgu. Wpisują na wąskiej kartce papieru pytanie związane z materiałem zrealizowanym w ramach edukacji przyrodniczej w ostatnim tygodniu lub dwóch tygodniach, nauczyciel osobno przygotowuje pulę swoich pytań. Do każdego pytania uczniowie wraz z nauczycielem przyklejają rzep i wrzucają wszystkie karteczki do pudełka. Uczniowie kolejno za pomocą jednej przekazywanej sobie wędki (kij z grubym sznurkiem zakończonym rzepem) łowią pytanie. Prawidłowa odpowiedź na nie gwarantuje złowienie ryby. Nauczyciel może zmodyfikować to ćwiczenie poprzez dołączenie karteczek: „W tej kolejce nie musisz odpowiadać. Ryba jest Twoja!”, „To pytanie jest bardzo trudne, dlatego, jeśli na nie odpowiesz złowisz dodatkowo dwie ryby”.

Ocena rozwoju myślenia matematycznego uczniów

Krzesełko prawdy - krzesełko kłamstwa - metoda utrwalania i weryfikacji wiedzy z wykorzystaniem elementów zawodów sportowych. Uczniowie tworzą dwie drużyny. Na środku sali należy ustawić dwa krzesełka, przy czym jedno zostanie oznaczone, np. czerwoną szarfą, jako krzesełko prawdy, a drugie, np. czarną szarfą, jako krzesełko kłamstwa. Uczniowie konkurencyjnych drużyn stają naprzeciwko siebie obok krzeseł

i po usłyszeniu zdania nauczyciela (np. „Pięć razy pięć to dwadzieścia”) muszą jak najszybciej zająć właściwe krzesło (w zależności od poprawności twierdzenia). Liczy się refleks, bo na danym krześle może usiąść tylko jedna osoba. W przypadku właściwego zajęcia miejsca punkt zdobywa drużyna reprezentowana przez ucznia, który najszybciej usiadł.

Quizy matematyczne - aplikacje przygotowane na tablet w ramach obudowy dydaktycznej programu pozwalają wprowadzać do zbioru poleceń dowolny materiał matematyczny, który uczeń musi uporządkować, np. poprzez łączenie nazw figur z kształtami lub zapisów działań z wynikami. Nauczyciel ma dostęp do zbiorczej bazy wyników (również archiwum), co umożliwi mu monitorowanie postępów ucznia.

Matematyczne podchody - aktywizująca technika sprawdzająca i utrwalająca zdobytą wiedzę przez uczniów. Nauczyciel przygotowuje dla drużyn kilka zagadek (w postaci np. prostych zadań matematycznych umieszczonych w kopertach), których rozwiązanie kolejno przybliża do uzyskania właściwej gratyfikacji (np. hasła dnia, odnalezienia biletów do kina, piłki, w którą uczniowie będą dziś grać). Metoda ta bazuje na naturalnej motywacji dzieci do poszukiwania tego, co ukryte i mimochodem przy udziale pozytywnych emocji usprawnia myślenie matematyczne.

Matematyczne dyktanda - technika umożliwia w niekonwencjonalny sposób sprawdzenie stopnia opanowania przez uczniów danego materiału. Nauczyciel dyktuje np. opis budowli (złożonej z konkretnych figur rozmieszczonych w określonej lokacji), a uczniowie na bieżąco rysują to, co słyszą (po uprzednim wyobrażeniu sobie usłyszanej treści). Można to ćwiczenie wykorzystać do utrwalenia i sprawdzenia umiejętności dodawania, odejmowania, mnożenia, dzielenia poprzez rozbudowane opisy typu: „w drugim koszyku było o pięć jabłek więcej, zaś w ostatnim tyle, ile we wszystkich pozostałych razem”.

Pozostałe metody oceny osiągnięć uczniów

Testy kompetencji - w związku z tym, że większość uczniów klas III przystępuje do Ogólnopolskiego Badania Umiejętności Trzecioklasistów (OBUT), warto w ramach technik sprawdzania wiedzy stosować od czasu do czasu sprawdziany ułożone analogicznie do testów stosowanych w tym egzaminie. Ważne jest nie tylko przygotowanie od stron proceduralnej do uczestniczenia w teście kompetencji,

ale przede wszystkim od strony emocjonalnej. Pierwsze negatywne doświadczenia egzaminacyjne wrażliwego dziecka mogą je szybko zrazić do testowej formuły sprawdzania wiedzy, która jednak w kolejnych etapach edukacji dominuje i ostatecznie decyduje o pozytywnej lub negatywnej ocenie osiągnięć ucznia.

Zeszyty do grafomotoryki - sprawdzające poziom przygotowania dziecka do nauki pisania, poziomu sprawności motoryki oka i ręki dziecka (i ich współpracy) oraz umiejętności wizualnego rozpoznawania elementów graficznych, dostrzegania ich podobieństw i różnic, by potem kreślić według wzoru konkretne elementy. W ramach ćwiczeń uwzględniono tradycyjne zadania, jak m.in. kalkowanie, malowanie po śladzie, łączenie kropek i rysowanie okręgów, spirali, dokończanie rysunku, ale też turnieje i dyktanda graficzne, pisanie na czas itp.

Zeszyty do kaligrafii - dbanie o estetykę pisma, choć współcześnie uznawane jest za cel drugorzędny pierwszego etapu kształcenia, w przekonaniu autorów programu „Doświadczam - rozumiem - wiem” powinno być uznane za bardzo ważny element edukacji polonistycznej. Trenowanie czynności pisania nie tylko usprawnia połączenia między lewą i prawą półkulą mózgową, co usprawnia szybkość przetwarzania informacji przez system poznawczy, ale także uczy wytrwałości i determinacji w dążeniu do osiągnięcia określonych efektów. Porównywanie przez ucznia swoich prac zgromadzonych w zeszycie pokazuje ścieżkę rozwojową i stabilizuje poczucie pewności siebie jako podmiotu zdolnego do transgresji (przekraczającego swoje ograniczenia, por. Kozielecki 2007).

Testy ortofoniczne - to zestaw różnorodnych ćwiczeń fonetycznych, jak: ćwiczenia oddechowe i głosowe kształtujące umiejętność modulowania siły i wysokości głosu, poprawność stosowania pauz logicznych i gramatycznych; ćwiczenia dykcji i usprawniające narządy artykulacyjne; ćwiczenia słuchowe (bazujące na wyodrębnianiu głosek w wyrazie lub wyrazów w zdaniu czy zabawy onomatopieczne polegające na rozpoznawaniu i naśladowaniu określonego zestawu głosek) oraz ćwiczenia usprawniające artykulację spółgłosek dźwięcznych i bezdźwięcznych, np. w nagłosie i wygłosie wyrazów. W pierwszej klasie będą to np. głównie zestawy wyrazów do ćwiczeń słuchowych (ćwiczeń słuchu fonematycznego),

Publikacja współfinansowana ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

mające na celu usprawnienie percepcji słuchowej i koncentracji na bodźcach słuchowych, umiejętności różnicowania dźwięków i ich lokalizacji w czasie i przestrzeni, analizy i syntezy słuchowej, prawidłowej artykulacji, pamięci słuchowej oraz koordynacji słuchowo-wzrokowej i słuchowo-ruchowej.

Lingwołamki - w ćwiczeniach artykulacyjnych z użyciem zbitek spółgłoskowych można skorzystać z licznych przykładów folkloru dziecięcego, jak skrętacze i łamańce językowe, czyli tzw. lingwołamki. Zaczynamy od tych najprostszych: *Spadł bąk na strąk, a strąk na pąk. Pękt pąk, pękt strąk, a bąk się zląkt*, czy najbardziej znanych: *Stół z powyłamywanymi nogami; Chrząszcz brzmi w trzcinie w Szczepieszynie* lub *Król Karol podarował królowej Karolinie korale koloru koralowego*, stopniowo przechodząc do tych coraz trudniejszych, np. *Mąż gzęgźółki w chaszczach trzeszczy, w krzakach drzemie kszyk. A w Trzemesznie straszy jeszcze wytrzeszcz oczu strzyg*. Zazwyczaj jest przy tego typu ćwiczeniach dużo śmiechu, ale założone cele zajęć powinny zostać osiągnięte.

Dyktanda - to ćwiczenia ortograficzne pisemne ze słuchu lub z pamięci, mające na celu sprawdzenie znajomości zasad pisowni danego języka oraz umiejętności i sprawności w posługiwaniu się nim. Ze względu na treści programowe wyróżniamy - dyktanda wprowadzające (podanie nowych treści), sprawdzające (kontrola wiadomości i stopnia sprawności) i utrwalające (ćwiczenie sprawności).

W programie uwzględniono kilka rodzajów dyktand:

- 1) pisane ze słuchu (zadaniem jest przełożenie usłyszanego tekstu na odpowiednie znaki graficzne i poprawne zapisanie),
- 2) pisane z pamięci (składa się z dwóch etapów, przedstawienia i omówienia problemu ortograficznego na przykładzie określonego tekstu, potem zapisanie z pamięci),
- 3) pisanie z komentowaniem (dyktowanemu przez nauczyciela tekstowi towarzyszą komentarze analityczne uczniów, dotyczące obowiązujących w nim zasad ortograficznych i gramatycznych; komentowanie może być: pełne (całość tekstu), fragmentaryczne i punktowe (pojedyncze wyrazy),
- 4) dyktanda twórcze, tzw. redakcyjne (połączenie ćwiczeń stylistycznych i ortograficznych, po podaniu i omówieniu zasad ortograficznych na przykładzie

danych wyrazów lub fragmentu tekstu, zadaniem uczniów jest samodzielne stworzenie tekstu na podstawie nowo poznanych treści).

Lekturniki - to bardzo dobry pomysł na kształtowanie zainteresowań czytelniczych dzieci, czyli rozwijanie skłonności do czytania określonego typu tekstów literackich, np. pod względem tematyki, gatunku, formy, autora, epoki itd. W znaczeniu węższym - zamiłowania (upodobania) czytelnicze wiążą się z emocjonalnym aspektem wyboru lektury i mają względnie stały charakter; w znaczeniu szerszym - mają wyraźny cel poznawczy i podlegają ewolucji adekwatnie do dojrzewania psychofizycznego i psychospołecznego czytelnika, wytwarzając tzw. potrzeby czytelnicze (zw. motywami), które dzielimy na: instrumentalne (cel użytkowy) i autoteliczne (wartość autonomiczna, jak: samokształcenie; poszukiwanie wiedzy, wzorców i postaw; przeżyć estetycznych i duchowych; kompensacji i terapii; rozrywki i odpoczynku; identyfikacji czy partycypacji), kształtując kompetencje czytelnicze (czyli wiedzę i umiejętności wielopoziomowej percepcji dzieła literackiego) i stabilizując się w postaci tzw. gustu czytelniczego.

W programie „Doświadczam - rozumiem - wiem” punktem wyjścia uczyniono adaptację czytelniczą, czyli zespół działań wychowawczych kształtujących motywację do lektury, od fazy poznania książki obrazkowej, następnie - tekstów krótkich i prostych znaczeniowo przeznaczonych dla dzieci siedmioletnich, stopniowanie poziomu trudności, by już w wieku 11 lat dziecko weszło w etap samodzielnej lektury i kształtowania się gustu czytelniczego.

Lekturniki to więc nie tylko zapis tego, co uczeń przeczytał (na początku przez ilustracje plastyczne, potem wykonywanie prostych zadań, aż do pierwszych notatek, opowiadań i opisów), ale przede wszystkim realizacja zaplanowanego cyklu działań w zakresie kształcenia literackiego i językowego dziecka.

Turnieje poetyckie - to cykliczne konkursy mające na celu kształtowanie postawy twórczej dzieci w zakresie zabaw językowych, z rymem, rytmem i akcentem.

Portfolio - metoda umożliwiająca zarówno autoewaluację pracy przez ucznia, jak i ocenę wytworów uczniów przez nauczyciela. Konfrontowanie ze sobą prac ułożonych chronologicznie pokazuje intensywność i zakres progresji dziecka i daje

jasną informację zwrotną, które obszary wymagają szczególnej uwagi z racji ponadprzeciętnego potencjału ucznia w tych dziedzinach, a które z racji zaobserwowanych przez nauczyciela trudności.

Adwokat diabła - technika sprawdzania wiedzy do wykorzystania w kręgu. Nauczyciel informuje uczniów, że będzie podchodził do różnych osób i zadawał pytania dotyczące poznanych ostatnio podczas zajęć ciekawostek. Na zadane pytanie nie będzie jednak odpowiadał uczeń, do którego podszedł nauczyciel, ale sąsiad z jego prawej lub lewej strony.

Uwagi dotyczące realizacji programu

W prowadzeniu zajęć ważne jest przestrzeganie następujących dziesięciu zasad:

1. **Eksperyment** pełni podstawową rolę w procesie uczenia się. Uznajemy, że tylko poprzez działanie możliwe jest wypracowanie w dziecku myślenia naukowego, wyrażającego się w przekonaniu ucznia, iż jest on w stanie sam, przy pomocy łatwo dostępnych środków znaleźć odpowiedzi na nurtujące go pytania dotyczące funkcjonowania najbliższego otoczenia, a co się z tym wiąże - świata przyrody i kultury. Dzięki działaniu uczeń ma okazję doświadczyć poczucia sprawczości, panowania nad otoczeniem i rozumienia zasad jego funkcjonowania. Wzmacnia to jego samoocenę i poczucie własnej wartości, a także wiarę we własne możliwości.
2. **Uczenie się matematyki** nie musi stanowić źródła trudności, ale dostarczać kompetencji umożliwiających łatwiejsze funkcjonowanie w świecie. „Matematyzacja świata” to stwarzanie dziecku od najmłodszych lat okazji do liczenia, przeliczania, mierzenia i porównywania. Sprawia ona, że matematyka staje się nieodzownym i codziennym elementem życia, a nie trudnym szkolnym przedmiotem. W programie zamieszczono liczne przykłady matematyzacji otoczenia, jednak wymaga to także zaangażowania nauczyciela, który zna dzieci i realia ich funkcjonowania.
3. **Potrzeba twórczości** jest naturalna dla dziecka na pierwszym etapie edukacyjnym. Rolą nauczyciela jest stworzenie okazji do podejmowania działań twórczych i przyjęcie postawy nieoceniającej - ważniejsze jest dla rozwoju dziecka postawienie pytania i podjęcia się określonego działania, niż udzielenie odpowiedzi czy też

wykonanie pracy według szablonu.

4. Program jest tak zaprojektowany, aby nauczyciel mógł realizować także zadania proponowane przez **Nasz elementarz** M. Lorek i L. Wollman, obowiązujący w szkołach w roku szkolnym 2014-2015.

5. Program kształtuje także **kompetencje artystyczne** (plastyczne i muzyczne) poprzez kontakt z różnorodną muzyką (folklor dziecięcy, muzyka klasyczna, muzyka świata) i dziełami sztuki plastycznej (np. cykl zajęć „Śladami Mistrza”), a także **kompetencje techniczne** dziecka, zwłaszcza poprzez samodzielne wykonywanie doświadczeń i prac technicznych.

6. **Rozwój fizyczny i ruchowy** dziecka, zwłaszcza w kontakcie z przyrodą najbliższego otoczenia, jest istotnym elementem programu.

7. W programie wykorzystuje się karty pracy przygotowane w **języku angielskim**, tak aby dzieci uczyły się nazywać poznawaną rzeczywistość także w języku obcym.

8. Korzystanie z tablicy interaktywnej i tabletów kształtuje **kompetencje informatyczne** i wychowuje do odpowiedzialnego korzystania z zasobów sieci.

9. **Uczniowie zdolni** wymagają nie tylko poszerzania materiału nauczania, ale również specyficznego podejścia metodycznego podnoszącego ich motywację do nauki oraz rozwijającego dojrzałość osobowości i kompetencje społeczne. W programie zaproponowane zastały modyfikacje dla tej grupy uczniów.

10. W zespołach klasowych mogą uczyć się także **dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi**: ze specyficznymi trudnościami w czytaniu i pisaniu oraz uczeniu się matematyki, z niepełnosprawnościami, chorobami somatycznymi i trudnościami komunikacyjnymi, z niepowodzeniem szkolnym, zagrożone niedostosowaniem społecznym, z trudnościami wynikającymi z różnic kulturowych. Wymagają one indywidualizacji nauczania. W programie proponuje się niektóre modyfikacje dla tej grupy uczniów, jednak praca z tymi uczniami musi wynikać z dobrej znajomości ich mocnych i słabych stron i może zostać efektywnie dokonana przez nauczyciela.

Literatura

Bates, J., Munday, S. (2005). *Dzieci zdolne, ambitne i utalentowane*. Warszawa: K. E. Liber.

Birch, A., Malim, T. (1997). *Psychologia rozwojowa w zarysie*. Warszawa: PWN.

Boguszewska, A., Weiner, A. (2004). *160 pomysłów na nauczanie zintegrowane w klasach I-III*. Kraków: Impuls.

Brown, R. (2000). *200 doświadczeń dla dzieci*. Warszawa: Prószyński i S-ka.

Domagała-Zyśk, E. (2009). Lekcje i zajęcia języka obcego dla uczniów niepełnosprawnych. W: H. Komorowska (red.), *Skuteczna nauka języka obcego. Struktura i przebieg zajęć językowych* (s. 232-246). Warszawa: Wydawnictwo CODN.

Domagała-Zyśk, E. (2009). Obecność ojca w rodzinie a powodzenie i niepowodzenie szkolne dzieci. W: J. Stala (red.), *Dzisiejsi rodzice. Problemy i wyzwania* (s. 151-158). Tarnów: Polihymnia.

Domagała-Zyśk, E. (2009). Praca socjalna z rodziną ucznia z niepowodzeniem szkolnym. W: H. Marzec, Cz. Wiśniewski (red.), *Rodzina na początku III tysiąclecia - obraz przeszłości i teraźniejszości* (s. 375-386). Piotrków Trybunalski: Naukowe Wydawnictwo Piotrkowskie.

Domagała-Zyśk, E. (2011). Strategie nauczania i wspierania ucznia z niepełnosprawnością na lekcjach i zajęciach językowych. W: H. Komorowska (red.), *Nauka języka obcego w perspektywie ucznia* (287-311). Warszawa: Łośgraf.

Domagała-Zyśk, E. (2012). Relacje rówieśnicze uczniów z niespecyficznymi trudnościami w nauce. W: Domagała-Zyśk E.(red.) *Uczeń ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w środowisku rówieśniczym* (s 13-28). Lublin: Wydawnictwo KUL.

Dyrda, B. (2000). *Syndrom Nieadekwatnych Osiągnięć jako niepowodzenie szkolne uczniów zdolnych*. Kraków: Impuls.

Dzierzgowska, I.(2009). *Jak uczyć metodami aktywnymi*. Warszawa: Fraszka Edukacyjna.

Gruszczyk-Kolczyńska, E. (2012). *Dzieci ze specyficznymi trudnościami w uczeniu się matematyki*. Warszawa: WSiP.

Gruszczyk-Kolczyńska, E. (red.) (2009). *Wspomaganie rozwoju umysłowego oraz edukacja matematyczna dzieci w ostatnim roku wychowania przedszkolnego*

Publikacja współfinansowana ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

oraz pierwszym roku szkolnej edukacji. Warszawa: Edukacja Polska.

Gruszczyk-Kolczyńska, E. (red.) (2012). *O dzieciach matematycznie uzdolnionych*. Warszawa: Nowa Era.

Gruszczyk-Kolczyńska, E., Zielińska, E. (1997). *Dziecięca matematyka. Edukacja matematyczna dzieci w domu, przedszkolu i szkole*. Warszawa: WSIP.

Grygier, U., Jancarz-Łanczkowska, B., Piotrowski, K. T. (2013). *Jak odkrywać i rozwijać uzdolnienia przyrodnicze uczniów w szkole podstawowej, gimnazjum i szkole ponadgimnazjalnej*. Warszawa: ORE.

Heller, K. (2004). Identification of Gifted and Talented Students. *Psychology Science*, vol. 46, s. 302–323.

Jąder, M. (2010). *Efektywne i atrakcyjne metody pracy z dziećmi*. Kraków: Impuls.

Karbowniczek, J. (2012). *Zintegrowana edukacja wczesnoszkolna z językiem angielskim. Propozycje rozwiązań metodycznych dla nauczycieli*. Warszawa: Erica.

Karbowniczek, J. (red.) (2014)., red., *Mały Leksykon Pedagoga Wczesnoszkolnego*. Warszawa: Erica.

Kielar-Turska, M. (2000), *Rozwój człowieka w pełnym cyklu życia*. W: J. Strelau (red.), *Psychologia. Podręcznik akademicki*, cz. 1, *Podstawy psychologii*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.

Knopik, T. (2014). *Współpraca podmiotów ze szkołami na rzecz ucznia zdolnego*. Warszawa: ORE.

Komorowska, H. (1999). *O programach prawie wszystko*. Warszawa.

Kozielecki, J. (2007). *Psychotransgresjonizm. Nowy kierunek psychologii*. Warszawa: Żak.

Krasowicz-Kupis, G. (1999). *Rozwój metajęzykowy a osiągnięcia w czytaniu u dzieci 6-9-letnich*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.

Liebertz, Ch. (2002). *Zabawy do nauczania integracyjnego*. Kielce: Jedność.

Lück, G. (2007). *Nowe łatwe eksperymenty dla rodziców i dzieci*. Kielce: Jedność.

Mielaszkiwicz, E. (2008). Rozwiązywanie zadań tekstowych. *Życie Szkoły*, 4, 21-24.

Nęcka, E., Orzechowski, J., Szymura, B. (2007). *Psychologia poznawcza*. Warszawa: PWN i Academica Wydawnictwo SWPS.

Publikacja współfinansowana ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

Oszwa, U. (2006). *Rozwój i ocena umiejętności matematycznych dzieci 6-letnich*. Warszawa: CMPPP.

Oszwa, U. (2008). *Wczesna diagnoza dziecięcych trudności w liczeniu. Wybrane zagadnienia*. Kraków: Impuls.

Oszwa, U. (red.) (2008). *Wczesna diagnoza dziecięcych trudności w liczeniu*. Kraków: Impuls.

Oszwa, U. (2005). *Zaburzenia rozwoju umiejętności arytmetycznych u dzieci. Problem diagnozy i terapii*. Kraków: Impuls.

Permentier, M. (2014). *Media and TV Accessibility*. Wystąpienie plenarne na konferencji ICCHP, Paryż, 9 lipca 2014.

Piaget, J. (1966). *Narodziny inteligencji dziecka*. Warszawa: PWN.

Renzulli, J. (1986). The three-ring conception of giftedness: a development model for creative productivity. W: R. Sternberg, J. Davidson (red.), *Conceptions of giftedness* (s. 53-92). Cambridge: Cambridge University Press.

Renzulli, J. (2003). Conception of giftedness and its relationship to the development of social capital. W: N. Colangelo, G. Davis (red.), *Handbook of gifted education* (s. 75-87). Boston: Pearson Education.

Renzulli, J., Reis, S. (2003). The schoolwide enrichment model: Developing creative and productive giftedness. W: N. Colangelo, G. Davis (red.), *Handbook of gifted education* (s. 184-203). Boston: Allyn & Bacon.

Sękowski, A.E. (2005) *Psychologia zdolności*. Warszawa: PWN

Sternberg, R., Grigorenko, E. (2000). *Teaching For Successful Intelligence. To Increase Students Learning and Achievement*. Illinois: Arlington Heights.

Sternberg, R., Grigorenko, E. (2000). *Teaching For Successful Intelligence. To Increase Students Learning and Achievement*. Illinois: Arlington Heights.

Taraszkiewicz, M., Karpa, A. (2009). *Jak wspierać zdolnego ucznia?* Warszawa: WSIP.

Wójcik, G.(red.) (2010). *Wielka Księga Eksperymentów*. Zielona Góra: Elżbieta Jarmołkiewicz.

Żebracka-Sztuka J. (2004). Gry i zabawy ruchowe w kształceniu zintegrowanym matematyki w klasie I. *Życie Szkoły*, 7, 47.

Noty o autorach

Ewa Domagała-Zyśk - doktor habilitowany, magister filologii angielskiej, adiunkt w Instytucie Pedagogiki Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II. W latach 1994–1999 pedagog i nauczyciel języka angielskiego w szkole terapeutycznej. Od roku 1997 pracuje w Instytucie Pedagogiki KUL, a jej zainteresowania badawcze dotyczą metodyki nauczania języka angielskiego jako obcego uczniów z uszkodzeniami słuchu (surdoglottodydaktyki), trudności szkolnych w zakresie czytania, pisania i liczenia oraz pracy z uczniem zdolnym. Była kierownikiem dwóch grantów badawczych MNiSW. Uczestniczyła w kilku projektach EFS, m.in. koordynowała od strony merytorycznej projekt „Kompetentne wsparcie”, w ramach którego prowadzone były szkolenia dla nauczycieli pracujących z uczniami o specjalnych potrzebach edukacyjnych oraz wykonawcą w projekcie „Poławiacze peret” - cyklu szkoleń dla nauczycieli pracujących z uczniami zdolnymi. Od roku 2010 pełni funkcję kierownika studiów podyplomowych w zakresie terapii pedagogicznej w KUL. Jest autorką lub redaktorką 11 książek oraz ponad 100 artykułów naukowych. Swoje badania prezentuje na licznych konferencjach krajowych i zagranicznych. Za szczególne zasługi dla oświaty i wychowania odznaczona Medalem Komisji Edukacji Narodowej.

Małgorzata Knopik - pedagog specjalny, logopeda-audiolog, oligofrenopedagog, doktorantka w Instytucie Pedagogiki KUL. Jej zainteresowania zawodowe i badawcze dotyczą przede wszystkim kompleksowego wspierania uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi (od pięciu lat prowadzi zajęcia terapeutyczne dla dzieci z zaburzeniami w komunikacji językowej). Przeprowadziła ponad 600 godzin szkoleń dla nauczycieli przedszkoli, szkół podstawowych i gimnazjalnych z zakresu: logopedii, rozwijania kompetencji kluczowych, w tym szczególnie kompetencji matematycznych i kreatywności oraz eksperymentów przyrodniczych. Autorka siedmiu publikacji o charakterze naukowym i popularnonaukowym, twórczyni ponad 20 autorskich narzędzi stosowanych w diagnozie i terapii logopedycznej. Jej dokonania akademickie zostały docenione poprzez czterokrotne przyznanie stypendium Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego.

Tomasz Knopik - doktor psychologii o specjalności psychologia zdolności i twórczości, pracownik Instytutu Psychologii KUL, doradca zawodowy, współpracownik Ośrodka Rozwoju Edukacji przy MEN. Jego pasją jest wspierania dzieci zdolnych i wybitnie zdolnych w aktualizowaniu posiadanego przez nich potencjału. Autor kilkunastu publikacji naukowych drukowanych w renomowanych czasopismach i pracach zbiorowych polskich i zagranicznych. Jego działalność akademicka została pięciokrotnie nagrodzona stypendium Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego. Przeprowadził ponad 2500 godzin szkoleń dla nauczycieli, ponad 400 godzin zajęć z uczniami wybitnie zdolnymi oraz 120 godzin warsztatów z rodzicami uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi.

Beata Kucharska - doktor nauk humanistycznych, filolog polski, teatrolog, arteterapeutka, animatorka. Wykładowca akademicki w Państwowej Wyższej Szkole Zawodowej w Chełmie oraz w Katedrze Pedagogiki Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, nauczycielka nauczania I, II i III etapu edukacyjnego (pracowała m.in. w Dziecięcym Szpitalu Klinicznym w Lublinie oraz w placówkach szkolnych i przedszkolnych w Chełmie), animatorka lokalnych wydarzeń kulturalnych (np. Dni Kultury Chrześcijańskiej w Chełmie z ramienia stowarzyszenia "Christianis", Zjazdu Kapumaniaków - Miłośników Prozy R. Kapuścińskiego w Pawłowie), trenerka dramy i animatorka działań arteterapeutycznych (m.in. w ramach cyklicznych działań ChFPN-Chrześcijańskiego Forum Pracowników Nauki, Chełmskiego "Christianis" , ChTN-Chełmskiego Towarzystwa Naukowego czy BBCC- Sustainable Development. Culture. Education), koordynatorka działań edukacyjnych na rzecz Polonii na Ukrainie w zakresie nauczania języka i kultury polskiej. Autorka publikacji z zakresu historii literatury i teatru, arteterapii oraz metodyki edukacji wczesnoszkolnej (głównie polonistycznej i artystycznej).

Współpraca:

Anna Kosno - dyplomowany nauczyciel nauczania wczesnoszkolnego, absolwentka kierunku nauczanie początkowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej im. Jana Kochanowskiego w Kielcach, studiów podyplomowych w zakresie plastyki, studiów podyplomowych w zakresie kształcenia zdalnego oraz kursów kwalifikacyjnych

w zakresie oligofrenopedagogiki i terapii pedagogicznej. Od roku 1986 nauczyciel w szkole podstawowej w Krzywem. Interesuje się szczególnie zagadnieniem zastosowania komputera oraz fotografii w edukacji wczesnoszkolnej. Uczestniczyła w kilku projektach dotyczących pracy z uczniem zdolnym. W pracy z tą grupą uczniów stara się dynamizować ich potencjał intelektualny szczególnie w zakresie przyrody i matematyki, poprzez włączenie w edukację doświadczeń i eksperymentów.

Elżbieta Lisiak - dyplomowany nauczyciel nauczania wczesnoszkolnego, absolwentka pedagogiki wczesnoszkolnej i przedszkolnej Wyższej Szkoły Pedagogicznej im. Jana Kochanowskiego w Kielcach. Od 1986 roku nauczyciel w szkole podstawowej w Dysie, dyplomowany od roku 2006. W swojej pracy poszukuje nowych wyzwań, wzbogacając swój warsztat pracy o nowe rozwiązania na miarę czasów i oczekiwań uczniów i ich rodziców. Stąd udział w kursach doskonalących umiejętności informatyczne, aby wykorzystać nowoczesne technologie w pracy z dziećmi i poprzez uatrakcyjnianie zajęć, wpływając motywująco na swoich uczniów oraz dotrzymywanie im kroku w kontakcie z nowoczesnymi, multimedialnymi technologiami. Zaangażowana w poszukiwanie innowacyjnych i ciekawych dla dziecka form poznawczych. Uczęszczała na różne kursy, doskonalące pracę z uczniem zdolnym. Preferuje naukę (poznawanie) poprzez doświadczenia i eksperymenty.

Monika Wiczuk - nauczyciel dyplomowany, absolwentka pedagogiki w zakresie edukacji wczesnoszkolnej Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, studium nauczycielskiego w zakresie edukacji przedszkolnej, studiów podyplomowych w zakresie wychowania fizycznego, edukacji zdrowotnej i korektywy. Od 1994 roku nauczyciel nauczania wczesnoszkolnego i wychowania fizycznego w szkole podstawowej w Kowali. Uczestniczyła w kilku projektach dotyczących pracy z uczniem zdolnym oraz nauczania języka angielskiego, a także wykorzystania technologii multimedialnej w dydaktyce. W pracy z uczniami stara się wdrażać różnorodne metody i formy poprzez włączenie w edukację doświadczeń i eksperymentów. Była koordynatorką wielu projektów edukacyjnych.

Egzemplarz bezpłatny

Wydawnictwo Lechaa Consulting Sp. z o.o.